

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

KOZOCSA SÁNDOR

HARMINCEGYEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

BUDAPEST, 1942.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

Birkás Géza : Az Ember Tragédiája és a franciák.....	Oldal 65
Pap Károly : A Debreceni Csokonai Kör történetéhez.....	77

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Alszeghy Zsolt : A magyar-nyelvű jezsuita-drámák forrásaihoz. ..	87
Cs. Gárdonyi Klára : Farsangi játék a XVIII. századból.	89

BÍRÁLATOK.

Papp Ferenc : Gyulai Pál. II. kötet. — Eckhardt Sándor : Balassi Bálint. — Thurzó Gábor : Kődlovagok. — Dugonics András : Téténynek ékessége. — Gerlótei Jenő : Verhaeren. — Görzsönyi Vargha Zoltán : A budapesti Kálvin-téri kriptá lakól. — Szemző Piroska : A „Pester Zeitung“.....	94
---	----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	103
-------------------	-----

FIGYELŐ.

Kézíratos gyűjteményeink bibliográfiájához. — Tóth Béla levele Kalmár Endréhez. — Hírek. — Elhúnytak.	106
--	-----

A folyóirat évenként négy füzetben jelenik meg.

Az Ember Tragédiája és a franciák.

Írta: BIRKAS GÉZA.

Nyolc évtizede annak, hogy *Az Ember Tragédiája* nyomtatásban napvilágot látott. Madách egyéb művei azóta feledésbe mentek, ennek az alkotásának azonban olyan dicsőséges sors jutott osztályrészül, amelyről a költő sohasem álmodott. Nemesak a magyarság sorozta be irodalmának soha el nem évülő remekművei közé, hanem egyúttal világirodalmi hírnévre és jelentőségre tett szert. Elsősorban a széleskörű irodalmi érdeklődésükkel mindenkor kiváló németek hajtották meg előtte az elismerés zászlaját, de olyan népek körében is, mint a csehek, tótok, szerbek, oláhok, melyektől politikai és nemzeti ség ellentétek választanak el bennünket, a magyar drámának megértő fordítói, olvasói és hallgatói akadtak.

Európai hódító körútján *Az Ember Tragédiája* Franciaországba is eljutott, ott is visszhangot keltett. Aki a franciák szellemi sovínizmusát, a külföldi irodalmak iránt tanúsított közönyét s bizalmatlanságát ismeri, arra nézve nem lehet meglepő, hogy azok a kísérletek, melyek francia s magyar részről Madách drámájának Franciaországban való megismertetésére irányultak, még eddig nem jártak valami nagy eredménnyel. Mindössze annyi történt, hogy bizonyos számú francia író, irodalomtörténész, színházi kritikus vagy rendező elolvasta Madách művét s róla többé-kevésbé elismerő, udvarias formában nyilatkozott. A művelt francia közönség körében, amely ismeri Shakespeare, Goethe, Ibsen, Strindberg, Hauptmann nevét, esetleg egypár darabját, egyelőre elenyésző csekély számban vannak olyanok, akik *Az Ember Tragédiája* létezéséről tudomással bírnak. Mindamellett nem lesz talán érdektelen, ha Madách drámájának Franciaországban való fogadtatásáról beszámolunk és ismertetjük azoknak a lelkes franciáknak és magyaroknak munkásságát, akik arra egy vagy más módon a figyelmet felhívni, azt az irodalmi köztudatba belevinni igyekeztek.

*

Az Ember Tragédiájának első, nem teljes francia fordítása egy budapesti francia folyóiratban, a Gazette de Hongrie-ban jelent meg 1881—82-ben. Ugyanitt látott napvilágot 1882-ben Madách drámájának első, francianyelvű méltatása is. Ezt a folyóiratot egy provençai származású francia hírlapíró, Amédée Saissy adta ki, aki több évig élt Budapesten; ott magyar írói társaságokba járt; az egyetemen francia irodalomtörténeti előadásokat tartott és magyar költői műveket fordított franciára. Több mint valószínű, hogy ő volt a szerzője a Gazette de Hongrie-ban névtelenül megjelent prózai Madách-fordításnak és tanulmánynak is. A fordító nyolc színt teljes egészében lefordított, a többieket kivonatossan adja tartalmi összefoglalásokkal és áthidalásokkal, a X. színt pedig teljesen mellözi. Ez a fordítás tehát elég hiányos,

tökéletlen képet nyújt az eredeti műről és megjelenési módját s helyét nem is tekintve, nem volt alkalmas arra, hogy a magyar dráma iránt a franciák körében nagyobb érdeklődést ébressen. Értékesebb a fordítást követő Madách-tanulmány, amely a szerzőnek a magyar irodalomban s a modern nyugat-európai irodalmakban való jártasságáról tanúskodik. Saissy elmondja benne a dráma keletkezését, a szerző életével és egyéniségével való kapcsolatát, idéz Madách és Arany leveleiből, Greguss Agost és Szász Károly munkáiból, Madách művének részletes elemzésével igyekszik annak alap gondolatát megtalálni s azt Milton, Goethe, Lessing, Hugo, Quinet, Flaubert, Balzac munkáival egybevetve eredetiségét és értékét megállapítani. Ime végső megállapítása: „toutes nos critiques n'empêcheront pas la Tragédie de l'homme de rester une tentative grandiose où se trouvent des pages sublimes“.

1883. szeptember 21-én volt Madách művének bemutató előadása a budapesti Nemzeti Színházban, a Paulay-féle színrealkalmazásban, amellyel *Az Ember Tragédiájának* színpadi pályája megindult s amely négy évtizeden át a műsoron maradt. Adám szerepét Nagy Imre, Éváét Jászai Mari, Luciferét Gyenes László játszotta. A magyar irodalom és színjátszás e nagy eseményéről francia nyelven Wohl Janka számolt be egy párizsi szemlenc, a *Revue Internationalenak* hasábjain (Lettre de Budapesth, 1884. jan. 31.), ahová külföldi barátainak felhívására a magyar főváros társadalmi, művészeti és irodalmi eseményeiről „budapesti leveleket“ írogatott.

Ugyanebben az esztendőben, 1883-ban *Az Ember Tragédiájának* francia fordításával Somló Sándorné sz. Vadnay Vilma¹ próbálkozott meg, amiről Mme Adamnak Magyarországról szóló munkája tesz bizonyosságot. Ez a francia írónő, mint ismeretes, 1883-ban néhány hónapot töltött hazánkban. Ez alkalommal fővárosunkban többek közt a magyar színpad és dráma iránt is érdeklődött. Könyvében magasztalja Erkel Ferenc *Hunyadi Lászlóját* és *Bánk bánját*, elismeréssel emlékezik meg Blaha Lujzáról és Helvei Lauráról, majd így ír: „A legjobb magyar tragédiák egyike „Bánk bán“, melyet Glaser Manó fordított le nekem, s melyben shakespeare-i szépségek vannak... Itt van azon felül az „Ember tragédiája“ Madách Imrétől, melyben az emberiség végig halad szemünk előtt az egész történelmen napjainkig, átmenve a francia forradalmon is. Ha kivonatot adnék belőle, honfitársaim mosolyognának, pedig az egyes képek fölségesek, a jelenetek megkapóak. Irálya zavaros, tárgyának roppant mérvénél fogva duzzadt, de gyakran gyönyörű. Vadnay kisasszony, egy kiválóan művelt és értelmes fiatal leány lefordította és szép kezével lemásolta a nagyszerű költemény fő fejezeteit. Köszönet érte.“² E szerint Vadnay Vilma a francia vendég hölgy számára lefordította és neki kéziratban átadta Madách művének fontosabb jeleneteit.

Alvinczy Sándor szerint, aki hosszabb ideig lakott Párizsban és szintén kísérletezett a magyar irodalomnak a franciák körében való ismertetésével, „mi-

¹ Vadnay (Stépan) Vilma kiváló drámai színésznő és énekesnő volt, akit Rákosi Jenő 1880-ban egészen fiatalon, 18 éves korában felléptetett a Népszínházban egy operetben. Később vidékre került, ott nagy sikerei voltak, Somló Sándor vette nőül s mikor az a Nemzeti Színház igazgatója lett, neje visszavonult a színpadtól.

² Adam Edmondné (Lambert Juliette): *A magyarok hazája*. Bp., 1885, 48. l.

kor Claretie intendánssá lett,³ tervbevette, hogy a Théâtre-Français előkelő közönségével megismertesse a külföldi drámairodalom remekeit. En figyelmébe ajánlottam Madách művét. Paulay megnyirbálta e célra az Ember Tragédiáját és Podhorszky Lajos lefordította versben franciára. De Claretie visszariadt a nagy nehézségtől s bár azóta egy évtized telt el, de sem ezt, sem más idegen darabot nem mert játszani.⁴ Podhorszky, akiről Alvinczey könyvében szó van, nagytudományú, de helytelen utakra tévedt, külön tevékenységű magyar nyelvész volt, aki nyelvészeti munkássága mellett műfordításokkal is foglalkozott. Hogy Madách művét valóban lefordította, arra mutat a Szinnyei-féle írói lexikonban közölt életrajza, melynek adatai kétségtelenül tőle származnak s melyben a Madách-fordítás munkái sorában meg van említve. E fordítás időpontjára és eredetére nézve Podhorszky Vilmos nyug. miniszteri tanácsos hozzám intézett levelében a következő felvilágosításokat közölte: „Lajos nagybátyám 1878. évben feleségével és Jeannette leánykájával egy nyarat töltött édesatyám házában, néhai gr. Lónyay Menyhért birtokán. Abban az időben még magam is fiatal, 11 éves gyermek voltam, s nem sokat érdeklődtem aziránt, hogy a tudós nagybácsi miért tölti minden idejét íróasztala mellett, miért nem keres szórakozást, s miért nem vesz részt a társasági életben. Láttam, hogy mindennap előszedi Madách „Ember Tragédiájának“ díszkiadását, azt olvasgatja, majd ír, ismét olvas és tovább ír. Midőn egy alkalommal a gróf meglátogatott minket a Szabolcs-megyei, Ibrány község melletti Nagyerdő-pusztán, a gróf örömmel üdvözölte nagybátyámat, mint régi barátját s megkérdezte tőle, mivel foglalkozik. Megütötte fületem, midőn azt mondta, hogy „Az Ember Tragédiáját fordítom franciára, mert azt szeretném, hogy ezt a világraszóló remekművet a franciák a színpadon is megismerhessék.“ Tudom, a feketekávénál sokáig ültek ketten együtt, s nagybátyám felolvasott a már kész fordításból... hogy mi lett e fordítás sorsa, azt nem tudom.“

Podhorszky tehát kétségkívül lefordította franciára Madách drámáját és pedig a fent idézett levél szerint ő volt az első, aki Saissyt és Vadnay Vil márt megelőzve a fordításra gondolt. Mivel állandóan Párizsban lakott s bejáratos volt író- és tudóstársaságokba, úgy látszik, bízott abban, hogy egy párizsi színházzal sikerül neki a magyar darabot előadatnia. Terve dugába dőlt: a fordítás sem nyomtatásban nem jelent meg, sem színpadon nem került. A kéziratot kerestettem a Comédie-Française irattárában és az avignoni Calvet-múzeumban, ahová az öreg magyar tudós hátrahagyott könyvei és iratai egy része került. Nem akadtam nyomára, elveszett vagy Franciaországban lappang valahol. Podhorszky francia levelei, amelyek kezeim között voltak, különben arra engednek következtetni, hogy a fordítás, ha tartalmilag talán hű volt is, francia stílus tekintetében nem igen üthette meg a mértéket.

Gergely István, a Nemzeti Ujságban megjelent *Madách és az exportdráma* c. cikkében (1930. ápr. 4.) említi, hogy jóval a világháború előtt Karagyor-

³ Jules Claretie 1885-ben lett a Comédie-Française igazgatója. Párizsi magyar emigránsok felkeltették érdeklődését hazánk iránt; ennek eredménye *Le Prince Zilah* (1884) c. regénye. Szindarabot is csinált belőle, amely 1885-ben került színpadra.

⁴ *A szellemi élet Párisban*. Miskolc, 1896. 257. l.

gyevics Bozsidár, Péter szerb király unokaöccse is lefordította Madách művét. Egyik párizsi színházban már „biztosította is előadását... de a párizsi előadás szép terve elmerült a háború vértengerében“. Ha nem csalódom, ebben az esetben nem új fordításról, hanem a Podhorszky-féle fordításról van szó. Podhorszky ugyanis szoros viszonyban állott a Karagyorgyevics-családdal, mert mint emigráns éveken át Karagyorgyevics Sándor fiainak: Péternek és Arzénak házi tanítója volt. Karagyorgyevics Bozsidár K. Eleknek, K. Sándor fivérének fia (1861—1908), Párizsban született, ott élte le élete java részét, írakkal s művészekkel barátkozott, regényeket, novellákat, útirajzokat, kritikákat adott ki.⁵ Valószínű, hogy Podhorszky, aki K. Bozsidárt mint tanítványainak unokatestvérét ismerte, a párizsi bohémvilágban kedvelt szerb herceget kérte fel arra, hogy a magyar darabot valamelyik párizsi színházban adassa elő, ami azonban neki sem sikerült. Az is lehetséges, hogy K. Bozsidár átdolgozta Podhorszky Madách-fordítását, annál inkább, mert úgy látszik, többek között a magyar nyelvet is ismerte. Erre vall az, hogy egy kötet Jókai-fordítást adott ki 1894-ben Párizsban *Réve et vie* [Petki Farkas leányai. Erdélyi képek] címmel. Mindez azonban jóval a világháború előtt történt, tehát a Madách-dráma párizsi színrehozatalát nem a világháború, hanem egyéb nehézségek tették lehetetlenné.

Podhorszky és Karagyorgyevics Bozsidár kísérleteivel vannak talán kapcsolatban azok a hírek is, melyek a múlt század utolsó tizedében budapesti napilapokban felbukkantak s amelyek *Az Ember Tragédiájának* Párizsban tervbevetett előadására vonatkoznak.⁶ A Fővárosi Lapok 1892. jún. 26. száma a következő hírt közli: „... a Figaro értesülése szerint Porel párizsi színházigazgató hallva az *Ember Tragédiájának* bécsi nagy sikerét, lépéseket tett, hogy azt Párizs számára megszerezze“. A Budapesti Hírlap 1898. szept. 29. száma pedig arról értesíti olvasóit, hogy a párizsi Porte-Saint Martin-színház készül Madách művének előadására, már folynak az előkészületek és a színház igazgatósága a darab fényes kiállítására különös gondot akar fordítani. Ez a hír valószínűleg Malonyai Dezsőtől való, aki ebben az időben a Budapesti Hírlap párizsi levelezője volt. Szomorú Dezső, aki ekkortájt majdnem két évtizeden át Párizsban élt és a párizsi színházi s irodalmi élet iránt nagyon érdeklődött, egy hozzám intézett levelében ezt írja: „Halványan emlékszem valamelyik Eszterházy gróf akciójára, talán 1891-ben, aki a *Tragédiát* színe akarta hozni Párizsban magyarul, a Nemzeti Színház együttesével, de ez elmaradt.“⁷ Szomorú egyébként úgy gondolja, hogy tekintettel az akkori francia közönség izlésére, a színrehozatal és a fordítás nehézségére s egyéb politikai és pénzügyi természetű akadályokra, Madách művének Párizsban való francianyelvű előadására ez időben komolyan nem is lehetett gondolni.

1894-ben Edouard Sayous, az ismert magyarbarát francia történetíró írt egy cikket *Madách poète hongrois et la Tragédie humaine* címmel a *Revue*

⁵ *Narodna Enciklopedija*. II. k., 261. l.

⁶ Németh Antal: *Az Ember Tragédiája a színpadon*. Bp., 1933.

⁷ Szomorú valószínűleg *Az Ember Tragédiájának* 1892. június 8-i bécsi bemutatójára gondolt, melynek költségeit gr. Eszterházy Miklós fedezte. A darab a Práterben épített kiállítási színházban 16 előadást ért meg. A fogadtatás kedvező volt. Az előadást talán valami párizsi színházigazgató vagy rendező is látta, így merülhetett fel a párizsi színrehozatal terve.

Chrétienne című folyóiratba. Sayous felfogása szerint Madách „un poète des illusions perdues“, akinek művét a történetíró és keresztény böleselő szempontjából elemzi. „En ouvrant ce long drame — írja többek közt — on se croirait d'abord dans un Paradis perdu ou une Messiede, mais on s'aperçoit bien vite que le but de l'auteur est différent... Une série de tableaux saisissants montrent l'humanité éprise d'idéal à toutes les époques de l'histoire, mais pour retomber toujours dans l'impuissance et la désillusion.“ — „Que signifie ce songe dramatique en neuf tableaux? — kérdi a szerző dolgozata végén — L'intention de Madách semble bien claire: il a voulu illustrer des théories célèbres, ce que Zola appelle la grande poésie noire de Schopenhauer.“

Az *Ember Tragédiája* első teljes, nyomtatásban megjelent francia fordításának érdeme Kont Ignác nevéhez fűződik. Kont a század 90-es éveitől 1912-ben bekövetkezett haláláig, több mint két évtizeden át Párizsban mint tanár és író lankadatlan buzgósággal törekedett a franciák érdeklődését a magyar irodalom és tudomány iránt felébreszteni. Habár az elért eredmény nem volt arányban a kifejtett nagy munkával, mégis sikerült Kontnak a magyar irodalom számára egypár barátot szerezni. Ezek egyike volt „le bon magyarisant“⁸ Bigault de Casanove, nantesi liceumi tanár és műfordító, aki Ibsen és Strindberg egy-egy darabját fordította franciára. Magyarul is megtanult; amikor nyugdíjba vonult és Párizsba költözött, szorgalmasan eljárt Kontnak a Sorbonne-on és a keleti nyelvek főiskoláján tartott óráira és résztvett a fordítási gyakorlatokon. Fordított Petőfi-költeményeket, lefordította az *Ember Tragédiáját*, a *Bánk bánt*. Rákosi Jenő *Endre és Johannáját*, azonkívül kisebb-nagyobb cikkeket írt magyar dolgokról francia folyóiratokba.⁹

Bigault de Casanove Madách-fordítását először 1896-ban egy, akkor virágzása tetőpontján levő tekintélyes szemle, a *Mercure de France* közölte, amely ez időben a legtöbbit tett abban az irányban, hogy a franciákat a külföldi irodalmakkal megismertesse. A *Mercure*-be a Madách-fordításhoz Louis Dumur írt előszót. Dumur (1863—1933) júnevű regény- és drámaíró volt, egyik alapítója s három évtizeden át munkatársa a *Mercure de France*-nak.¹⁰ Előszavában Dumur csodálkozásának ad kifejezést a miatt, hogy ez a végtelen messzeségbe szárnyaló és emelkedett gondolatokban gazdag filozófiai dráma, a romantika o kései, de értékes terméke a franciák figyelmét mindaddig elkerülte. A magyar dráma szerinte sohasem veszti el jelentőségét, mert a benne kifejezésre jutó gondolatok általános érvényűek és mindenkor időszériűek lesznek. Előszavát így fejezi be: „Belle œuvre, qu'il faut lire et que l'on mettra ensuite dans le bon coin de la bibliothèque où sont les Manfred, les Tentations de Saint Antoine et où sera bientôt aussi, on l'espère, le Peer Gynt et le Brand d'Ibsen.“ 1896-ban a fordítás a *Mercure de France* kiadásában könyvalakban is megjelent¹¹ és magyar s francia szemlékben és újságok-

⁸ H. Tronchon, *Revue des Etudes Hongroises*, 1933, 86. l.

⁹ Kont Ignác: *Emlékezés Charles Bigault de Casanove külső tagról*. Kisfaludy-Társaság Évlapjai, 1911. — *Nécrologie de Bigault de Casanove*. *Revue de Hongrie*, 1910.

¹⁰ H. de Ziegler: *Louis Dumur*. (L'homme et l'œuvre.) Genève, 1934.

¹¹ Emerich Madách: *La Tragédie de l'Homme*, traduit du hongrois par Charles Bigault de Casanove. Paris, *Mercure de France*, 1896.

ban több ismertetése látott napvilágot.¹² Ezt a kiadást a fordító értékes előszava vezeti be, amely Madách életrajzát és a tragédia jellemzését tartalmazza. Ime egy részlet belőle: „Jamais, croyons-nous, l'éternelle plainte humaine n'a retenti en accents plus poignants que sous la forme impersonnelle de l'œuvre dont nous donnons ci-après la traduction. On sent que l'auteur l'a écrite avec ses larmes et le sang de son cœur. Par contre, le cri d'angoisse qui s'échappe sans interruption de ces deux cents pages résonnent d'autant plus profondément en nous que le poète y fait une plus complète abstraction de son individualité, dissimule au plus intime de son être ses douleurs égoïstes et nationales: par quoi l'œuvre pessimiste de Madách est unique dans la littérature hongroise, et peut-être aussi dans la littérature universelle.“

Három évvel később a *Mercure*-ben *Az Ember Tragédiájáról* Raoul Chélard emlékezik meg, aki abban az időben Zrínyi János néven írt a magyar irodalmat ismertető cikkeket a folyóiratba. Chélard, aki tudott magyarul, hosszú időt töltött hazánkban, egy ideig magyar állampolgár volt, több könyvet és számos cikket írt Magyarországról s a magyar irodalomról, míg a világháború után a cseh propaganda szolgálatába lépett.¹³ *Sur le caractère national de la littérature hongroise* c. cikkében azt fejtegeti, hogy a magyar irodalom nemzeti, hazafias és lokális jellege miatt nem érdekli a franciákat; csak úgy tudnák megérteni és élvezni, ha alaposan ismernék a magyar történelmet. Kivétel *Az Ember Tragédiája*, amely túllépi a szűk nemzeti keretet s egyetemes emberi problémákat vet fel.

A magyar-francia irodalmi kapcsolatok kiépítése tekintetében Justh Zsigmondnak voltak messzemenő tervei, amelyeknek megvalósításában korai halála akadályozta meg. Többek közt tervbevette a magyar irodalom kiváló alkotásainak francia fordításban való kiadását. E törekvéseinek volt gyümölcse két anthologia. Az egyik egy magyar nevű, de osztrák származású párizsi ismerősének, Némethy Emmának, írói álnéven Jean de Néthy-nek *Ballades et chansons populaires*, *Souvenir de Poustá Szt. Tornyá* című 1891-ben megjelent kötete, a másik, barátjának, Melchior de Polignac grófnak *Poésies magyares* c. kötete, mely Coppée előszavával 1896-ban látott napvilágot és Petőfi, Arany, Tompa, Szaboleska, Czöbel Minka stb. válogatott költeményeit tartalmazza. Mind a két verskötet Justh irányítása mellett és részben az ő magyarországi birtokán készült. Justhot *Az Ember Tragédiája* franciára fordításának és Párizsban leendő előadásának eszínéje is foglalkoztatta. A fordításra egy francia barátját, Guillaume Vautiert kérte fel, aki *A puszta könyve* című munkáját fordította franciára. A fordításra Vautier annál szívesebben vállalkozott, mert jól tudott magyarul. Ő ugyanis, mint az ifjú Révay Simon báró játszótársa és francia tanítója gyermekkorában és részét hazánkban töltötte, Budapesten végezte a kereskedelmi iskolát, majd ugyanitt hosszabb ideig francia kon-

¹² Morvay Győző, *Budapesti Szemle*, 1897; Huszár Vilmos, *Magyar Nemzet*, 1896, 333. sz.; I. Kont, *Revue Critique*, 1897; *L'Etranger*, 1897, 6–8. sz.

¹³ Szigethy Jolán: *A Mercure de France és a magyarság. Raoul Chélard*. Pécs, 1940.

zulátusi tisztviselő volt.¹⁴ Madách-fordítása már 1888-ban elkészült.¹⁵ Justh-nak korán bekövetkezett halála miatt azonban akkor nem jelenhetett meg, éppúgy füstbe ment a francia fővárosban való előadásának terve is, melyet Justh előkelő és befolyásos francia ismerősei útján remélt megvalósítani. Vautier fordítása csak 1931-ben látott napvilágot s ebben a formájában több évtizedes munka eredménye.¹⁶ A fordító újra meg újra elővette, folyton csiszolta és tökéletesítette s vele kétségekívül érdemes szolgálatot tett a magyar irodalomnak. A pár évvel ezelőtt elhunyt Vautier fordítása felülmúlja Bigault de Casanove fordítását, azonban ennek is a tartalmi hűség a fő érdeme és költői szempontból sok kívánnivalót hagy hátra maga után.¹⁷

Madách francia tisztelői sorában időzhetjük Claude Farrère nevét is, aki 1926 decemberében Budapesten tartott előadást. Ez alkalommal több budapesti újságíró közül tőle interviút. A Pesti Hírlap munkatársa előtt *Az Ember Tragédiájáról* így nyilatkozott: „... Még úton is magamnál hordom ezt a fenséges, páratlan költeményt. Egy francia diplomata, aki tökéletesen beszél magyarul, G. Vautier úr fordította és adta át nekem elolvasásra. Elolvastam kétszer-háromszor. Ma éjjel újra átolvasom, — nem tudok betelni a szépségével, mélyeséges filozófiájával. Büszkének kell lenniök erre az írójukra. Egyszer, kevésbé nyugtalan időkben kiadatom az önök *Tragédie de l'homme*-ját. Előbb azonban cikket írok róla. Felfedezem a világirodalomnak ezt a rejtett kincsét.”¹⁸ Egy pozsonyi újság szerint¹⁹ Claude Farrère lelkesedésében még tovább ment: kijelentette, hogy öt éven belül színrohozatja Párizsban *Az Ember Tragédiáját*. Párizsba visszatérve, ígéreteiről megfelekezett, minthogy tudomásom szerint sem cikket nem írt Madách művéről, sem annak kiadásában vagy színrehozatalában nem működött közre.

Madách drámájának Franciaországban való megismertetését szolgálták azok az előadások is, melyeket francia egyetemeken és főiskolákon Hankiss János és Molnos Lipót tartott.²⁰ Közülük jelentőségével az előbbinek 1934. ápr. 23-án a Sorbonne-on tartott előadása válik ki. Az előadást vetített képek: Zichy Mihály Madách-illusztrációi, Németh Antal színpadi tervei kísérték, utána pedig Grall, a Théâtre Universitaire tagja francia fordításban elszavalta a

¹⁴ Birkás Géza: *Guillaume Vautier*, Irodalomtörténet, 1938.

¹⁵ A fordítást Justh bemutatta párizsi barátainak. Erről tanuskodik újabban kiadott naplójának következő része: „Az Odeonból a De Gérandokhoz. Attila igen-igen szíves. Főleg a magyar művek francia fordításáról van szó, miután Vautier, ki Révayéknál volt sok évig francia fiú, ráadta a fejét. A bökkenő csak az, hogy Vautiernak absolute nincs a modern francia nyelvről notionja”. *Justh Zsigmond naplója*, 187. l.

¹⁶ Emerie Madách: *La Tragédie de l'Homme*, poème dramatique hongrois. Traduction de Guillaume Vautier. Bp., Librairie Française, 1931.

¹⁷ Ism.: A. Szegő: Un chef-d'œuvre hongrois „La tragédie de l'homme” de Madách. Nouvelle Revue de Hongrie, 1932; S.: Az Ember Tragédiája franciául. Nemzeti Újság, 1931, 140. sz.; Literatura, 1931; M. Hírl., 1931, 150. sz.; P. Hírl., 1931, 185. sz.; Szegő Endre: Az Ember Tragédiája franciául. Debreceni Szenle, 1932; Marcel Brion: Marseille-Matin, 25 oct. 1933; Tronchon: Revue des Etudes Hongroises, 1933.

¹⁸ Pesti Hírlap, 1926. december 5.

¹⁹ Krepelka Elek: *Az „Ember Tragédiája” szlovák bemutatója a pozsonyi színházban*. Híradó, Pozsony, 1926, 275. sz.

²⁰ Emerich Madách et la „Tragédie de l'homme” dans les Universités françaises. Revue des Etudes Hongroises, 1934, 151. l.

falanszter-jelenetet. A Pesti Hírlap párizsi tudósítója szerint²¹ a terem zsúfolásig megtelt közönséggel, közte egyetemi tanárok: Cohen, Villat, Van Tieghem, Sauvageot és Baty színházi rendező. Hankiss több vidéki francia egyetemen, valamint Brüsszelen az Ecole des hautes Etudes-on is tartott Madáchról vetítettkepes előadást. Molnos az 1933–34. tanévben a párizsi Ecole des Langues Orientales Vivantes-on magyar drámairodalmi előadásai keretében foglalkozott több órán át a magyar drámával és költőjével.

Belgiumban Léo Lederer író, aki egy Dél-Magyarországról külföldre került katonacsatládból származik, igyekszik *Az Ember Tragédiájának* híveket szerezni. Egy kiváló brüsszeli irodalmi társaságban, a Thyrse-ben 1938. dec. 13-án tartott előadásáról, mely után Germaine La Vallée szavalt a drámából egy jelenetet, a brüsszeli lapok nagy elismeréssel számoltak be s vele kapcsolatban Madáchról is rokonszenves hangon emlékeztek meg.²²

Az Ember Tragédiája iránt érdeklődő francia irodalomtörténészek sorába tartozik Fernand Baldensperger. Ő előkölt Hankissnak a Sorbonne-on tartott fennemlített előadásán és 1934-ben érdekes cikket közölt a Revue des Études Hongroises-ban *La „Tragédie de l'homme“ et les prévisions positivistes* címmel. Ebben a cikkben, amely valószínűleg azonos a Sorbonne-on tartott megnyitójával, Baldensperger rámutat arra, hogy Madách nem osztozik Goetheék és a XIX. századi gondolkodóknak az emberiség történetére és fejlődésére vonatkozó optimizmusában. Madách felfogása körülbelül az, ami Comte-é és a pozitivistáké, akik nem hisznek az emberiség fokozatos haladásában. Elismerik, hogy vannak kiváltságos lelkek, melyek koruk s embertársaik fölé tudnak emelkedni, eszményeik és terveik azonban megvalósíthatatlanok maradnak, illetve, amennyiben megvalósulnak, torzformát öltönek. Comte gondolt is arra, hogy akad majd egyszer költő, aki egy, Dante művére emlékeztető Poème de l'humanitében megírja az emberiség tragikus sorsát. Ez a pesszimista felfogás, amelyet az 1848–49-i események-okozta kiábrándulás is táplált, fejeződött ki Baldensperger szerint Madách drámájában. „Madách rejoignait ainsi — írja a francia tudós — les salubres pessimistes occidentaux. Non point ceux qui recommandent l'inertie à cause de la nécessité de recommencer l'effort, ni ceux qui préparent les reculades en décriant les résultats obtenus, mais les vrais constructeurs de la conscience occidentale, de cet *audax Iapheti genus* qui ne disparaît point sans laisser son étincelle à ses héritiers.“

Nyilatkozott *Az Ember Tragédiájáról* Baldensperger abban az interwiew-ban is, melyet Hankiss párizsi előadásával kapcsolatban egy magyar újságírónak adott.²³ Ami a drámának francia színpadon való előadását illeti, annak fő akadályát Baldensperger a francia közönség sajátos lelki alkatában látja. A franciák ugyanis még ma, másfél század után is csak olyan irodalmi termékeket tudnak méltányolni, amelyek az ő világtörténelmi jelentőségű forradalmukat igazolják s ezért értetlenül állnak olyan irodalmakkal szemben, mint a közép- és kelet-európai irodalmak, tehát a magyar irodalom is, melyekben a faji probléma döntő szerepet játszik s melyek ma is többé-kevésbé feudális

²¹ Gál László: *Madách a Sorbonne-on*. P. Hírl., 1934. máj. 3.

²² Gazette, 15 déc.; Le Soir, 16 déc.; L'Indépendance belge, 17 déc.; Aujourd'hui, 18 déc.; La Nation belge 18 déc.

²³ Gonda Jenő: *Filmre kell vinni a Madách-dramát — mondja a Sorbonne világhírű irodalomprofesszora*. Esti Kurir, 1934. máj. 6.

jellegűek. Elismeri azonban, hogy a Madách-drámának számos részlete valósággal kívánczik előadói pódiumra, ezért ajánlja „Madách-recitátumok” rendezését. A beszélgetést Baldensperger így fejezte be: „Mindenesetre szeretnék egy tanácsot adni a magyar irodalmároknak, azt, hogy irodalmi módon, de a modernség és a technikai haladás teljes felhasználásával vigyék filmre a Madách-drámát. Mint ahogy a nyelvvel sokkal érthetőbb zenén át, pl. Liszt Ferencen át, bepillantatható a világ a magyar nép művészi lelkébe, úgy lehetne Madáchot kiszabadítani nagyszerű börtönéből a mozgóképfelhasználásával.” Nem tudjuk, hogy a fenti cikk milyen híven és pontosan tolmácsolta a francia tudós az *Az Ember Tragédiájáról* s a magyar irodalomról való nézetét, de az intervióknak a magyar irodalom „feudális jellegére” vonatkozó részlete visszhangra talált a magyar sajtóban. Szász Zoltán szerint²⁴ Baldensperger a magyar irodalmat alaptalanul vádolta feudalizmussal, hiszen azt éppen ellenkezőleg a testőrök óta a feudalizmus-ellenesség, a liberálisizmus jellemzi. Különösen nem feudális mű *Az Ember Tragédiája*, mely éppen arról tanuskodik, hogy Madách a francia forradalmat, ha nem is megvalósult eredményeiben, de szellemi és erkölcsi gyökereiben nagyra és dícsőre érezte.

Henri Bidou író és színikritikus, aki járt Magyarországon és írt rólunk cikkeket, a Temps-ban (1934. márc. 7.) *Le Faust Hongrois* címmel közölt egy tanulmányt; mellet a Revue des Études Hongroises szerkesztősége némi túlzással „un ouvrage très documenté et très pénétrant”-nak nevez és Sayous-ról s Bigault de Casanove-ról megfélekezve, Bidou cikkéről, mely alig egyébé, mint a Madách-dráma bő tartalmi összefoglalása, azt állítja, hogy az „la première étude française de fond sur la Tragédie et... un document de haute valeur” és közli a Revue 1934-i évfolyamában *Un cri de détresse: La Tragédie de l'homme* címmel.²⁵

Az Ember Tragédiájáról francia nyelven megjelent dolgozatok között figyelemre méltó Bencze Jenőnek *La Tragédie de l'homme est-elle le „Faust” hongrois?* cím alatt a Revue de Littérature comparée-ban 1934-ben megjelent tanulmánya is. Ebben a szerző összehasonlítja Madách művét Goethe *Faustjával* és az egybevetésből azt a következtetést vonja le, hogy *Az Ember Tragédiája* nem a magyar „Faust”, mert a két költői alkotás felfogás, irányzat és befejezés tekintetében egyaránt különbözik egymástól. Madách drámája tehát sem a *Faust* utánzatának, sem pesszimista pendantjának nem tekinthető, hanem egy olyan költő eredeti művének, aki sokat tanult és az emberiség történetéről sokat elmélkedett. „Peut-être — írja a szerző — si le hongrois était une langue plus répandue, le Théâtre-National de Budapest eût-il pu se transformer en un des lieux de pèlerinage artistique qui, tels que Stratford, Bayreuth et Oberammergau attirent tout les ans des milliers de curieux; à Budapest, ces curieux iraient entendre les accents profonds de la Tragédie de l'Homme.”

1937-ben a párizsi világkiállítás alkalmával egy Párizsban élő magyar festőművésznek, Blattner Géznak, az Arc-en-ciel marionette-színház igazgatójának az az ötlete támadt, hogy Madách művét bábjáték formájában mutattja be a franciáknak.²⁶ A színpad, a díszletek és a bábuk elkészítése mintegy húsz

²⁴ *Az Ember Tragédiája és a franciák*. P. Napló, 1934. máj. 8.

²⁵ H. A.: *Madách francia kritikusa*. Bp. Hírl., 1934. márc. 9.

²⁶ Reggel, 1937. febr. 22; Esti Kurír, 1937. márc. 23; Pesti Napló, 1937. júl. 18.

Párizsban élő magyar művész közös munkája volt, a prózai szövegkönyvet Fernand Pignatel és Cselényi-Walleshause (De Walles) Zsigmond írta. A szöveget francia színészek szavalták, akiknek előadását és a kísérő zenét Blattner lemezekre is felvették. A vállalkozás iránt állítólag Paul Valéry is érdeklődött és a bábjáték az ő védnöksége alatt került színre és pedig a párizsi világiállítás egyik pavillonjában. Ott a „misztériumot“ egy hétig játszották. Előadása mintegy két óráig tartott. A szöveg az eredetinek nemcsak megrövidítésével, de lényeges módosításával készült, s a második Kepler-jelenet kivételével minden színt magában foglalt. A bábjáték szerzői előtt az a cél is lebegett, hogy darabjuk felkelti valami francia színházigazgató vagy rendező figyelmét, s így *Az Ember Tragédiája* egy párizsi színházban is esetleg előadásra kerül. Bárminő elismerésre méltó volt is Blattnerék vállalkozása — ez volt a Tragédia első francia nyelvű és francia földön történt színpadi bemutatója —, kétségtelen, hogy bábjátékukban a dráma lényege, az eszmei tartalom teljesen háttérbe szorult.

A magyar irodalom mai legalaposabb francia ismerője, Aurélien Sauvageot Madách drámájában az emberi sorsnak a középkori misztériumokra emlékeztető komor, sötét tragédiáját látja, amely ma is időszerű, mert összhangban van a mai magyarság jó részének lelkét eltöltő pesszimizmussal és a jövő miatt való aggodásával. Többek között így ír róla: „Jusque et y compris la scène finale, chaque vers de cette langue rude et violente du poète dénonce la vanité du progrès, la servitude matérielle et morale de l'homme que sa volonté n'arrive pas à libérer d'un déterminisme dont il ne peut même pas deviner l'orientation... Nous avons beau vivre, notre histoire ne nous renseigne pas sur notre destinée, sur le pourquoi de notre existence. Ce refus héroïque de voir dans le cours du monde le résultat d'une finalité quelconque suffit à opposer Madách à Goethe. Aussi, tandis que le second Faust se termine sur un tableau sinon optimiste, du moins empreint d'une résignation sereine, l'Homme de Madách, arraché malgré lui à la négation suprême qui le conduisait au suicide, ne se résigne qu'en se refusant désormais à penser davantage à son destin... Son pessimisme s'accorde avec l'amertume qui empoisonne bien des âmes hongroises d'aujourd'hui. Lutter, rester à vivre dans un monde sans finalité, en se fiant à l'instinct vital plus fort que la raison pour conserver les nations en péril, telle est la leçon que les spectateurs viennent puiser dans ce chef d'œuvre du théâtre hongrois.“²⁷

A második világháború kitörését közvetlenül megelőző években a párizsi *Centre d'Etudes Hongroises* igazgatója, Molnos Lipót igyekezett *Az Ember Tragédiája* iránt a franciák érdeklődését felkeltetni. Ebben az időben Molnos s francia, meg magyar barátai a Comédie-Française s más párizsi színházak igazgatóival tárgyalásokat folytattak a dráma színrehozatala ügyében. A darabot a Vautier-féle fordításban mindenütt elolvasták, nagy tetszéssel és elismeréssel nyilatkoztak róla, azonban előadására csak úgy vállalkoztak volna, ha egy mecénás a díszletek és kosztümök nagy költségeit fedezte volna, s ha valaki a darabot a francia közönség ízlésének megfelelően átdolgozta és színes, erőteljes, modern francia nyelven lefordította volna. Magyar és francia írók

²⁷ *Découverte de la Hongrie*. Paris, 1937. 158. 1.

közreműködésével meg is indult a fordítói munka, állítólag el is készült több fordítás, kiadásukra azonban nem került rá a sor. E fordítások közt van egy különleges vállalkozás, a Karinthy Frigyes öccse által készített fordítás, mely a párizsi tömegnyelv és gondolkodás eszközüvel igyekszik Madách művét az átlag-francia számára érthetővé tenni.²⁸

*

A fenti adatok alapján igyekeztem vázolni *Az Ember Tragédiájának* franciaországi sorsát, illetve azokat a törekvéseket, melyeknek az volt a célja, hogy Madách drámáját Franciaországban megismertessék. E törekvéseket az a meggyőződés vezette, hogy *Az Ember Tragédiája*, ha egy²⁹ kis, elszigetelt középeurópai nép nyelvén írta is a szerzője, a benne rejlő egyetemes költői és filozófiai értékek alapján megérdemli, hogy a franciák is tudomást szerezzenek róla és besorozzák a világirodalom hasonló tárgyú remekművei közé. E cél megvalósítására több mód kínálkozott: francia folyóiratokban, napilapokban és egyebütt közölt ismertetések, tanulmányok és nyilatkozatok, azután francia nyelvű fordítások s végül színpadon, főiskolákon, irodalmi egyesületekben stb. elhangzott előadások és felolvasások. Mint láttuk, nem egy tekintetben figyelemre és elismerésre méltó próbálkozások történtek. A magyarokon kívül több számottevő francia írónak és tudósnak ismertettük Madách művéről való felfogását, mely arról tanuskodik, hogy azt nemcsak ismerik, de értékelní is tudják. Megállapítottuk azt is, hogy a részleges és a kéziratban maradt fordításokon kívül a tragédiának két teljes fordítása jelent meg francia nyelven nyomtatásban. Mind a kettő magyarul tudó francia író munkája, s éppen azért, mert nem versben, hanem prózában készültek, tartalmi hűség és szabatoság dolgában a külföldi fordítások jelentékeny részét fölülmulják. Francia egyetemi katedrákon is elhangzott néhány esetben Madách dícsérete. Mindazok a kísérletek azonban, melyek arra irányultak, hogy Madách drámáját Hamburg (1892, 1937), Bécs (1892, 1934), Prága (1892, 1904), Berlin (1893, 1939), Zágráb (1914), Pozsony (1926) és Frankfurt (1940) példájára valamely párizsi színház is előadja, eredménytelenek maradtak.²⁹ Mindeddig a francia rádióállomások sem közvetítették *Az Ember Tragédiáját*, ahogy ez Bécsben (1930), Prágában (1931), Münchenben (1931) és Belgrádban (1940) történt.

Mindent összevéve tehát nem kétséges, hogy öt évtized óta mind francia, mind magyar részről akadtak Madáchnak lelkes tisztelői, akik a tragédiára a franciák figyelmét fel akarták hívni s nem az ő buzgóságukon és jószándékukon mult, hogy törekvéseiket megfelelő siker nem koronázta. Nagy akadályok álltak útjukban. Ilyen akadály volt elsősorban a francia olvasó és színházba járó közönség sovinizmusa és zárkózottsága. Igaz, hogy maga a francia irodalom majdnem ezeréves léte alatt mindenkor vett fel, s olvasztott magába idegen hatásokat, azonban a francia nép zöme, még a művelt társadalom is,

²⁸ Molnos Lipót értesítése.

²⁹ Komolyan készült Madách drámájának színrehozatalára a berni Stadttheater s a ljubljanaui színház is. Ezek az előadások a háborús események miatt nem valósultak meg. A dráma szerb és szlovén fordítása 1940-ben jelent meg. az első Svetislav Stefanovič, a második Vilko Novak és Tine Debeljak munkája.

külföldi nyelvek és irodalmak iránt mindenkor aránylag csekély érdeklődést mutatott. Újabb időben, különösen a két világháború közti időszakban, a helyzet némileg megváltozott, ekkor az angol, amerikai, olasz, német, orosz stb. irodalmi művek és színdarabok már több megértésre találtak Párizsban, a kis közép- és keleteurópai népek irodalmáról azonban a franciák ekkor sem igen vettek tudomást, különösen nem azokéről, melyek előttük politikai szempontból közönyösek vagy ellenszenvesek voltak. Annak, hogy Madách drámája Franciaországban nem keltett szélesebb körben visszhangot, magában a műben rejlt egyéb akadályai is vannak. *Az Ember Tragédiája* ugyanis nem könnyű, szórakoztató olvasmány. Bizonyos történeti és filozófiai műveltséget kíván, a költő szándékai nem elég világosak, el kell mélyedni művében, ha meg akarjuk érteni. Az átlag-olvasó pedig, különösen ha francia, olvasmányain nem szeret elmélkedni, nem akarja problémákon törni a fejét és óvatosan kerüli a homályt és kétértelműséget. A műveltebb francia olvasó pedig hajlandó Madách drámáját úgy tekinteni, mint a romantika egy kései és elavult termékét, egy Goethe-, Milton-, Lamartine-utánzatot, egy zavaros filozófiaj és szimbolikus költeményt, amilyennel ezelőtt 100 évvel Soumet, Quinet s mások kísérleteztek. Színpadi sikerének, nem tekintve előadása igen költséges voltát, nagy akadálya a francia közönség sajátos ízlése.³⁰ Ez a közönség ma sem tudja igazán méltányolni sem Shakespeare drámáit, sem Goethe *Faustját*, s annak idején nem nagy megértést tanúsított Ibsen, Björnson, Hauptmann s a többi „északi” drámaíró iránt sem. *Az Ember Tragédiája* is bárminő kitérő előadásban kerül színre valaha valamelyik párizsi színházban, nem számíthat nagy közönségre és tömegsikerre.

S mégis úgy gondoljuk, hogy *Az Ember Tragédiájának* franciaországi pályafutása még nem ért véget. A háború befejezése után, reméljük, Európaszerte megint fellendül majd az irodalmi élet, ledőlnek azok a kínai falak, melyek ma szellemi tőren a népeket elválasztják, újraszövődnek a nemzetközi művelődési kapcsolatok, megindul az irodalmi értékek kicserelődésének folyamata az egyes országok között. Akkor talán ismét időszerűek lesznek azok a tervek, amelyek a Madách-drámának Franciaországban való megismertetését célozzák. Akkor legfontosabb teendő lesz a tragédiának egy, minden igényt kielégítő francia fordítását valami jónevű francia kiadóval kiadni. E fordításnak nemcsak hűnek és szabatosnak, de költői szempontból is tökéletesnek kellene lennie és kívánatos volna, ha élje az előszó írására egy tekintélyes francia író vállalkoznék. A megfelelő fordító, kiadó és előszóíró megtalálása mindenestre nehéz, de talán mégis megvalósítható feladat lesz. Még nehezebb és bonyolultabb a tragédia színrehozatalának kérdése, de mégis akad esetleg előbb-utóbb egy színházigazgató vagy rendező, aki az ügyet magáévá teszi s a darabot a francia közönség ízlésének megfelelő átdolgozásban színrehozza. Ezt a reményünket, bármily csalékonynak tetszik is, nem szabad feladnunk, sőt nem szabad eljtenünk a tragédia megfilmesítésének tervét sem, hiszen a film terén beláthatatlan távlatok nyílnak és egy zseniális filmrendező csodát művelhet. Ragaszkodjunk szilárdan ahhoz a meggyőződésünkhöz: *Az Ember Tragédiája* örökké időszerű, soha el nem évülő értékéinél fogva megérdemi, hogy az egész művelt emberiség közkinésévé legyen.

³⁰ Hevesi Sándor: *Az Ember Tragédiájának külföldi szerencséje*. Bp. Hírl., 1931. 132. sz.

Adalékok a Debreceni Csokonai Kör történetéhez.

(Fennállásának félszázados jubileuma alkalmából.)

Írta: PAP KÁROLY.

Vidéki irodalmi társaságaink mindig jótékony szerepet játszottak a hazai művelődés szolgálatában. A XVIII. század végén Kassa, Komárom, Sopron, a kegyezés után meg csaknem minden nagyobb városunk alakít egy-egy ilyen lelkes kört, hogy felolvasások tartása és pályázatok hirdetése, írók és művek támogatása által mozdítsák elő a magyarság és művelődés ügyét tőlük telhetőleg. Majd hozzáfűzik még ehhez névadó nagyjaik (Bessenyei, Kazinezy, Vörösmarty, Kemény, Jókai, Arany stb.) kultuszát, miáltal a nemzeti kegyelet ápolásának is meglehetősen nagy szerepet játszottak. E társaságok egyik legérdemesebbike a *Debreceni Csokonai Kör*, amelyet szintén rokon eszményekért hevülő hívek serege hozott létre és a kegyelet. Kegyelet Debrecennek nagy költő fia, Csokonai iránt, aki amíg boldogtalan sorsával mélyen megillet, lángesze, hite és egyetemesége révén a múlt és a jövő gondolatát együtt öleli át lelkünkben.

Érdekes, hogy jóval előtte, már a hatvanas években is volt Debrecenben egy ú. n. *Emlékkert-társulat*, amelynek a célja még arra irányult, hogy „a nagy férfiak emlékszóbrainak elhelyezésére szolgáló kerteket kijelölje, s azokat megfelelő dísznövényekkel beültesse és állandóan gondozza”. Ennek a nyomába lépett a 80-as években a *Felolvasó Kör*, hogy oktató és szórakoztató előadások tartásával gyűjtse maga köré Debrecen művelt társadalmát. S amikor ez sem bizonyult megfelelőnek, mert nem volt határozott iránya s talán hanyatlott a buzgalma, lett mind általánosabbá a vágy egy olyan irodalmi társaság után, amely törekvéseit a közönség szívében folyton élő Csokonai-kultusszal kapcsolja együvé. Elsőnek most is a Kollégium és a ref. Egyház állnak a törekvés élére, mire a munka gyorsan halad s 1889 decemberében megkezdik az alapszabálytervezet tárgyalását. A helyi lapok, a Debrecen, Debreceni Hírlap, Debreceni Ellonör, Debreceni Híradó, Debrecen-nagyváradai Értésítő, lelkes vezérekkel együtt a mozgalmat s nem győzik hangsúlyozni, hogy „az új Társaság voltaképp akkor fog megfelelni hivatásának, ha nem pusztán irodalmi, hanem művelődési tekintetben is irányítója lesz Debrecennek”. Az alakulás további mozzanatait itt nem részletezve, elég

¹ Számuk ma már a félszázad is meghaladja és bár felsorolásukat itt mellőznöm kell, hivatásuknak pontos méltatását koronként annál kívánatosabbnak tartanám. Velük eddiglegé behatóbban talán csak egy doktori értekezés foglalkozott, a Hofbauer Lászlóé, *Vidéki irodalmi társaságaink története a XVIII. sz. végétől a XIX. sz. elejéig*. Bp., 1930. 103. l.

ha röviden megemlítjük,² hogy benne különösen két akadémiai tanár játszott főszerepet: *Géresi Kálmán* és *Csiky Lajos* s mellettük a Kollégium már akkor ünnepelt poétája és szeniora, az ifjú *Szabolcska Mihály*. Azáltal, hogy a Kör Csokonairól nevezi el magát, már programjába vette a költő kultuszát, amikor pedig a választmányát is csaknem mind literátus emberekből válogatja össze,³ olyan magasabbrangú egyesülésre vágyik, amilyenek akkor az ország csaknem minden nagyobb városában divatban voltak. Természetes, hogy a Kör egyelőre nem szakíthatott a régi hagyományokkal s még mindig feladatának tekinti a városszépítés (az Emlékkert s a Csokonai-szobor ápolásának) gondolatát. E szerint oszlott két szakosztályra is: egy szorosabb értelemben vett *irodalmira* és egy ú. n. *szépítésire*, külön elnököt és titkárt állítván mind a kettő élére. Így lettek a kör első elnöke: *Vértesi Arnold*, a jeles író, a Kisfaludy és Petőfi Társaság tagja, az irodalmi szakosztályban meg *Géresi Kálmán* tanár, a szépítésiben: *Komlóssy Arthur* ügyvéd, városi főjegyző. Főtitkárokká: *Bakonyi Samu*, a Debrecen c. ellenzéki lap főmunkatársa, titkárokká pedig *Tüdős János* ügyvéd (irodalmi) és *Zoltai Lajos* író (szépítési o.).

Miként előbb a kör megalakulását, hasonló meleg tüntetéssel kísérték annak bemutatkozó ülését is 1890. június 1-én. Szinte az egész város ünnepelt. Dél előtt a színházban matinéval, este ugyanott egy nagyszabású hangverseny keretében. A matinén már mint alapító tagok *Eötvös Károly* és *Teleki Sándor* gróf (Petőfi barátja) is megjelentek. Ez utóbbin meg *Komócsy József* és *Abrányi Emil* olvastak fel verseikből. Egy dalárda Csokonai dalokat énekelt, *Abrányiné-Wein Margit*, az operaház primadonnája pedig a *Sevillai borbély*ből adott elő, „nehány gyönyörű áriát, frenetikus tapsok kíséretében“, újságolja az egyik helyi lap...

A Kör célja, a miniszterileg is megerősített alapszabályok értelmében az lett, hogy „ezzelmi központot létesítsen Debrecen város művelt elemei részére. ápolja a magyar irodalmat, tudományt és művészetet, buzdítólag hasson a kiváló irodalmi termékek közlése és terjesztése által az írói tehetségekre, elősegítse azok műveinek megjelenését, előmozdítsa a művelődést általában, de különösen fejlessze a szép iránti érzéket s közreinködjék Debrecen köztéri, utcai és környéke szépítésében. Végül Debrecen nagy költőjének életére és költői működésére vonatkozó adatok beszerzése, a homályban feledett adatok felderítése, kiadatlan és ismeretlen munkáinak felkutatása, kéziratainak és minden rávonatkozó tárgyakkal, emlékeknek gyűjtése által — a Csokonai-kultusz művelése.“ A 6. §. alapján a kör tagja lehet minden nő és férfi, aki ellen a választmányának kifogása nincs. A tagok háromféle kategóriába különülnek, ú. n. tiszteletbeli, alapító és rendes tagokra. A 8. §. — mint emlí-

² 1890 január 16-án mondták ki határozatilag a Csokonai Kör megalapítását. Február 26-án röppentek ki az első aláírási ívek s pár hét alatt 25 frt-tal mintegy 30, évi 2 forint tagsági díjjal több mint 300 tag jelentkezett. Amellett, hogy a régi Emlékkert-társaságnak mintegy 9000, a Felolvasó Körnek kb. 1000 frt-nyi vagyonát is a Csokonai Kör örökölte.

³ Az ülés nagy érdeklődés mellett a Városház tanácstermében folyt le s minden tisztséget egyhangú választással töltöttek be, még a választmányi tagsági helyeket is (30 t.). Az is érdekes, hogy ez utóbbiak közt aránylag sok volt a hírlapíró, akik bármely politikai pártállású lapnál dolgoztak, mindig nagy egyetértéssel emeltek szót a Kör alapítása érdekében.

tettük — két szakosztályt különböztet meg: irodalmi és szépészeti, amely azonban már a 90-es évek derekán eggyé olvadt s ügyeit egy 30, majd 45 tagból álló választmány intézte. Amikor Vértesi Arnold 1893-ban Pestre költözött, helyét *Szell Farkas* táblai tanácselnök foglalta el, alelnökké viszont *Géresi Kálmán* tankerületi főigazgató, és *Dobieczyk Sándor* MAV üzletvezető lesznek, míg a főtikári székét Tüdös Jánossal, a titkárit pedig Benedek Jánossal töltik be. Együttel elhatározzák, hogy a felolvasások sorát minden év november 17-én, Csokonai születésnapján kezdik meg. 1899-ben végre Géresi Kálmán lép az elnöki székbe, akinek hosszas működése (1900—1921) új és nevezetes korszakot nyit meg a Csokonai Kör életében.⁴

*

Valóban, a Kör először *Géresi Kálmán* vezetése alatt ült komolyabb irodalmi jellegű és emelkedik sokáig törekvessége révén a vidéki rokon társaságok legjobbjai közé. Munkakörének illusztrálására álljon itt legalább ez a pár-szükszavú adalék. A Kör választmánya hathatósan tevékenykedett a város „szépítő törekvéseiben”; még jobban elmélyíti a Csokonai-kultuszt. Szobra környékét parkíroztatja, talapzatára a költő születése és halála évfordulóján koszorút helyez, sírhalmát a Hatvan-utcai temetőben különös gonddal óvja és ápolja. S miután megjelölte a Hatvan-utca 23-ik szám alatt levő szülőházát, (szabatosabban csak a helyét), könyveinek és a rávonatkozó irodalomnak rendszeres gyűjtéséhez fog, személyes emlékei (kéziratai, képei, relikviái stb.) számára pedig külön ereklyetárat létesít (1906). Végül halála százados évfordulóját — 1905. május 20—21. napjain — országos ünnep keretében üli meg, melyen a M. T. Akadémia, a Kisfaludy és Petőfi Társaságok is színpad számmal képviseltetik magukat. Hasonlóképpen megindítja Debrecen irodalmi és történelmi nevezetességű helyeinek megjelölését. Emléktáblával látja el a szatmári békekötésben szerepet játszott Komáromy-féle kúriát (1911. Kossuth-utca 12.); Fazekas Mihály egykori tusculanumát (Piac-utca 58.); a mult század eleji magyar színészet egyik játszó helyét;⁵ Petőfi lakóhelyeit: az Erzsébet téren, (akkor a Várad-utcai Új-soron) fekvő igénytelen házacskát⁶ és a Batthyány-utcai házat (16. sz.), ahol 48 decemberében a fia született. Sőt megkezdte a régi nagy tanárok, papok, költők (Nagy Imre), művészek (Boka Károly), és kegyes jótévedők sírjának a felkutatását. 1908 őszén, a *Magyar Fűrészkönyv* megjelenésének százados évfordulóján Diószeghy és Fazekas szim-

⁴ A kör alelnökei voltak az ő idejében: *Kenézy Gyula*, Debrecen nagy műveltségű főorvosa, később egyetemi tanár és *Komlóssy Arthur*. Utánuk *Pap Károly* egyetemi tanár és a költői vénáju ügyvéd, *Körössy Kálmán*. Főtikár 1900 óta *Szávay Gyula*, a Petőfi Társaság tagja, az Iparkamara főtikára, titkár, majd főtikár 1902—1923-ig, az akkor már neves irodalomhistorikus: *Kardos Albert*, főreáliskolai tanár.

⁵ Ezeknek a helyén ma már más épület emelkedik. A Fazekas-féle portán egy hatalmas bérház (Ferenc József, másként Piac-utca 58. sz.), a Színházszóéén meg a Vármegyeháza (Ferenc József-út 54).

⁶ Hol az 1843—44-iki szomorú telet töltötte. Kevés különbséggel ma is olyan a képe, mint amilyen Petőfi idejében lehetett. Mellette egy szélesen terpeszkedő nagy épület: az egykori róm. kath. kórház. Itt születtek a *Temetésre szól az ének*, a *Síkos a hó, szalad a szél*, *A virágnak megtiltani nem lehet* stb. kezdetű szép költeményei.

bolikus emlékét avatja fel a mai Déri-múzeum, egykor Botanikus-kert Baltázár Dezső-utcai bejáratánál.⁷

Egy másik figyelemreméltó törekvés volt az Elnökségnek az, hogy lehetőleg pályázatok hirdetése által is növelje a Kör publicitását. A díjakat hozzáfoglal a maga, hol egyes jötevek adományvaiból gyűjtötte össze. Közülük itt csupán kettőt emelünk ki: a *Kazinczy nevére* alapítottat és a *Telegdy-Koldes László-féle* alapítványt. Mindkettő szépirodalmi munkák jutalmazására. Amazt a helybeli Őri Kaszinó, emezt egy derék tagtársunk tűzte ki, éveken át száz aranyat téve le „egy estét betöltő, vidám énekes játék vagy életkép jutalmazására, amelynek tárgya a magyar népeletből vagy népi hagyományokból vétessék“. E mellett készséggel támogatott a Kör minden ifjabb író, akinek buzgalma, tehetsége komoly reménnyel biztatott. Így bontogatták szárnyaikat nálunk Szaboleska Mihály, Farkas Imre, Oláh Gábor, Kuthi Sándor, Vályi Nagy Gusztáv, Szombati Szabó István, Móriéz Pál, Szathmáry Zoltán, Pálffy József hírlapíró, Dóczy József és Kardos István dal- és zeneköltők. Saját költségén adta ki 1905-i jubileuma alkalmából *Csokonai válogatott munkáit* és *Három irodalmi ünnep* című emlékkönyvét⁸ (1909). Őt debreceni diák az ú. n. *Bokréta kör* verses kötetét (1905) s Oláh Gábor *Petőfi képzeletéről* írt tanulmányát (1909) stb. Felolvasó ülésein meg egyre gyakrabban szerepeltetett országos nevű írókat és költőket, nem egyszer művészeket, aminthogy maga is szívesen vett részt a fővárosban és a vidéken rendezett ünnepeken. Közélebről: a budapesti Vörösmarty-, a nagyszalontai és nagykőrösi Arany-, az érsemjéni Kazinczy-szobor, s a Bessenyei bercei emléktáblájának stb. leleplezésén. Aztán Gyöngyösi István radvánci, Ferenczi István, az első magyar szobrász rimaszombati, Greguss Ágost eperjesi, Diószeghy Sámuel fővárosi, Dayka Gábor ungvári, Egressy Gábor miskolci emlékünnepe; Balassi Bálint hamvainak a hibber, Petőfi családjának a Kerepesi-feltemetőben történt új sírba helyezését. Nemkülönbön jeles írók (Ábrányi Emil, Mikszáth Kálmán, Léway József, Kiss József, Beöthy Zsolt stb.) pályájának egy-egy nevezetesebb fordulóján tartott ünnepeken. Többször a Kisfaludy Társaság díszülésein, amelynek vezetőségével, főként Beöthy Zsolt elnöksége alatt még bensőbb kapcsolatot tartott fenn a Kör, hiszen Géresi Kálmán egykor tanára, Kardos Albert pedig tanítványa volt a jeles tudósnak.

*

Elképzelhető, hogy milyen bénítólag hatottak a mi szépen fejlődő intézményünkre is előbb a világháborúnak, majd a kommunizmusnak és az oláh megszállásnak örökös izgalmai;⁹ 1921. január 23-án nagyérdemű elnökének,

⁷ Bár az emlékmű költségeiben többet (város, ref. egyház, kollégium, s a Diószeghy-rokonok is) résztvettek, a gondolat felvetése és megérlelése mégis a Csokonai Kör érdeme.

⁸ Mindkettőt Kardos Albert titkár avatott gondozásában.

⁹ Mivel a gyanakvó népbiztos, majd az oláh megszállók, hallva a Kör erős nacionalista irányjáról, a mi működésünket is befiltotta, „Arany János Társaság“ cím alatt kértünk és kaptunk engedélyt nyilvános ülések tartására, s mert némi ellenforradalmi törekvések hevítettek, a hét bizonyos napjain, esténként a Kollégium más-más termében gyülekeztünk össze, s nem kis részünk volt Debrecen hazafias szellemének ébrentartásában.

Géresi Kálmánnak halála, akinek közismert bölcsesége és nagy személyi kapcsolatai, főtítkárának, Kardos Albertnek mindenre kiterjedő gondja pár év-tized alatt egész virágzó társasággá formálták a Csokonai Kört. Utánuk még a megállás is hanyatlás lett volna, amikor már-már az ébredés jelei mutatkoztak mindenfelé a Csonka-hazában. Nálunk elsősorban az *Egyetem* falai között, az egyes klinikák és szemináriumok működésében, amintohy belőlük sarjadt ki nemsokára (1922) a *Tisza István Tudományos Társaság*, majd a *Nyári Egyetem* és *Népszerű Főiskola*, egyre nagyobb érdeklődéssel kísért előadásaikkal. A Városi Múzeum is *Déri-múzeummá* fejlődik s újabb lendületet nyer Debrecen színházi, zene- és képzőművészeti élete. Végre a nálunk is erőteljesen jelentkező új költői irányok tűzhelyeként megalakult (1927) az *Ady Társaság*, a helybeli és vidéki művészi törekvések összefogására pedig a *Tiszántúli Szépművés Céh*. Mindezeket csak futtában érintve, jelölül annak, hogy mennyi tényező hatott már közre a Csokonai Kör céljainak és eszközeinek megvalogatásában is.

Ilyen viszonyok közt bizony csak fokozott felelősségérzettel vállalhatta magára Géresi örökét a Kör és új tisztkára (1922. május), amelynek elnökévé *e sorok írója*, alelnökeivé szentpéteri *Kún Béla*, egyetemi tanár és *Oláh Gábor*, a jeles író lettek, míg a főtítkári tisztre — Kardos Albert visszalépése után — *Csobán Endre* városi főleváltárost emelte a Társaság bizalma. Ugyanekkor töltötte be a választmány összes megürült helyeit s folytatta nagy buzgalommal a tagok gyűjtését, valamint a Kör anyagi ügyeinek gyökeres rendbehozatalát. Mert annakidején mi is hadikötvénybe fektettük minden készpénzüket (több, mint 30.000 aranykoronát), s most olyan nehéz helyzetbe kerültünk miatta, hogyha a nemes város nem jön segítségünkre, pusztán a tagsági díjakkól nem fedezhettük volna legegyszerűbb szükségleteinket sem.¹⁰ A gazdasági helyzet pedig nemhogy nem enyhült, hanem még jobban súlyosbodott. Így le kellett mondanunk — s talán ez esett a legfájdalmasabban — még az *Evkönyveink* kiadásáról is, ami meg egyik oka lett annak, (hiszen a napilapok sem közöltek semmit díjazás nélkül), hogy az irodalmi köztudat nem kísérhette munkánkat annyi és olyan méltánnyal, mint ahogy sikereink révén joggal megérdemeltük volna... Csak egyről nem mondhattunk le semmiáron, hogy fiatal tehetségek kibontakozását továbbra is ne támogassuk, amint erre alább részletesebben is rá fogunk mutatni.

Felolvasó üléseinket, a hagyományokhoz híven, mi is minden év november 17-én kezdtük meg, délelőtt megkoszorúzva Csokonai szobrát és síremlékét, délután meg a Kollégium aulájában gyűlvén össze, hogy Debrecen művelt társadalmával és iskoláival együtt ünnepeljünk. Havonta, májusig, átlag egy-egy ülésünk volt, de kivételes esetekben néha több is. Műsorunkat ének- és zencszámok, szavalatok és felolvasások (versek, novellák, tanulmányok, stb.) alkották,¹¹ figyelemmel kísérve bennük irodalmunk minden nevezé-

¹⁰ Pedig a főtítkár is lemondott mindennemű honoráriumáról, ami Géresi idejében kb. évi 800 aranykoronának felelt meg. Az elnökség meg akárhányszor a sajtójából fedezte az útszámlákat, részben a Társaság adminisztrációs költségeit is.

¹¹ Üléseinket eleinte a Kollégium aulájában, később, ünnepi alkalmakkor, a Városházán és Megyeházán, amikor pedig a Déri-múzeum megnyílt (1935), annak pompás dísztermében tartottuk. Szavalatokkal az egyetemi ifjak

tesebb hullámverését, amelyről elsősorban az elnöki megnyitók emlékeztek meg. Vezető elvünk: a haladás és fejlődés gondolata, hogy a múltból semmi se menjen veszendőbe, ami becses vagy élő erőnek érzett hatalom, viszont a fejlődésben is ápolásra találjon minden, ami valóban értégarapodást jelent. Így mérsékeltük néha a harc túlzásait, védelmeztük az innen és túl veszélyben forgó értékeket s a kiegyenlítő fejlődés folytonosságát, javát és igazát — a köztudatban. Mert ha van szükség a harera, melyben az eszmék ereje a világ elé áll, bizonyára szükség van erre a kiegyenlítő munkára is, mely amíg a multat tiszteli, a jövőnek sem engedi útját állani semmi téren.¹²

Ily úton haladva ünnepeltük meg 1927 januárjában *Petőfi összes költeményei* első kiadásának nyolcvanadik, 32 öszén *Arany halálának* ötvenedik évfordulóját. Majd megemlékeztünk: *Kazinczy Ferenc*, *Berzsenyi Dániel*, *Kölcsey Ferenc*, *Kisfaludy Károly*, *Katona József*, *Fazekas Mihály*, *Madách Imre*, *Gyóni Géza*, *Szabolcska Mihály*, *Herczeg Ferenc*, *Babits Mihály* és *Oláh Gábor*¹³ életének vagy írói működésének egy-egy nevezetesebb fordulójáról. Külön, hódoló ülésen áldoztunk *Báthory István* lengyel király (1933), *II. Rákóczi Ferenc* fejedelem (1935), *Mátyás király* (1940. nov.) és *gr. Széchenyi István* (1941. nov.) halhatatlan emlékének, aminthogy kifejeztük örömünket a megszállt országrészek visszacsatolása alkalmával mindannyiszor. Fogadtuk több alkalommal az *Erdélyi Irók Székely Csoportjának*, később a *Gárdonyi Társaságnak*, a *Kelet-Magyarországi Irók Szövetségének*, a nagyváradi *Szigligeti* és a nyíregyházi *Bessenyei Körnek* baráti látogatását. Köszöntöttük a Tisza István Tudományi Társasággal és az Ady Társasággal egyetemben a *Városok Kulturális Szövetségét* (1935), valamint a gr. Zichy János vezetésével érkező *Alföldi Magyar Közművelődési Egyesületet*. Viszont minket tiszteltek meg látogatásukkal a *Kisfaludy és Petőfi Társaság* (amaz 1929, emez 1937 tavaszán), akiket a város és megye hivatalos képviselőivel s együttes ülés keretében fogadtunk és üdvözlöttünk. Nagyérdemű elnökeik, *Berzeviczy Albert* és *Pekár Gyula* kíséretében lejöttek hozzánk: Angyal Dávid, Csathó Kálmán,

és a helybeli színház művészei, ének- és zeneszámaikkal a városi dalárdák tették színesebbé műsorunkat. Köztük is elsősorban a Kollégiumi Kántus Csokonai-nótái, mint a Kör alapítása óta elmaradhatatlan praeludiumai évadnyitó üléseinknek.

¹² E program voltaképp a Kisfaludy Társaság programja, amelyet mi is igyekeztünk követni legjobb tudásunk szerint. (Lásd Beöthy Zsolt elnöki beszédei a Kisfaludy Társaság ünnepi közgyűlésein.)

¹³ *Oláh Gábor*, amióta rendkívüli költői és írói talentumai kibontakoztak, mindig lelkes barátja és méltó díszje volt Társaságunknak. Nagyobb ünnepélyeinket el sem bírtuk volna képzelni az ő becses tanulmányai s egy-egy gyönyörű költeménye nélkül. Egyáltalán, amit visszavonuló szerénységre, később betegeskedése miatt a magasabb irodalmi fórumok vele szemben elmulasztottak, annál inkább siettünk pótolni mi, testvéri melegséggel, támogatással és elismeréssel, — minden irányban. Ha Isten engedi — mert költőbarátunk nagy beteg —, születése hatvanadik évfordulóját külön ülés keretében fogjuk megünnepelni. — Ezt azóta, március 1-én tartott díszülésünkön meg is tettük. A költő érdemeinek méltatásán, a tőle írt és róla szóló költemények szavaián kívül, barátai és tisztelői ajándékából egy hatalmas *ezüstkoszorút* nyújtottunk át neki. Az átadás azonban, mivel az Ünnepeket az ülésre már nem jöhetett el: a belgyógyászati klinika egyik betegszobájában történt.

Herczeg Ferenc,¹⁴ Kéky Lajos, Sajó Sándor, Sik Sándor, Szabolcska Mihály és Zilahy Lajos (Kisf. T.); József Ferenc kir. herceg, Császár Elemér, Korota Pál, Lampérth Géza, Szathmáry István (Petőfi T.). Sőt nálunk ünnepelte meg 1928 őszén, írói pályájának félszázados jubileumát a mi jeles székely mese-mondó barátunk, az *ősz Benedek Elek*. Ugyanotját mi kerestük föl szíves meghívásukra a miskolci *Lévay Egyesületet*, a nagykőrösi *Arany Társaságot* és a nyiregyházi *Bessenyei Kört*. Ez utóbbit több ízben is: a Kör negyvenéves jubileumán, az Alföldkutató Társaság vándorgyűlése alkalmából s amikor a nagy nemzetébresztő Pusztakovácsiban nyugvó hamvait végre szülőmegyéje földjében helyezték el örök pihenőre (1940 okt.). Aztán bejártuk felolvasó gárdánkkal a tavaszi könyvnapokon, valamint a Néprajzi Társaság irányította folklórkutatások kapcsán a szomszéd hajdúvárosokat. Hajdúböszörményt, Nánást, Szoboslót és Dorogot, hol vagy a gimnáziumokban, vagy a városházán tartott előadásokban hirdettük népünk nyelvének, hagyományainak és művészetének fokozottabb megbecsülését az összegyűlt közönség előtt.

Ahová testületileg nem mehettünk el, vagy képviseltettük magunkat, vagy levélben fejeztük ki hódoló együttérzésünket irodalmi nagyjaink ünnepein. 1925-ben pl. *Jókai születésének* százados évfordulóján, Komáromban. *Rákosi Jenő* szobrának leleplezésén Budapesten, *Katona József* hamvainak új sírba tételén Kecskeméten, *Kazinczy halálának* százados emlékünnepeén Érsemlyénben és Széphalmon, a *sárospataki főiskola* 400 éves jubileumán, a nagykőrösi *Arany János Társaság* alakuló ülésén (1925), Csokonai emléktáblájának leleplezésén Csurgón, a Szabolcskának Okécskén, a *Kisfaludy* és *Petőfi Társaságok* évi díszülésein évről-övre, kivétel nélkül. Tavíratilag köszöntöttük a győri Kisfaludy, a soproni Frankenburg, a kassai Kazinczy, a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond és a pozsonyi Toldy Kört ünnepi üléseik alkalmából, stb.

Amde, amíg nemzeti nagyjaink kultuszát ápoltuk, kész szívvel fogadtuk magunkba a világirodalom klasszikusainak sugalmait is. Így idéztük föl 1921 decemberében halálának 600. évfordulóján *Dante*, külön ülés vagy színielőadás keretében a *Shakespeare*, *Goethe*, *Molière*, *Lafontaine* és *Byron* szellemét. Napjaink jelesei közül meg *Gerhardt Hauptmann*, *D'Annunziót* és *Pirandellót*, amikor jeles szakelőadók — fővárosiak és helybeliek — ajkán méltattuk a nevezett nagyok költői értékeit s a magyar irodalomra gyakorolt ihlető hatásukat. 1925 novemberében *Van Szaich von der Bohn*, egy lelkes magyarbarát holland írónő és *Kállay Kálmán* egyetemi tanár közreműködésével holland délutánt rendeztünk. 1937 májusában pedig *Edmond Poupé*, a francia Dragignan

¹⁴ Jölesik följegyeznünk, hogy *Herczeg Ferenchez*, mint Debrecen díspolgárához és Körünk kitűnő barátjához, azután is több ízben volt szerencsénk, valahányszor jölesett felfrissülnie „e legmagyarabb város levegőjében s szét-szóródni a Hortobágy gazdag, keleties képein“. Píyenkor mindig meg-meglátogatta a helybeli nagyobb kultúrintézményeket: a Kollégiumot és könyvtárát, a Déri-múzeumot, az Egyetem híres klinikai telepét és Központi Épületét. Érdeklődött még irodalmi szemináriumunk munkássága iránt is s előmeréső jeléül dedikált arcképével ajándékozta meg dolgozóteremünket... Mint egykor *Beőthy Zsolt*, aki rendszerint Balogh Jenő és Kozma Andor társaságában szokott lejönni hozzánk, ahol annyi hű tanítványa és tisztelője vette körül. Talán a legnagyobb öröme mégis abban telt, ha a főiskolai Kántus szép nőtáin (A reményhez, a Tihanyi echóhoz, a Csikóbőrös kulaeshoz) elmerenghetett. Utána nem győzött hálálkodni a derék fiúknak s magasztalni a hányatott-életű költő lángeszének nemmúló varázsát.

városka főlevéltárosa keresett fel bennünket s tartott igen érdekes, részben ismeretlen adatokkal színezett előadást Kisfaludy Sándor provencai fogságiról és Desclapon Karolina koráról és egyéniségéről. Milyen jólesett hallanunk, hogy a magyar katona-költő emléke még ma is él odakint nemcsak a levéltárak poros aktái közt, hanem a vele ismeretségben állott úri családok hagyományában. Végül hadd említsük meg, hogy 1926 októberében egy magyarul is jól tudó tokioi tanár, Imaoka Dzsucsiro, szereplésével *japán-estet*, 36 márciusában pedig *hindu irodalmi délutánt* rendeztünk, amelyen Molnár István bősziroményi kartársunk s a sorok írója ismertették a dúsgazdag keleti irodalom remekeit, magyar tolmácsolóikkal egyetemben.

E kétévűzetes, buzgó munkásság alatt itt köszönthettük körünkben a közelmúltak és a mai magyar irodalomnak egész sereg kiválóságát. A már említettekön kívül: Rákosi Jenőt, Voinovich Gézát, Jakab Ödönt, Ferenczi Zoltánt, Aprily Lajost, Benedek Marcellt, Nadányi Zoltánt, Komáromi Jánost, Harsányi Zsoltot, Móricz Zsigmondot, Hankiss Jánost, Csúry Bálintot, Zsigmond Ferencet, Maday Gyulát, Juhász Gézát, Vályi Nagy Gézát, Gulácsy Irént, Sz. Szabó Máriaát, Berde Máriaát és Szabó Lőrincet. Az *Erdélyi Írók Székely Csoportjában*: Nyirő Józsefet, Tamási Aront, Tabéry Gézát, György Dénest, Reményik Sándort, Molter Károlyt, Wass Albert grófot, Tompa Lászlót és Asztalos Imrét. Kiemelvén, hogy ez a névsor korántsem törekedett teljességre, hiszen mellettük hány ezer fordultak meg felolvasó asztalunknál tudományegyetemünk, középiskolánk és városunk kiválóbb tudósai, írói, zene-, ének- és szavalóművészei, együtt az Ady Társasággal, melynek üléseit mi is gyakorta látogattuk, vezető férfiai választmányi tagjaink sorába iktattuk. A körünk s körjük csoportosuló ifjabb generáció zsengéiből pedig a múlt év folyamán is bemutattunk egy egész csokorra valót.

Az öreg Kollégiummal való benső kapcsolataink kifejezőeként helyeztük el 1935-ben az épület nyugati homlokzatán azt a három művészi reliefet, mellyel az iskola legnagyobb tanítványainak: *Csokonainak*, *Kölcseynek* és *Arany*nak kívántunk maradandó emléket állítani. Aminthogy követni fogja őket nemsokára (a keleti félen) *Kormányzó Urunk*, *Tisza István* és *Szabolcska Mihály* bronzképmása... De rendbehoztuk Kölcsey Sándor polgármester nemes támogatásával Csokonainak több mint 100 éves és az idők folyamán nagyon megviselt síremlékét. Régóta fájt látni, hogy a pompás kivitellű, hatalmas piramis erőszékeli hogy lazulnak meg, finom ornamentikái hogy kopnak és hullanak lefelé, a sír kerítése pedig a hozzá túl közel ültetett fák feszítő ereje következtében évről-évre hogy vetemedik egyre széjjelebb. Ma már minden ízében kijavítva (akár végkép ott maradnak a drága hamvak, akár a központi temetőbe költöznek idővel), évtizedeken át bizton dacolhat az idővel. Végre 1939 őszen nagyobbszabású ünnep keretében márványtáblával láttuk el azt a Fűvészkert- (ma Balthazár Dezső-) utcai házacskát, melyben egykor a magyar reformkor fenéköltekű férfiai, *Kölcsey Ferenc* lakott testvéreivel együtt, diákkorában.¹⁵

¹⁵ A ház felkutatása volt kedves tagtársunknak, Debrecen egykori jeles archeológusának, Zoltai Lajosnak érdeme. Fölvetésén résztvevett nemcsak a Kölcsey-család, hanem a közel s távoli vidék intelligenciája is. Az ünnepi beszédet Lázár Andor ny. igazságügyi miniszter, városunk akkori képviselője tartotta.

Amint már fentebb érintettük, legyen szabad itt pontosabban is felsorolni, hogy nehéz viszonyaink ellenére is közzétettük *Oldh Gábor Újabb költeményeit*, *Zsigmond Ferenc* essayjét; *Herczeg Ferenc*ről, *Sz. Szabó Mária* novelláit, a régi, ú. n. *Bokrétának* immár harmadik kiadását,¹⁶ a Debreceni írók *Anthológiáját* és *Tóth Endre* verseskötetét. A választmány erkölcsi támogatásával szintén munkába vettük *Csokonai összes műveinek* kritikai kiadását, ami a patakiak edíciója után, úgy hisszük, természetes kötelességünk. Ezt követné, ha megfelelő fedezetet tudunk rá találni: a költő *Válogatott műveinek* díszkiadása, *Haranghy Jenő* kongeniális rajzaival szépítve. Ez a hivatott művész, mint maga is Debrecen szülötte, mindig hő bámulattal csüggött a város nagy fián, s annyi kitűnő alkotása után készséggel vállalkozott Csokonai illusztrálására is. Így támadtak esete alatt már a harmincas évek elején a *Béka-egérharcból* vett finom és szellemes akvarelljei. Később az itteni „Angolkirálynő Szálló“ Ady-szobájának freskói (a *Dorottyából* és *Szegény Zsuzsi a táborozáskor*). Úgy, hogyha a tervbevett ciklus elkészül, képes, klaszszikus edícióinknak bizonyára egyik legszebb, legsikerültebb terméke fog lenni.

*

A változó idők követelményeinek megfelelően hova-tovább szűkegessé vált a Kör alapszabályainak módosítása is, amelyet több rokon intézmény szervezetének áttanulmányozása után, 1933 őszén cjtettünk meg. Elgondolásainkban főként az vezetett, hogy *a kör eddig inkább társadalmi és egyesületi színezetét kifejezetten irodalmi jellegűvé avassuk*. Ezt pedig azáltal véltük elérni, ha 1. a hazai és külföldi irodalom, tudomány és művészet eredményeit behatódóbb figyelemmel kísérjük, tanuságait a magunk számára gyümölcsözöbbé tesszük. 2. Ha anyagi erőnkhez mérten eredeti vagy fordított, szépirodalmi, esztétikai és művészettörténeti munkákat adunk ki, vagy ilyenek megjelenését tőlünk telhetően elősegítjük. 3. Ha Csokonai, Debrecen és a Tiszántúl megismerését célzó minden komolyabb vállalkozásnak továbbra is az élen maradunk, a Csokonai-ereklyék gyűjtésére, a költő kultuszának ápolására fokozott gondot fordítunk. 4. Ha Csonka-Magyarországon belül és kívül működő (magyar) rokon-társaságokkal, köztük a mintakul tekintett Kisludgy és Petőfi Társasággal még bensőbb érintkezést keresünk, a megszálított országrészekben működőket törekvéseikben támogatjuk, a szótszórtan élő magyarság kulturális egységének fenntartásáért minden lehetőet megteszünk. 5. Ha a most felsorolt célok megvalósítása érdekében felolvasásokat, előadásokat, értekezleteket tartunk, ünnepeket rendezünk és pályadíjakat tűzünk ki stb. 6. Ha a Körünkben eddig is meglévő rendes (most pártó) alapító és tiszteleti tagság mellett egy új minőségűt, az „örökös tagságít“ létesítjük, és pedig olyformán, hogy ettől fogva ezek az örökös tagok alkotják a Kör gerincét. Újabb választás alá ezek többé nem esnek, hanem a „nekik juttatott megtiszteltetést élethossziglan viselik“. Egyben belőlük alakítjuk

¹⁶ Öt poétalelkű debreceni diák verskötete viselte először ezt a nevet, amelyet még egyetemi hallgató korukban tettek közzé (1896): Baja Mihály, Gulyás József, Gyökössy Endre, Maday Gyula, Oláh Gábor. Akkor is a Csokonai Kör adta ki, most is készséggel vállalta annak erkölcsi és anyagi támogatását.

a két különálló „irodalmi“ és „tudományos és közművelődési“ osztályt. Mind-egyiket 24—24 taggal, melyek a város szellemi életének minden számottevő értékét magukba ölelik. (A Kör intéző szervei: a közgyűlés, a választmány, az elnöki tanács, a szakosztályok, a bizottságok és tisztviselők, ú. m. az elnök, a két szakosztályi elnök, akik egyúttal a Kör alelnökei, a főtitkár, a titkár, a két szakosztályi titkár, az ereklyetári őr, a jogtanácsos, pénztáros, ellenőr. Mellékesen jegyzem meg, hogy a ciklusok lejártával a régi tisztikart a közgyűlés ismét egyhangulag megválasztotta.) Hogy célunkat mennyire sikerült megközelíteni, a felsorolt eredmények komoly tartalma eléggé bizonyítja. De egyúttal jelzi azt a szellemet is, mely a Csokonai Kör vezetőségét folyton áthatotta: használni, haladni, a magyarság és művelődés gondolatát ezeken a tájakon mentől hathatósabban előmozdítani. Talán szerénytelenség nélkül mondhatjuk, hogy minden lépés, amelyet Debrecen irodalmi élete ez irányban immár öt évtized óta tett, vagy a mi Körünkől indult ki, vagy legalább is velünk összeköttetésben és összhangban történt. E jegyben, egyúttal búcsúzva a multtól, szilárd bizalommal tekintünk az újabb félszázad elé.¹⁷

Peragit tranquilla potestas, quae violentia nequit.

¹⁷ Utolsó szómmal hadd tolmácsoljam itt is Körünk háláját *szentpéteri Kun Béla* és *Oláh Gábor* nagyérdemű elnöktársainknak, *Csobán Endre* főtitkárunknak, a helybeli kulturális élet lelkes, százkezü mindeneseének, *Révész Imre*, *Kardos Albert*, *Baja Mihály*, *Erdős Károly*, *tunyogi Szücs Géza*, *Péterffy László* és *Zivuska Andor* választmányi tagjainknak, akik eszményeink szolgálatában annyit fáradoztak, sikerei körül maradaudó érdemeket szereztek.

A magyar-nyelvű jezsuita-drámák forrásaihoz.

A nyomtatásban is megjelent magyar jezsuita-drámák forrásainak meghatározása Lázár Béla tanulmánya óta (EPhK. 1891—92) nem sokat haladt.

1. Pintér Jenő nagy összefoglalása (IV. k. 764. l.) még az első magyar nyelven megjelent jezsuita-drámának *Kunics Ferenc Szedeциását* (1753) mondja: ezzel szemben Takács József is (*A jezsuita iskoladráma*, 1937. 91. l.) figyelmeztet arra, hogy a Szent Jánosról szóló *Megsértődött Artatlanság* 1749-ben magyar nyelven is megjelent. Ez a darab azért is nagyon érdekes, mert alapjában verses operaszöveg. Ugyanakkor latin szövege is nyomtatás alá került: *Innocentia laesa*. Ez az eredeti. A fordítás hűségének szemléltetésére közlöm Porphirius áriáját:

<p>Satis est irarum, minarum, magnorum laborum Per te, Rex, saeculo patratorem. Joannem dimitte et ex aula mitte; Credas, avolabit, Felix properabit Ad regna Coelorum, Sedem Beatorum, quam ei merito Sors paravit.</p>	<p>Már elég bosszúság, gonoszság elmédben, fejedben Forgott te szívedben ekkoráig. Jánost minek tartod, s annyira zaklatod? Hígyyed, majd elröpi, Boldogságban készül Istennek házában, Mennyegek országában. Ott vigad örökké Boldogságban.</p>
--	--

2. Ugyancsak Pintér (u. o. 766. l.) *Kereskényi* Adámnak 1767-ben megjelent *Cyrus* c. drámáját Metastasio-fordításnak mondja. Pedig Zambra Alajos gondos összeállítása (EPhK. 1919. 27. l.) világosan megkülönbözteti Kereskényi darabját a Metastasio-féltől; Kereskényi forrását Naményi Lajos utalása alapján Zambra: Scipio Scambata darabjában jelöli meg. Zambrát Naményi félrevezette; Kereskényi Adám pontosan *Friz* András jezsuita poeta *Cyrus*-át fordította le, teljes hűségre törekedve. A darab menete pontosan követi Friz latin művét. A fordítás igyekezetét szemléltesse ez a kis részlet:

Friz: „Hoc pastores inter et civis interest: in feras armentis noxias exerimus vires: si quis vicinus ausit primus invadere pascua, fide et virtute juncti repellimus hostem; ceterum tela gerimus anticis innoxia. Civis contra, urbes et regum manus non semper jus, non aequum, sed ambitio saepe, invidia, cupiditas ad arma movet; si commodi spes affulgeat, aut damni metus.“

Kereskényi: „A pásztorok és városbeliek között ez a különbözés: mi, a nyájunknak ártalmas fenevadakon mutatjuk erőnket: ha, ki közelgetvén meri első a mezőket háborgatni, egves cróvel s hívséggel visszakergetjük az ellen-

séget; mind az által a mi fegyverünk soha nem ártalmas a barátinknak. Ellenben a városbéliék, városok, királyok kezeit nem mindenkor az igazság, az illendőség, hanem gyakran a nagyravágyódás, az irigység, a telhetetlen kívánság fegyverhez ragadja; kivált, midőn némely haszonnak reménysége vagy kárvallásnak félelme villámlik előttük.“

3. Pintér ugyanott *Kereskényi* másik darabját, a *Mauritius*-t is Metastasio-fordításnak jelzi. Zambra említett cikke erről sem tud. Metastasiónak ilyen című darabja nincs is gyűjteményes kiadásaiban. Sajnos, ennek a Kereskényi-darabnak forrását nem sikerült eddig megtalálnom. *Masenius* darabja: *Mauritius Orientis Imperator* teljesen más. *Carolus Porée Mauritius*-a is másként szövi a meséjét. Két mozzanat azonban arra vall, hogy Kereskényi ismerte ennek az ünnepelt francia jezsuita költőnek *Mauritius*-át: az egyik a gyermek-csere motívumának egyezése, a másik néhány — apróbb és elszórt — szövegegyezés. Az utóbbinak egyik példája:

Porée: „Vidi egomet atra nocte, cum madidos levis Imbueret oculos sonnus, affundi toro Tristes catervas compe de attritas gravi, Artusque laceros, unde stillaret cruor, Nudare manibus, vindicem et tacite deum Vocare: vidi, fronte direptum mea Diadema sacrum, cingere alterius caput: Quin et satelles barbarus jugulum impio Reclusit ense; sanguis implevit sinum, Triplicique fixus vulnere laud perii semel; Ter cadere visus, morte tergemina mori.“

Kereskényi: „Láttam önnönmagam csendes éjjel, midőn az álom bezárá egy pár szemeimet, a királyi székem előtt leboruló katonáim szomorú seregeit, láncokkal, nehéz bilincsekkel megnyűgözve. Láttam scbes tagjaikat vérrel beburítva: ég felé felemelt kezeiket, melyekkel az Istent kérték, hívták, hogy bosszút rajtam álljon. Láttam, hogy fejemről leütetett a fejedelmi korona és másnak fejére tétetett. Láttam, miként egyik nekidühösödött katona elüti kegyetlenül fejemet, a vér elfolyja testemet, és hármias sebekkel általverettetve, nem egyszer haltam meg.“

Mint említettem, Kereskényi drámájának meséje nem azonos Porée darabjával. Nem vette a mesét Antonius *Claus* darabjából sem (*Secunda ad coelum via per poenitentiam*). Csak egyben emlékeztet reá, abban, hogy *Mauritius* itt is szívesen emlegeti: „Igaz vagy Uram, és egyenes s igaz a te ítéleted“, mint *Claus*-nál: „Justus es Domine, et rectum iudicium tuum.“

Kereskényi darabjában a legkülönösebb *Phocas* fiának túlzott ragaszkodása *Mauritius* gyermekeihez. A dráma folyamán az egyik szereplő, *Agrippa* ezt így magyarázza: „A szerelem, annak bünit, akit szeret, magára vádolja.“ Az emberben gyanú támad, hogy ez a *Camillus* a magyar darab forrásában *Camilla* volt, és az iskolai cél tette a leány-szereplő helyébe a fiút, a szerelem helyébe a barátságot. A forrás pontos meghatározása azonban még kutatóra vár.

4. *Kereskényi* Adám harmadik darabját (*Agostonnak megtérése*, Nagyszombat, 1758) Pintér nem is említi. Pedig ez is iskoladráma. Kereskényi ezt *Neumayr: Theatrum asceticum sive meditationes sacrae* című darabjából fordította. *Neumayr* Szent *Agoston* megtérését 5 elmólkedésben dolgozta fel; ezek: *Conversionis principium*, *Obstaculum seu procrastinatio*, *Lucta*, *Victoria*, *Fructus victoriae*. Kereskényinél csak 1. Az hitről való vetélkedésnek

alkalmatossága, Az hitről való vetélkedésnek haszna, 2. A napról napra való halogatásnak oka, A napról napra való halogatás mire juttatta Agostont, 3. Agostonnak küszködése és pedig az értelmével való küszködése, Agostonnak az akaratjával való küszködése, 4. Agoston akaratjának eltekéltet jeles végezés, Agostonnak magáról való győzedelme, tehát az első négy meditáció két-két punctuma van meg, az utolsó kettő elmaradt. A fordítás hű, de a verses szöveg poézise nincs meg benne.

5. E forrásfelsoroláshoz még egy helyesbítést kell fűznöm. A Nemzeti Múzeum könyvtárának kéziratok között van egy iskoladráma ezzel a címmel: *Egyiptomi Josef azaz Meunyországnak uttya, melyet nyitt az ártatlanság.* A végére későbbi kéz ezt jegyezte: „Ex latino Patris Leyai SJ in Hungaricam linguam convertit anno 1753 Tyrnaviae P. Moyses Lestyán SJ scholasticus tertii anni theologus, natione Siculus Transylv.“

Nagy Sándor hívta fel rá a figyelmet (MKSzle 1883), s azóta forrásának a bibliai Józsefről egész drámatrilógiát nyújtó Le Jay-t vallják. Pedig a darabnak semmi köze Le Jay darabjaihoz; pontos fordítása ez Ant. Claus művének: *Prima ad coelum via per innocentiam.* Lestyán hűséges ragaszkodással tolmácsolja Claus drámáját. Gálos Rezső figyelmét (IK. 1937. 297. l.) elkerülte, hogy Lestyán darabjáról a Hyross-levél ismerete előtt is tudtunk, hogy a darabot Nagy Sándor iskoladráma-könyvészete számontartotta; most forrása is tisztázódott.

6. A M. Tud. Akadémia könyvtárának kéziratjai között van egy ezen a címen: *Tornyos Péter.* A címlapnak a másolótól különböző kézből eredő jegyzése azt vallja, hogy ez azonos Illei János ismört darabjával, mely 1791-ben Landerernél megjelent. Illei vígjátéka Komáromban 1789-ben látott napvilágot; arról, hogy Landerernél a jelzett évben megjelent volna, nem tudunk. Maga a kézirat Tornyos Péter, Tornyos Pál és Petymeges Mihály nevén kívül semmiben sem egyezik meg Illei kiadott művével. Forrása is más. Meséje emlékeztet Porée vígjátékára: *Pater amore vel odio erga liberos excaecatus.* De a kézirat mégsem ennek a fordítása. Motivumai annyira sablonosak, hogy darabunk alighanem eredeti.

Alszeghy Zsolt.

Farsangi játék a XVIII. századból.

Az 1790—91-i országgyűlés kimondta, hogy „... a magyar anyanyelv inkább terjedjen és csinosodjék, a gymnasiumokban, akadémiákon és az egyetemen külön tanárát kell alkalmazni a magyar nyelvnek és stílusnak, hogy azok, kik azt nem bírják és megtanulni akarják, valamint azok is, kik már ismerik, de nagyobb tökéletességre akarnak eljutni benne, alkalmat nyerjenek erre“. E rendelkezés értelmében a helytartótanács pályázatot hirdetett a négy magyar akadémián betöltendő magyar nyelvi és irodalmi tanszékekre. A pályázatra beküldte kérvényét *Gubernáth Antal*, korponai jegyző is, aki a pozsonyi magyar tanszéket szerette volna elnyerni. Ezt a pályázati kérvényt összes mellékleteivel együtt az Országos Levéltár helytartótanácsi osztálya őrzi („Litterario Politicum 1791. fons 52. pos. 29.“ jelzet alatt). Gazdag forrásanyagot találunk ezekben az iratokban Gubernáth Antal életére és iro-

dalmi munkásságára vonatkozólag. Mellékelt művei közül irodalomtörténeti érdekességű egy Gubernáth által a nagyváradi konviktus növendékei számára írt iskoladráma első felvonása, címe: *Naggrahéjazó Ordas Demeter*. Ez az erősen magyaros, népies hangú farsangi játék a ritkábban előforduló darabok közé tartozik, s ezért érdemesnek tartjuk arra, hogy behatóbban foglalkozunk vele. Előbb azonban a forrásanyagunkban található iratok adatai alapján ismertetjük Gubernáth Antal életét, mert sok tekintetben kiegészíthetjük Sziunyei *Magyar Írók* c. életrajzi lexikonának idevágó részét.

Gubernáth Antal 1757-ben született a mosonmegyei Rajka községben. Atyja G. Márton 1738 táján költözött el Trencsén megyéből, egyes főuraknál volt szolgálatban, majd a győrmegyei Koronczó községben telepedett le.¹ Anyjának csak keresztnevét (Katalin) ismerjük.² — Iskoláit a győri jezsuitáknál végezte kitűnő eredménnyel. 1775 augusztusában a győri püspöki akadémián nyilvános vitaközlésen vett részt Nagy Mihállyal, mint másodéves filozófiai hallgató.³ Bécsben jogot is hallgatott, s azután Nagyváradra ment gyakorlatra az országbíró házához. 1776–78-ig a nagyváradi kerületi királyi konviktusban volt instruktor, s a konviktus akkori igazgatójának, Fináthy Ignátnak bizonyítványa szerint minden tekintetben kiválóan bizonyult.⁴ A következő évben „repetens Humaniorum Litterarum“ Budán,⁵ majd Bécsben elvégezte a házitánítók számára előírt tanfolyamot.⁶ s ugyanezen idő alatt (1781–83) Úrményi József gyermekeinek nevelője volt.⁷ Innen a besztercebányai főgimnáziumhoz került, s itt három évig (1783–86) tanította tejes megelégedésre a grammatikai osztályokat.⁸ 1786-ban Korpona városa hívta meg jegyzőnek, minthogy az egész városban nem akadt ember, aki a II. József-féle rendelet értelmében képes lett volna *németül* ellátni a hivatali teendőket.⁹ A jegyzőség azonban aligha lehetett szívügye Gubernáthnak, mert mihelyt tudomást szerzett a helytartótanács pályázataról, sietve elbocsátását kérte a korponai hatóságtól.¹⁰ Nem szívesen bocsátották el az itteni szolgálatból, de azért meglehangú ajánlólevelet adtak neki,¹¹ mert nem akarták útját állni azon a pályán, amely kezdettől fogva életének főcélja volt.

Gubernáth Antalnak a helytartótanácsához intézett kérvénye némi bepillantást nyújt azokba az eszmékbe és gondolatokba, amelyek írójuk életét irányították: „... tsekély erejemet megfontolván, arra szántam további életemet, hogy azok seregekbe és számokba jelentsem magamat, a kik mint a Közjónak javát, mint pedig a magánosságoknak hasznát és ides magyar Hazájoknak ezen Anyai Nyolvnak szőpet osztandó sugárjaival meg szerzendő fényét tekintvén, ugyan azon ides hazabeli magyar nyelvek nyilván való tanítására felj áldozzák magokat“.

Vezérfonálként vonul végig életén a magyar nyelv iránti forró szeretete, ezt vallja ő maga is, s ezt látjuk iskoladramájából és többi munkáiból. S ebben a törekvésében nem különbözött kortársaitól. A XVIII. században a magyar társadalom egy rétegében mozgalom indult meg a nemzeti nyelv művelése érdekében, s ennek a mozgalomnak kevésbé ismert, de annál lelkesebb hívére ismerünk Gubernáth Antalban.

^{1–11} szám alatt közölt adatok forrásai mind az Országos Levéltárban találhatóak a fenti jelzet alatt.

Gubernáth Antalt a helytartótanács előterjesztésére a kancellária első helyen jelölte a pozsonyi akadémiai szék betöltésére¹² s csakugyan 1792. január 6-án őt nevezték ki a magyar nyelv és irodalom tanárává. 1811-ig tanított Pozsonyban. Közben fegyverrel is védte a hazát (1797-ben és 1805-ben mint kapitány a pozsonyi felkelősegregben), amit a Magyar Kurir különös érdemképpen említ meg.¹³ 1812-ben betegeskedni kezdett s nyugdíjba ment, „azonközben az ifjakkal magános tanításától meg nem szűnt”.¹⁴ 1814 november 2-án halt meg Pozsonyban, az irgalmas barátok házában. Három gyermeke maradt: fia Elek, aki főhadnagy volt a császári hadseregben s két leánya, kik „némely úri házakban a kisasszonyok nevelésében és tanításokban foglalatoskodnak”.¹⁵

Gubernáth Antal egész élete a puszta levéltári adatokon keresztül is egy nemes, önzetlen egyéniség képét idézi elénk, aki nem anyagi javak, hanem mindig ideális célok felé tört. Megérdemli, hogy az utókor megjegyezze a nevét, ha másért nem, a magyar nyelv iránt tanúsított lelkes szeretetért, amely tetteinek mindenkor legmélyebb rugója és irányítója volt.

*

Gubernáth Antal iskoladrámájának, a *Nagyrahéjazó Ordas Demeternek* kézirata nyolc quart levélből áll. Valószínűleg Gubernáth sajátkezű írása, mert kézvonása azonos a kérvényével. A külső borítólapon felirata: „Hungarico idiomate elaborata Comedia producta per herulos Convictus M. Varadini 778.” Gubernáth Antal tehát a nagyváradai konviktus tanulóinak számára készítette ezt a komédiát, amelyet azok elő is adtak. Sajnos, nem tartotta fontosnak, hogy az egész darabot mellékelje kérvényéhez, mert a kézirat így fejeződik be: „Restant Scenae 4 et Cantus Valedictorius”, s ismét „Producta M. Waradini”. A darab elején felsorolt személyek sem szerepelnek mind a szövegben, ami szintén azt mutatja, hogy töredékkal állunk szemben. Az azonban bizonyos, hogy olyan iskoladrámával, illetőleg komédiával van dolgunk, amelyet a nagyváradai királyi tankerületi konviktus növendékei számára írt Gubernáth Antal, aki ebben az időben ott instruktor volt, mint ahogy rendszerint a többi iskoladrámát is a tanárok írták a tanulók számára.

Nagyrahéjazó Ordas Demeter meséje a következő: Ordas Demeter megúnta az „alacsony rendet” és szeretne nemes ember lenni, szolgálival szemben azonban fukar és kialakodott bérüket sem fizeti meg rendszeren. A két szolga ismerve Ordas nagyravágását, úgy áll bosszút, hogy azt az állhírt hozzák, mintha a piacon gazdájukat éljeneznék és látni kívánnák. A szűk látókörű Ordas rövid habozás után elhisi ezt a teljesen valószínűtlen hírt, s nem érzi a szolgák hízogóságában rejlő gúnyt. Díszesen felöltözik, hogy résztvegyen a vélt ünnepeltetésben, de mielőtt elindulna, a két szolga kioktatja őt a „politiára”, azaz a divatos viselkedésre és társalgásra, természetesen kifigurázva annak ferdeségeit. Ordas végül is elindul. A szolgák már előre elbújnak előle, mert félnek haragjától, de már is újabb tervet kóholnak, amivel mostani furfangjukat mentsék és gazdájukat újra becsapják. Ordas Demeter csakugyan rettentő

¹² Szekfői: *Íratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez.* 233. l.

¹³ *Magyar Kurir* 1814. II. 41. sz. melléklet.

¹⁴ U. o.

¹⁵ U. o.

dühösen érkezik vissza, meg akarja ölni szolgálait, majd elmondja, hogy mindenki csak csúfot üzött belőle, kinevette. Még fiát is, aki a szomszéd fiával szemben pártját fogta, jól elverték. Mindez azonban nem téríti őt észre. Eddig tart az első felvonás s csak sejteni lehet, hogy a következő négy felvonásban még néhányszor sikerül a becsapás és neveltségessé tétel.

E farsangi játék tárgya tehát röviden a sorsával meg nem elégedő, nagyravágyó embernek kigúnyolása. Honnan vette Gubernáth Antal komédiájának tárgyát, mik voltak forrásai? Következtetéseink körét szűkre szabja az a tény, hogy csupán az első felvonást ismerjük.

Gubernáth Antal jezsuita tanítvány volt s azt is tudjuk, hogy a jezsuiták összes iskoláiban, tohát Győrött is tartottak iskolai színelőadásokat. Kétségtelen, hogy már ekkor megismerkedett Gubernáth a jezsuita iskoladrámával, művének gyökereit tehát végső fokon itt kell keresnünk. Azonban azt, hogy Győrött milyen tárgyú darabokat adtak elő abban az időben, mikor Gubernáth ottjárt, nem tudjuk. De ezt a XVIII. században különösen kedvelt témát megtalálhatjuk más, egykorú iskoladrámákban. Az egyik valószínűleg hasonló tárgyú darab, a csak cím szerint ismert *Homo gloriosus*. Erről csak annyit tudunk, hogy a nagyváradi jezsuita iskola növendékei adták elő 1759-ben, de még azt sem tudjuk bizonyosan, hogy magyar nyelvű darab volt-e ez.

Ugyancsak hasonló tárgyú darab Hagymási Imro iskoladrámája: „*Szemtelen nagyravágyódnak neveltséges megcsúfolása*“. Nagy filit-falatra vágyódó Menyhárd nagy tudósnak és kiváló embernek tartja magát... s ezzel a neveltséges alakkal ismerősei sikerült farsangi tréfát űznek.¹⁶ Ennek a darabnak is, mint az *Ordas Demeternek*, legfőbb érdeme népies nyelve.

Az 1769-ben Egerben előadott *Fennhéjázó* című darabnak viszont teljes szövegét ismerjük (néhány irodalomtörténész ezt a darabot azonosította a *Homo gloriosusszal*, ez a föltevés azonban teljesen bizonytalan), három kézirat is maradt fenn.¹⁷ Ez a mű az iskoladráma szellemének megfelelő szabad átdolgozása Molière *Bourgeois gentilhomme*jának s „summája“ a következő. „Közönséges ugyan, de gazdag polgár vala, ki a nemes és főrendű állapotra igyekeztén emelkedni, haszontalan költséggel nem egyebet végtére, hanem neveltséget szorzott magának.“ A főszereplő jellemében és bizonyos motívumokban sok hasonlóság van az *Ordas Demeterrel*, azonban a két darab cselekvénye teljesen eltérő. Fennhéjázó Jórdán polgár is nagyravágyásból akar művelődni, szorepel az átöltözés, a kivezetés és a neveltségessé tétel motívuma; Ordas Demeter is a politia oktan majmolásával teszi neveltségessé magát, mindketten együgyűen viselkednek. A főkülönség azonban, hogy míg a *Fennhéjázónál* a cselekvény akörül forog, hogy hogyan adják hozzá furfanggal Jórdán leányát Jórdán akarata ellenére annak választottjához (anélkül azonban, hogy a női szereplő valóságban a színpadra lépne), addig az *Ordas Demeternél* ez a motívum egyáltalán nem szerepel, valószínűleg a darab ismeretlen felvonásaiban sem.

¹⁶ Beöthy—Badics: *Képes Magyar Irodalomtörténet* I. k. 590. l. Idézi Alszeghy Zsolt: *Illei János: Tornyos Péter*. (Régi Magyar Könyvtár 33. sz.) Bp., 1914. 23. l. — Közzétette Perényi József: *Két népies bohózat a XVIII. századból*. Vác, 1936.

¹⁷ Gragger: *Molière a magyar irodalomban, s a Fennhéjázó szövege*. IK. 1909. évf., valamint Alszeghy id. m.

A *Fennhéjázónak* rokon, de erősen megrontott változata a *Stolander* című darab is. Ezt 1774-ben adták elő a kantai minorita kolostorban.¹⁸ Argumentumában szintén találunk hasonló vonásokat az *Ordas Demeterrel*, különösen a furfangos szolga alakjának szerepeltetésében. Ugyancsak Molière darabjának egyik iskoladráma változata Illei János: *Tornyos Pétere*. Ennek főhőse is „egy magasra törő, társaságba, előkelők körébe igyekvő, a vele egyenrangúakat mint elmaradottakat megvető polgár”.¹⁹ A beugrató személye itt Ventifax garabonciás diák, *Ordas Demeternél* viszont két szolga, de mindkét esetben a hizelgés az eszköz, amellyel a főszereplő kezébe jutnak s a cél a neveltségessé tétel mellett mindkettőnél a pénzszerzés. A *Tornyos Péternek* és az *Ordas Demeternek* legközelebbi rokonvonása azonban mégis az, hogy a két darab alakjainak magyarsága „elsősorban sokszor a durvaságig népies magyar nyelvük”-ben²⁰ nyilatkozik meg, s ennyiben talán az *Ordas Demeter* legközelebbi rokonát *Tornyos Péterben* kereshetjük.

Gubernáth darabja tehát közismert tárgyat és motívumokat dolgoz fel, a cselekvény fölépítése és a párbeszéd az azonban az író eredeti leleményének látszanak. Az is kétségtelen, hogy *Ordas Demeter* is Molière darabjának egyik közvetett hatáson alapuló, távoli változata. Meg kell még említenünk a darab befejezésének egy oda nem illő motívumát. Mikor ugyanis a dühtől tajtékzó Ordas Demeter visszatér, hogy szolgáljain, akik beesapták, bosszút álljon, egyszerűen csak elfelejti tulajdonképeni haragjának okát és fiát szidja össze, aki alig három hete jár német iskolába s máris rossz magyarsággal beszél, s megfenyegeti fiát, hogy többet ne merjen német iskolába menni. Ennek a naiv s nagyon is átlátszó célzatosságának nyilván az volt a hivatása, hogy a kérvény bírálói előtt kiemelje Gubernáth megfelelő érdemeit s nagyon valószínűnek tartjuk, hogy ez a nem ideillő rész a darabban eredetileg egyáltalában nem szerepelt.

Cs. Gárdonyi Klára.

¹⁸ Alsóeghy id. m. 14. sk 1.

¹⁹ U. o. 9. 1.

²⁰ U. o. 20. 1.

Papp Ferenc: Gyulai Pál. II. kötet. Bp., 1941. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. 728 [2] l.

Papp Ferenc régi és kiváló művelője irodalmunk történetének. Minden alkotását az adatok páratlan gazdagsága, a szigorú műgond mellett a beleélés és a szerkesztés művészi arányossága emelik tudományunk értékei közé. Eletművének két kiemelkedő hőse: *Kemény Zsigmond báró* és *Gyulai Pál*, mindkettő Erdélyhez fűzte. Finoman ötvözött tanulmányainak egész sora e nagy szellemek életadatainak felkutatásához és működésük rejtett szépségeinek feltárásához vezetett. *Rákosi Jenő, a hírlapíró* (1925) alakja is főleg azért foglalkoztatta, mert publicisztikai pályáját Kemény Zsigmond körében, az ő ösztönző hatása alatt kezdte meg. Így készült el *Báró Kemény Zsigmond*-ról ezúttal két kötetes hatalmas monográfiája (1922—23), melyben a magyar történelmi regény legmélyebbre hatoló pszichológusának merészen ívelő pályáját és tragikus hanyatlását mutatta be, nemcsak az új adatok fényében, de a lelki vonásokra és a műalkotások belső törvényszerűségére is erősen rávilágító módszerrel. Kemény mellett magátóladóan fordult érdeklődése a nemzeti klasszicizmus másik kiemelkedő elvi kodifikálójára: *Gyulai Pál* alakja felé. Tanulmányai során végigjárta mindazokat a helyeket, ahol a nagy kritikus megfordult; még Berlinben is Gyulai-émlékek után nyomozva, felkutatatta mindazt, amit róla elrejtett levelesládák vagy sárguló naplók őrizhetnek. Ilyen előkészületek mellett látott napvilágot a nagyszabású könyv első fele 1935-ben. Ebben az első kötetben Gyulai életét a hatvanas évek elejéig kísérte nyomon, azt a korszakát, melyet bátran lehet, még az ő józan, befelé is kritikus élete romantikus korának nevezni. Erre az időre esik küzdelmes ifjúsága, língolása és csalódása a szép dési lányban: Pataki Emiliában, külföldi vándorlása szép tanítványa: Bethlen Miklós gróf társaságában, majd irodalmi pályájának kezdete, mely majdnem egybeesik a szabadságharc mozgalmaival, és végül megismerkedése feleségével, Petőfiné hűgával, Szendrey Marival. A kolozsvári tanári évekkel zárul Gyulai életének regényes korszaka.

A második kötetben kezdődik Pestre költözésével (1862. máj.) pályájának értékesebb, irodalomtörténeti szempontból termékenyebb második fele. Élete ettől kezdve szakadatlan munkában telt el. A boldog családi kör felüldíti a megélhetésért kemény harcot folytató férfit, később azonban feleségének szenvedése és halála után, mindjobban csak a munka enyhületében talál nyugalmat. Feleségének halála mélyen, lelkének alapjaiban rendítette meg, de gyásza kötelességérzetét és munkakedvét egy percére sem bénítja. Kezdetben az írók segítségnyújtásában kap alkalmaztatást. E helyét is mások terheinek megkönnyítésére használja, így 1866-ban a súlyosan beteg Tompának juttat nagyobb segílyt. A pesti ref. gimnázium tanári állása sem jelentett tehetségének megfelelő pozíciót, bár sok gyönyörűséget talált oly kiváló és lelkes tanítvány ragaszkodásában, mint Beöthy Zsolt. 1864 nyara új munkakörbe állította: a színésztanoda élére kerül. Alkotókedvét azonban az egyre sza-

porodó gondok és elfoglaltságok sem törik le: erre az időszakra esik Vörösmarty munkáinak kiadása, a Szépirodalmi Figyelő (Arany betegsége akadályozta) szerkesztése. Irodalmi és közéleti tevékenysége mellett másik üdítő forrása az az emelkedett szellemű baráti társaság, melynek körében találta fel férfikora legkiválóbb ihletőit: Arany mellett Kemény Zsigmond bárót. Deák Ferencet, Csengery Antalt, Salamon Ferencet és valamivel később Görgey Artúrt.

Papp Ferenc a fejlődés során finoman fejt föl azokat a szálakat, melyek Gyulai költészetét életéhez fűzik. Magunk előtt látjuk a férfit, de ugyanakkor az érzelmes hangulatokra oly mély érzéssel reagáló fiatal embert is, kinek egyetlen vágya és öröme, hitvesének mosolyában gyönyörködni. Hogy mennyire mély és egész életére kiható élmény volt számára Szendrey Mari iránt érzett szerelme, misem bizonyítja jobban, mint azok, az átélt érzelmek tüzeiben fogant elégiák, melyekben korán elhúnyt nejének emelt emléket. A belsőséges hangú lírikus mellett azonban egyre nagyobb teret foglal el a tudományos élet szervezőjének, az irodalmi világ irányítójának alakja. A M. T. Akadémia és a Kisfaludy Társaság munkásságában olyan arányú szervező tevékenységet vállal és végez, hogy tudományosságunknak ezeket az évtizedeit bátran a Gyulai Pál korának lehet nevezni. (Akadémiai működésének rajzához Papp Ferenc, az I. osztály irattárának rávonatkozó adatait is teljes egészében felhasználta.) 1872-től a Budapesti Szemle szerkesztésének átvételétől Gyulai életének új korszaka kezdődik. Az irodalom irányítása teljesen kezébe kerül. Tekintélye és hatalma addig nem sejtett méreteket ölt. Rendkívül széleskörű munkásságának betetőzése a Toldy Ferenc halálával megüresedett egyetemi katedra. Ezt a hivatást is tökéletesen töltötte be.

Ilyen sokfelő ágazó tevékenység közben is talál pihenő időt magának arra, hogy költői álmait megvalósíthassa: ekkor készült *Romhányija*, ez a töredékessége ellenére is klasszikus értékű modern versesregény, mely éppen befejezetlensége miatt a problémák eldönthetetlen forrása. A kérdést már többen felvetették s megkísérelték Gyulai művészi alakító tehetségének fogvatékoságával (Eötvös Károly), a mű nehezen megoldható problematikájával (Angyal Dávid) magyarázni, a valóságot Papp Ferenc érvei közelítik meg a legjobban: „A nagyarányú költői tervre 1873-ban a Budapesti Szemle megindítása mért közvetlenül végleges csapást. Gyulai a folyóiratnak korszakos jelentőségéhez mérten oly lelkiismeretes, szinte gyötrő gonddal végzte szerkesztői munkáját, hogy költői hőseinek küzdelme mind kevesebb visszhangra talált lelkében. Méginkább háttérbe szorultak költői tervezései később az egyetemi tanárnak s a Kisfaludy Társaság elnökének munkaköre mellett. Idővel pedig a szigorú önbírálat, melyet a közvélemény gúnyja is sugalmazott, annyira elvette a költő alkotásvágyát, hogy inkább hagyta művét művészi torzónak, mintsem megelégedett volna valamely művészietlen befejezéssel.“ Ugyanilyen határozottan rajzolja meg Papp Ferenc Gyulai egyik legszebb elbeszélő-remekének: *A nők a tükör előtt* című keretes rajzának vonásait. Kiemeli a lélekrajz összhangját, az ábrázolás realizmusának az alkotó kedélyéből fakadó alanyiságát, találóan vonja meg Thackeray irányával való kapcsolát és eltérő vonásait, amikor kiemeli, hogy „az a szigorú erkölcsbírói szerep, melyre Thackeray vállalkozott regényeiben, őt nem csábította; gúnyját sem annyira a bűn, mint inkább a tévedés hívta ki. Több szeretetet

tanúsított az emberi lélek iránt, mint Thackeray, sőt egy-egy helyzet- vagy jellemvonás annyira meghatotta, hogy lírai egyéniségének varázsa szinte elárasztotta novellájának egy-egy részletét“.

Gyulai igazi nagysága kritikusi minőségében érte el tetőpontját. Ő nemcsak a legnagyobb magyar kritikus, de elvi jelentőségű működésével több mint félszázadra kijelölte a magyar kritika fejlődésének útját és irányát is. Lehetek nála mélyebben gondolkozó kritikusi elmék (Salamon Ferenc is az volt!), de az igazságnak, a műelvek tisztázásának senki sem volt se előtte, se utána művészibb ihletésű és súlyosabb hatású képviselője, mint ő. Ebben a nagyságában látja Papp Ferenc is legelévülhetlenebb érdemeit. Ezzel a kritikai szigorral, elvi következetességgel és tudományos becsületességgel teremtett iskolát magának s tanítványai sorából kerültek ki a korszak legkiválóbb kritikusai és irodalomtörténészei. Műbírálati munkássága mellett szerkesztői működése keltette a legnagyobb ellenzéklet kortársai között. Kezdetben még Riedl Frigyes is, habár elvi alapon, de szigorú hangon írt a Budapesti Szemle szerkesztési módjáról, később már ő is megtiszteltetésnek vette, hogy Gyulai folyóiratába dolgozhatott. Gyulai jelentősége abban is megnyilatkozott, hogy az utána következő nemzedék tagjai közül felismerte Péterfy Jenő és Riedl Frigyes kritikai tehetségét, hiszen már Angyal Dávid megállapította, hogy Péterfy előadásmódja alig fejlődhetett volna Gyulai nélkül.

Gyulai Pálnál termékenyítőbb szelleme alig volt irodalmunk történetének. S az a kép, melyet egyik leghűségesebb és legkiválóbb tanítványa: Papp Ferenc rajzolt róla, nemcsak igaz, de jellemző is. Olyan alapossággal van élénk tárva egy nagyszabású életpálya külső és belső fejlődése, hogy azt majdnem napról-napra kísérelhetjük figyelemmel s mégis az új adatok rendkívüli gazdagságából és tömegéből töretlen nagyságában áll előttünk a múlt század második felének legbátrabb és éppen ezért legrokonszenvesebb magyarja: Gyulai Pál.

Papp Ferenc *Gyulai Pálja* egyaránt méltó a mesterhez és a tanítványhoz.

Kozoca Sándor.

Eckhardt Sándor: Balassi Bálint. (Magyar Írók. Szerkeszti: *Eckhardt Sándor.*) Bp., [1941.] Franklin-Társulat kiadása. 224 l.

Balassi Bálint érdekes, sok részletében homályos, ellenmondásokban gazdag egyénisége mindig vonzotta a kutatókat és írókat. Irodalomtörténetünk legtöbbet emlegetett alakjai közé tartozik. Ennek köszönheti nemcsak azt, hogy ma már annyi adatot ismerünk róla, amennyi elég a hű kép rajzolásához, hanem azt, hogy fel is díszítették idegen tollakkal. Eckhardt Sándor tudományos munkásságának talán legismertebb értéke a fejlett kritikai érzék. Ennek nagy szerepe volt a könyv keletkezésekor is. Csak a keletkezésekor, mert magában a könyvben inkább csak néhány utalást találunk az adatok megrostálásának munkájára. Az előszóban még rezegnek a kritikai munka utóhullámai, de aztán a költő egyénisége és műve foglal el minden helyet.

A nagyközönség számára készült a könyv, talán ezért is szorultak a szárazabb, csak a szakembereket érdeklő részletmunkálatok a sorok közé, illetve mögé. A szerző első célja az, „hogy ezt a világoznak látszó, de a valóságban rendkívül bonyolult, belső ellentmondásokkal terhelt életet közelebb hozza a mai magyarhoz“... Ez azonban nem azt jelenti, hogy olvasó eszközökkel nép-

szerűsíteni igyekszik hőstét, hanem azt, hogy a mai magyar szellemi élet problémáira Balassiban is keres feleletet. A magyar kultúra eleven erejének, rugalmasságának, a nemzet életével való összefonódtságának egyik bizonyítéka, hogy az utóbbi években amennyit foglalkozik multunknak és jelenünknek sajátosan magyar vonásaival.

Józsansága, eleven önkritikája megőrzi a szerzőt a túlzásoktól. Nem hajlása minden áron a magyar különlegességeket, hanem ahol megéleli, alaposan, biztosan aknázza ki. Balassi szerelmi költészetét összehasonlítja az olasz és francia humanistákéval. Megállapítja, hogy a minták minden platonizmusuk ellenére is érzékiek. Balassit azonban nyelve (t. i. az a tény, hogy magyarul írt, nem latinul) és közönsége — a szép leányok, prédikátorokat hallgató asszonyok — arra utalta, hogy ne lépje át a magyar társaságot jellemző szemérem korlátait. S itt szabad legyen újra emlékeztetnem Maffei Rafael megfigyelésére és Melancthon megjegyzésére; az olasz pap és a svájci reformátor egyaránt csodálkozott azon, hogy a magyar ifjúság milyen tiszta életet él. Alaposságára jellemző, hogy megfigyelését nemcsak az idegen és magyar költő összehasonlításával, hanem két külföldi Balassi-kortárs véleményével is bizonyítja. Magyar különlegességet talál a Balassi-dalok záradékában, amelyet magyar epigrammának nevez, a magyar táj és végbéli élet hatásában és általában Balassi egyéniségének érvényesülésében. Ez a gondolat vezet akkor is, amikor a magyar irodalmi hagyományt keresi a nagy lírikus költészetében. „Harminc évvel ezelőtt — írja Eckhardt Sándor — izgatott már az a homály, amely akkor még Balassi Bálint írói egyéniségét körülvette. Akkor igyekeztem egy tanulmányban megjelölni a költő helyét a XVI. századi európai költészet szövevényében (*Balassi Bálint irodalmi mintái*. IK. 1913.), de adós maradtam a magyar hagyományok munkájának felkutatásával.” Az érintett probléma irodalomtörténetírásunk egyik érdekes feladata. A századforduló éveiben szinte az egész magyar irodalomtudomány arra rendezkedett be, hogy felkutassa íróink külföldi eredetű ihletanyagát. A túlzások és tévedések ellenére is bizonyos, hogy ezt a munkát el kellett végeznünk, sőt ma is folytatnunk kell (ebben a könyvben is új Volaterranus hatásának kimutatása Balassi költészetében). De azt is be kell látnunk, hogy ez az irány egyoldalú volt. Különösen Horváth János munkássága hívta fel a figyelmet arra, hogy bármilyen erős szálak fűzik is irodalmunkat az európai szellemi élethez, elvégre az is feltételezhető, hogy a magyar írók egymásra is hatottak. Már olyan hangok is hallatszottak, hogy irodalmunk semmi más, mint az európai irodalmak jól-rosszul sikerült visszhangja, vagy hogy irodalmunk a nagy nekilendülések és nyom nélkül elhamvadó nagy törekvések sorozata, irodalmunkban nincs meg a fejlődés folyamatossága, csak töréseket és ugrásokat találunk. Az alaposabb vizsgálódás aztán kiderítette, hogy még Mátyás király humanista udvara is, — amelyet pedig még ma is szívesen emlegetnek az eszizgetelt magas kultúra mintaképeként — hosszú fejlődés eredménye és a legalaesonyabb néprétegekig leszálló újítások forrása.

Balassinál a sokat emlegetett virágének-hatás egyetlen dalra (*A darvaknak szól*) eszikken Eckhardt Sándor kutatása után. Viszont annál nagyobb lesz a Balassit megelőző irodalom befolyása. „A magyar nép dalával Balassi Bálintnak nincs több közönsége, mint amennyi a lantos énekmondók szerzésének van, ezek dallamain keresztül. Nótajelzései között egy sincs, mely valami

népének, ballada vagy más efféle emlékéit őrizte volna meg. Mintha már e korban is nagy fír választotta volna el a paraszti dalt az urak és vitézek énekétől.“ Viszont a magyar humanista irodalom hatását annál bőségesebben fejtegeti. Bornemisza Pétertől kezdve Tinódi, Ilosvai Selymes Péter és más kevésbé neves szerzők hatásával részletesen foglalkozik. Az összevetések eredménye az lesz, hogy Balassi „meteor“-jellege szöfösztlik, viszont szinte benne élünk a XVI. század kezdetleges, de mégis eleven irodalmi életében. Megszabadulunk a mai szemlélet sablonjaitól, amelyek eddig Balassi arcképét eltorzították. Nem népköltő, s nem kortársaitól üldözött, félreismert zseni, hanem verselgető nagyrúr, aki szerelmi hódításaiban, vitézi életében felhasználja azt az eszközt is, amelyet a szép asszonyok éppen olyan sokra becsülnek, mint végbéli társai. A költészet legtöbbször még gyakorlati célt szolgál, de már él a humanista írói öntudat is nagy lírikusunkban: büszke alkotásaira, sőt néha már irodalmi szándék serkenti versírásra (a Júlia-ciklus sorozatjellege).

A könyv harmadik célja „az élet és mű összefüggései“-nek keresése. „Éreztem azt is — olvassuk az előszóban —, hogy még az irodalmi élményt is csak az életen keresztül lehet igazságosan értékelni. Azóta (1913 óta) sok újat mondtak a költőről — itt különösen Takáts Sándor, Dézsi Lajos, Zákonyi Mihály és Waldapfel József tanulmányaira gondolok —, úgy hogy a távolban ködlő nagy magyar mind világosabb körvonalakban rajzolódik ki szemünk előtt. Most úgy érzem, megjött az ideje annak, hogy ezeket a vonalakat erősebb kézzel utána rajzolva, elevenen és talán újszerűen látó arcképpé egyesítsük.“

Igazában életrajzot ír a szerző, azonban az életrajz legmodernebb és legtágabban értelmezett formájában. Az élet külső eseményein kívül nemcsak a költő egyéniségének alakulását kíséri figyelemmel, hanem egy-egy nagyobb élmény hatását kideríti későbbi költeményeiben is. Ha valaki nem mélyedt el Balassi kutatásában, csak annyira figyelte az újabb eredményeket, amennyire az irodalomtörténészek általában szemmel tartják szaktudományuk munkáját, meglepődik e könyv elolvasása után, hogy milyen összefüggő és a feltételezhető valóságnak megfelelő pályaképet lehetett rajzolni a valamikor oly hiányosan ismert Balassi Bálintról. Igaz, hogy az eddigi kutatást több helyen nemcsak megrostálja, a különféle feltevéseket nemcsak józanul a maga helyére állítja (Balassi platonizmusa), hanem invenciójával ki is egészíti.

Mesteri filológiai munka például ahogyan a Coelia-ciklus verseinek szövegéből és néhány történelmi adatból megállapítja, hogy a titokzatos Coelia a Lengyelországban élő Wesselenyi Ferencnével lehet azonos. Költői fejlődésében is ez a ciklus jelenti a tetőpontot. „A legtökéletesebb rímelésű és ritmusú verseket itt olvassuk.“ Balassi legbájosabb versének azt tartja Eckhardt, amelyben a gyászoló Coeliát írja le: „Távol immár minden hódító szándék: ez a vers a tiszta szépségihletben fogant. Akármilyen kényes téma egy öcsészt sirató asszonyt a gyönyörködés hangján leírni, mégis csupa gyengédség, finom tisztaság ez a vers... ime, a nőben is megtalálja a tiszta szépséget, áhitattal szemléli, mint valami szentképet, távol a hódítás leghalványabb gondolatától. A költészetben élte ki tisztábbik életét, a köznapi élet alakja és csömöre után. Ezt nevezhetjük, ha tetszik, platonizmusnak“.

Bár mentegetőzik, hogy formai elemzést nem kap az olvasó ebben a kötetben, mint látjuk, ad ebből is ízelítőt. Általában többet kapunk, mint

amennyit a szerző ígér: becsületes könyv. Nem enged a csábításoknak, amelyek az ilyen át nem kutatott területen merész elméletekre és színes felvevésekre esabítják a kutatót: józan könyv. Összegezi és megrostálja az eddigi kutatásokat, újabbakkal ki is egészíti: hasznos könyv. Az első Balassi-monográfia, amely általában megnyugtató és összefüggő képet ad a magyar irodalom első nagy egyéniségéről.

Fábián Istrán.

Ködlövagok. Írói arcképek. Szerkesztette: Thurzó Gábor. Márai Sándor előszavával. Bp., [1941.] Szent István Társulat kiadása. 348 l.

Márai Sándor egyik sikerült műve a *Szindbád hazamegy* c. regény, amelyet különösen az irodalmi körök fogadtak lelkesen gondosan ötvözött stílusa, finom hangulatai és egy tovatünt kor bájának megéreztetése miatt. A szecesszió „újraértékelése“ a képzőművészetben most kezd problémá lenni, nem meglepetés tehát, hogy a szecesszióval párhuzamos irodalmi ízlés szintén megtalálja a maga felfedezőit. A tanulmánykötet keletkezésének közvetlen oka a „Szindbád hazamegy“ — erre utal a Márai által írt előszó is —, a fordulat azonban „a levegőben volt“. A szellemi élet egyik törvényszerűsége, hogy minden korszak támadja az őt közvetlen megelőző korszakot, de becsüli a még előbbi ízlést. Olyanformán, mint a diplomácia örök elve: szövetezem a szomszédom szomszédaival a szomszédom ellen. Ez áramlat kortörténeti érdekessége az, hogy a század első évtizedének irodalma már a „szomszédom szomszédja“ lett.

Márai Sándor az előszó szerint abban látja a kötetbe foglalt írók közös vonását, hogy korukban nem élvezték a népszerűség melegét, és „csak írók“ voltak, akiket jobban érdekelték a mesterség apró finomságai, mint a világnézetű, politikai harcok. A tanulmányok szerzői ezenkívül többször emlegetik, hogy állomvilágban éltek ezek az érdekes egyéniségek, s a valóság helyett ábrándjankban hittek. Világukból hiányzik a szilárd keret, de valami többre, magasabbra törnek: ködlövagok.

Tizennégy szerző írt tizenkilenc íróról. A szerkesztő Thurzó Gáberon kívül Vass László, Lovass Gyula, Rónay György és Szabó Zoltán vállalt két-két tanulmányt. Mint az ilyenféle gyűjteményekben legtöbbször, a szírvonal és módszer igen változatos. Egyesek krokiszerű emlékezésben hódolnak az elhunyt íróknak, de akadnak komoly elmélyedő tanulmányok is. Az látszik az egyetlen módszertani követelménynek, hogy minden íróról a lehető legtöbb jót mondják el. *Zuboly* és *Szini Gyula* ugyanolyan adag elismerést kapnak, mint *Babits* vagy *Tormay Cecil*, sőt talán többet. Józan, mérlegelő hangot csak *Brisits Frigyes* (*Tormay Cecil*ről), *Sík Sándor* (*Harsányi Kálmán*ról), *Makay Gusztáv* (*Gárdonyi Géza*ról) és *Várkonyi Nándor* (*Andor József*ről) tanulmányaiban találunk. Feltűnő a fejlett kritikai érzékkel rendelkező Lovass Gyula tanulmánya *Cholnoky László*ról. Keményen, de igazságosan bírál, megfelelő helyre állítja íróját.

A kötet tanulmányainak nagyobb része — különösen a kiválóbb írókról szólók — hasznos tanulságot nyújt irodalmunk vizsgálóinak. Sok értékes, finom esztétikai és lélektani megfigyelést találunk az írói egyéniségek és műveik magyarázatában. Különösen feltűnik az eddig alig ismert *Kéry László* magvas, gondolatokban gazdag, kerek értekezése *Tóth Arpád*ról.

F. I.

Téténynek Ékessége, melyet versekbe foglalt Dugonics András s most az eredeti kézirat szerint nyomtatásban kibocsátott *Baróti Dezső*. — Szegeden, a Magyar Tudományos Akadémia segítségével kinyomatta a Dugonics Társaság. — (1941.) 59 l.

Régi irodalmunk kéziratban maradt emlékeinek újabban sajtó alá rendezett kötetei között, örömmel kell, hogy üdvözölje irodalomtörténetírásunk ezt a nyolcdaik kivitelezésében is szép kis kötetet, amelyet névadója születésének 200-ik évfordulójára adott ki a szegedi *Dugonics Társaság*, *Téténynek Ékessége* a fiatal Dugonics írása, 26 éves korában írta, 1766-ban. Kezddő író műve, melyet szerzője, Gyöngyösi István *Charicliá* és *Kemény János* emlékezete c. munkájának verseiből *rótt össze*. „... ezzel azonban — ahogy Baróti Dezső írja bevezető tanulmányában —, egy, magyarul igen ritka eljárásra, a *centora* adott példát. A tehervivő állatok nyerge alá szánt különféle darabokból összevarrott posztót jelentő cento-elnevezés az irodalomban, ... egy költő különböző verseinek olyan összeállítását jelenti, melyből új értelem jön létre.“ (5. l.) De a *Téténynek Ékessége* nemcsak, mint cento érdemel figyelmet, hanem úgyis, mint a XVIII. század magyar kastélyépítéssel és kastélyélettel párhuzamosan — Seudéry, Mme Deshoulières, Metastasio és mások példájára — megszülető hazai kastélyleírás irodalmi maradványa. Azt a kastélyéletet örökíti meg, amely előzmények nélkül, idegen minták egyszerű átvételeként honosodott meg Magyarországon. „Idegen mintára épült kastélyaink más talajból szerzett ékességeikkel, maguk is mintegy centok voltak a kor művelődésében, magyarul ekkor még csak dadogva, nem egészen hozzájuk illő szavakkal lehet beszélni róluk.“ (10. l.) Éppen ezért nem véletlen, hogy Sztáray Mihály franciául írja meg kastélyleírását, s maguk a kastélyokat építő főurak is, a *pallérozott* nyugati nyelveket tartják csak alkalmasnak kifinomult életstílusuk ábrázolására. (Az *Estherházyak* még a század végén is. franciául és ugyanakkor német nyelven iratják le *Eszterháza* rokokó kastélyát, a *Magyar Verszáliát*.) Baróti tanulmányának nem lehetett célja, hogy kimerítő képet adjon a hazai kastélyirodalom idegennyelvű és magyar, prózai és verses maradványairól. Felvetett gondolatainak magyarázására elegendő volt számára Sztáray francia és Bessenyei György magyar nyelvű munkája. Az ezt követő kutatóknak azonban át kell majd vizsgálni a hazai kastélyokhoz fűződő teljes irodalmat, hogy ezáltal kibontakozhassék a műfaj magyar genezise és továbbalakulása. A jegyzetekkel és a jegyzetekben filológiai összevetésekkel ellátott példás kiadással kapcsolatban egyetlen, külsőséges kifogásunk van csupán. A címlap a Dugonics megfogalmazta cím mellett archaikusan hozza a modern kiadásra vonatkozó szövegrészeket is. Kifogást nem az archaizálás, hanem ennek tökéletlensége miatt teszünk. Ha már archaizálunk, a *kibocsájt* szót sem szabad mai helyesírás szerint *cs*-vel szedetni, a XVIII. században használt és Dugonicsnál is általános *ts* helyett.

Tolnai Gábor.

Gerlótei Jenő: Verhaeren. (Irodalomtudomány 1., szerk.: Hankiss János.) Debrecen, 1941. A „*Helicon*“ kiadása. 165 l.

Gerlótei nagy alapossággal és elmélyüléssel írott műve nemcsak azért érdekes számunkra, mert a nagy belga költő századeleji irodalmi megújodásunk egyik nyugati mintaképe volt, hanem azért is, mert szerzőnk az irodalom-

történet módszereinek alkalmazása terén sok újat, figyelemreméltót ad. Mól-szertani szempontból igen tanulságos, mint egyeztetni össze a német szellem-történet szintetikus látásmódját a francia tudomány analitikus eszközeivel. Igen nagy érdeme, hogy állandóan figyelemmel kíséri a *művészettörténet* eredményeit. Nemcsak a műkritikus Verhaeren, de a költő tárgyalásánál is újból meg újból szóhoz jutnak a művészettörténeti szempontok. Bizonyossága ez annak, hogy még a legnagyobb mértékben önelvű irodalomszemlélet sem nélkülözheti a művészettudomány ismeretét. Mélyenjáróan elemzi szerzőnk Verhaeren munkásságában a *költői teremtés lélektanát*, és ezzel kapcsolatban behatóan fejtegeti az alkotás általános, *esztétikai* alapjait is. Különösen szerencés a tájlátásban érvényesülő participáció, a költői alkotást meghatározó energétika és az elragadtatott látás elemzése. Gerlőtei valóban az európai tudományosság zenitjén jár, s biztos kézzel birtokolja összes eredményeit. Olyan helyzeti előny ez, amellyel elzárkózó irodalomtudományunkban elég kevesen rendelkeznek. Hatalmas tudományos arzenál birtokában írta meg könyvét, tanúságot téve hazánkban is az *átfogó, korszerű, európai igényű irodalomszemlélet* mellett. Hibái sem mások, mint ecényeinek túlzásbavitele. Oly szuverénül él hatalmas tudományos apparátusával, hogy ez gyakran kitérésekre, hosszadalmasságokra csábítja. Ez teszi stílusát is nehezen olvashatóvá. Néhol túlzásokra csábította a francia és német irodalomtudományban egyaránt jelentkező absztrakció. Nem ártott volna helytel-közzel több konkrétumot adni, lélektani és esztétikai elvek fejtegetése helyett a verhaereni mű részletesebb elemzését. Hisz Verhaeren drámáit jóformán csak a jegyzetben említi. *Vonatkozások* helyett többet kaphatunk volna az *alkotásokból*. Kissé negatívan ítéli meg szerzőnk az öregkor alkotói lehetőségeit is. Erdemes lett volna Verhaerent mint az *expresszionizmus* előhírnökét méltatni. Grünwald- és Greco-kultusza, „tragikus trilógiája“, mind ebbe az irányba mutatnak. Őt is az északi „szürrealizmus“ úttörőjének kell tekintenünk, mint a német Stadlert, Traklt és Heymet (v. ö. E. Alker: *Deutscher Surrealismus*. Helicon, 1941; 111. ll.). A világhiállítás és a háború verhaeremi problémaköre pedig alkalmas adhatott volna a századeleji irodalom *történet-filozófiai* szemléletére. Gerlőtei itt hasznosan kiegészíthette volna Ligeti Pálnak (*Der Weg aus dem Chaos*. München, 1931.) inkább művészeti alapú fejtegetéseit. Örölnénk, ha ezeket a szempontokat szerzőnk alkalomadtán hasznosítaná. Műve azonban így is a korszerű irodalomszemlélet kincseshányája és ösztönző példaképe marad.

Angyal Endre.

Görzsönyi Vargha Zoltán: A budapesti Kálvin-téri kriptá lakói. Bp., 1941. Kálvin Szövetség kiadása. 48 l.

A Kálvin-téri református templom kriptájában a régi Pest és Buda 1823—1868. között meghalt előkelő református polgárai nyugsznak. Az 53 sírfelirattal ellátott kő esőndes lakóinak emlékét idézgeti kis művében szerzőnk, aki a magyar úricsaládok történetének egyik legjobb ismerője. A templom magamai formáját csak 1859-ben nyerte el. Azóta változatlanul áll helyén „a klasszicizmus empire-árnyalatának vagy pesti változatának, az úgynevezett palatinus-stílusnak példászerű történeti emléke“ (Schoen Arnold). A kriptá első, bár ideiglenes lakója József nádor felesége, Hermína, anhalti hercegnő volt. A második Bülske József, a derék, adakozó egyháztag. Itt nyugszik Wodiáncr Sámuel József, zsidó származású pesti polgár, akit Bekes Sámuel gyomai refor-

mátus pap „nagytehetségű és igen becsületes izraelitának“ nevezett. Wodiáner annak látta legtöbb hasznát, hogy Napoleon szárazföldi zára következtében Pest a csempészet egyik középpontja lett. Wodiáner a 30-as években római katolikus lett és így érthetetlen, miért nyugszik a reformátusok kriptájában. Fáy András sírkövén csak ennyi olvasható: „Fáy András született Kohányban 1786 máj. 30, meghalt Pesten 1846 júl. 26.“ Többre valóban nincs is szükség. Péchy Imre alnádor sírja is itt borong; leszármazottai, Matolesy Tamás és Mátyás, nagy szerepet visznek közéletünkben. Szakácsi Csorba József, érdemes orvosdoktor, a kripta eszöndes lakója: nőági leszármazottja Nagy Emil képviselő, volt igazságügyminiszter. A szabolcsvármegyei gr. Vay-családnak három tagja pihen a kriptában: Gr. Vay Károly mint honvédörnagyz küzdötte végig a szabadságharcot, gr. Vay László pedig Bem szárnysegéde volt. Ez utóbbinak volt gyermeke gr. Vay Sarolta (Sándor). Szerzőnk nagy szeretettel megírt műve fővárosunk viharos történetének egy eszöndes, de értékes mozzanata. Hálásak lehetünk, amiért elmúlt idők derék magyarjainak emlékét annyi meghatottsággal idézgette könyvecskéjében.

Petrich Béla.

Szemző Piroska: A „Pester Zeitung“. Egy XIX. századbeli kormánylap története. Bp., 1941. Kiadja az Orsz. Széchényi Könyvtár. 40 l.

Viszota Gyula és Takáts Sándor több cikke tisztázta Kossuthnak a Pesti Hírlap éléről 1844-ben történt eltávolítását. Landerer „érdeme“ volli. Landerer mögött pedig maga Metternich kormányza állott. Szemző tanulmánya most más oldalról s nem kevésbé jelentős anyag alapján vizsgálja meg, miképen kárpótolták Landerert a Kossuth eltávolításával hozott áldozatért. A jutalom a Pester Zeitung engedélyokirata volt; a díszes kiállítású okmány Landerernek, Heckenastnak és a hozzájuk csatlakozott Járy (Tretter) György pesti városbírónak hétvévi kérvényezés fáradságos gyümölcset hozta meg. Az engedélyokirat — ezt Szemző nem mondja — e korban egyetlen a maga nemében, hiszen új írapra a kormány elvből nem adott privilégiumot; sőt maga a Pester Zeitung is mint Saphir Zsigmond Pester Tageblattjának folytatása indult meg 1845-ben. Az engedélyezéssel kapcsolatos iratlavínát a bécsi és budapesti levéltárak őrizték meg; szerző éles szemmel értékesíti ezeket az adatokat; közülök főleg a Járy részére adott bizalmas utasítások érdemelnek figyelmet, amelyekből az 1840-es évek hivatalos sajtópolitikáját minden részletében megismerjük. Tanulmányának második részében a Pester Zeitung létévés pályafutását tárja elénk; öncélú sajtótörténeti módszerrel az újság szerkesztésének, rovatainak, hírszolgálatának, munkatársainak kérdésein kívül a hírlapkiadás anyagi és műszaki körülményeire is kitér. Ezzel nemcsak az utolsó országos jelentőségű német hírlapnak magában véve is érdekes teljes életrajzát tárja fel, de az egész korszak hírlaptörténetének — tehát a magyar újságokénak is — eddig még eléggé nem ismert hátterét vetíti elénk. Különösen érdekes a Pester Zeitungnak az 1848-as és 1849-es időkben bekövetkezett többszörös politikai színváltása, amely világosan mutatja, hogy a kormánytámogatásnál is többet ért hosszú fennmaradása érdekében élelmes kiadójának alkalmazkodó magatartása. Helyesen mutat rá arra is, hogy a szerkesztés és a technikai előállítás bevált módszereit a kiegyezés után fellendülő magyar hírlapírás jórészben a Pester Zeitung-típusú hírlapoknak köszönhetette.

Dezsényi Béla.

Budapesti Szemle. — 1942. február 771. sz. Csengery János: *Ars Poeticák a világirodalomban.* Műfaji ismertetés a magyar irodalomra gyakorolt hatások kimutatásával. — Március 772. sz. Keményfy János: *Mikszáth világa.* Tanulmány Mikszáth jellemző művészetéről és humoráról, melynek alapja a paradoxon. „Ötletei azért oly kedvesek és szellemesek, mert mindig van bennük egy csöpp életigazság, vagy valami általános emberi gyöngéséget jellemző vonás s ezt paradoxon formájában meglepő szabatosággal tudja kifejezni“. — Csathó Kálmán: *Az irodalom elparlagiasodása.* Könyvpiacra, filmre, színpadra egyre terjed a technika, túlteng az anyagiasság és fenyeget az elipariásodás veszedelme. — Rédey Tivadar: *Megemlékezés Csiky Gergelyről.* Méltató összefoglalás Csiky pályája időálló alkotásairól. — Április. 773. sz. Kornis Gyula: *Nietzsche és Petőfi.* Mélyen járó tanulmány Nietzsche és Petőfi egymáshoz való viszonyáról, a következő szempontok szerint: Nietzsche romantikája, Nietzsche Petőfi-dalai, pesszimizmus és optimizmus a zenében, az *Apostol* és a *Zarathustra.* A két próféta: hisztorizmus és futurizmus. A német romantikus szellemnek jelentékeny része van a népelet, a népi erkölcsök és szokások, a népköltészet és a népművészet iránt való érdeklődés fölébresztésében és vizsgálatában. Itt van egyik szellemi gyökere annak, hogy Nietzsche annyira megbecsüli Petőfi népdalait, néprománcait s népi genreképeit. Ezek népi egyszerűsége, friss naivitása, érzelmi bensősége, hetyke elbizakodottsága, gazdagságában eredeti szépsége, belső gondolatrítmusa és zeneisége úgy megragadja, hogy Petőfit mindjárt a legmagasabb rendű költői mintaként értékeli. Nietzsche később a romantikától, — tehát a magyar romantikától is elfordul. Petőfit, akiért őszintén lelkesedett, később sohasem említi. — Kállay Miklós: *Az irodalom alkati betegségei.* Esmélgkedő értekezés arról, hogy ma a regényben és a drámában olyan irányzat kezd uralomra jutni, amely úgyszólván száműzi az irodalmat az irodalomból. A regényt és a drámát csak egy mentheti meg ebből az eltévelyedésből: az irodalom.

Corvina. — 1942. 2. sz. Cifalino, Giovanni: *La fortuna di Petőfi in Italia.* Petőfi az olasz irodalomban. Az olasznyelvű Petőfi-fordítások könyvészete (1868—1937) és 14 verse Teza, Maggi, Bolla, Pavolini, Sapienza, Sirola és Cassone fordításában. — Rigoli, Emiliano: *Alessandro Reményik.* Meleghangú megemlékezés.

Egyetemes Philologiai Közöny. — 1942. 1. sz. Alszeghy Zsolt: *Egy humanista haláltánc-vers magyar fordítása.* Az ismert halál-versek sorából kiemelkedik az a vers, amelyet Borosnyai Lukács Simeon idéz *Előknék könyve* című kiadványában (1771), Wesselényi Ferenc halálát sirató beszédében. Közli a XVI. század fordulóján élt humanistának, Jacobus *Wimpfeling*nek versét a halálról; az idézetet követi annak maga készítette magyar fordítása. — Angyal Endre: *Cseh humanizmus. német misztika, budai kancellária.* „A Jagelló-korszak kancelláriai humanizmusa lélekben távolabb került az új platonizmustól.

Célkitűzései már inkább etikaiak. szemben a Mátyás-kor esztétikai beállítottságával, s eszménye Erasmus, majd a lassan kibontakozó reformáció.”

Erdélyi Múzeum. — 1942. 1. sz. Janovics Jenő: *A Bánk bán nyomában* A tragédia sorsa és kolozsvári előadásainak kronológiája: ezek szerint Kolozsvárott az 1834-es második előadás óta számított száz év alatt 102 alkalommal került színre. — Gálos Rezső: *Bárcsaj Abrahám*. Emlékezés az erdélyi testőríró születésének kétszázados évfordulójára. arról, „amit Bárcsaj Abrahámról tudunk s megjelöltük azt, amit még nem tudunk“. — Kristóf György: *Tudományos intézetek Erdélyben 1919-ig*. 28 könyvtár és 10 egyesület, társulat vagy múzeum működésének áttekintése.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1942. 1. sz. Viszota Gyula: *Gróf Széchenyi István, mint katona*. (1.) Részvétele az 1809-i francia háborúban. Szolgálat a 7. huszárezredben. (1810. jan. 1-től 1811. ápr. 30-ig.) — Radó Antal: *Arany és az olasz irodalom*. Arany olasz irodalmi kapcsolatai. (Tasso, Dante, Ariosto.) — Halasy-Nagy József: *Emlékezés Császár Elemérré*. Székfoglaló-émlékezés a Kisfaludy-Társaságban. „Pályájának külső sikerei belső harmóniának voltak az eredményei.“ — *Három levél Kazinczyhoz*. Az első magyar bibliográfus, Sándor István három tudakozó levele. (1811. szept. 25; 1812. febr. 24; 1813. május 5.) — *Vadnay Károly levelestárjából*. (1.) A Kisfaludy Társaság ereկletárjából közölt levelek. (Vadnay Károly adományozó levele Beöthy Zsolthoz, Kovács Pál, br. Jósika Miklós, Tompa Mihály, Szemere Miklós, Toldy Ferenc, Bernát Gazsi, Arany János és Vajda János levelei.) — *Szigligeti Ede levelei*. (2.) Családi levelezés 1861—1877 között. — *Az első dramaturg-kérdés a Nemzeti Színházban*. Hazucha Ferenc (Kelményi László) és Kuthy Lajos kérvénye és tervezete a Nemzeti Színházhoz a dramaturg-kérdésben (1839). — *Lévay József levele Gööz Józsefhez* (1879. okt. 24.). — *Bartók Lajos és gróf Festetics Andor levélráltása* Az örvény előadása ügyében. Bartók politikai satírájára vonatkozó levelek (1895). — *Czuczor Gerely ismeretlen levele*. (1838.) — Könyvismertetések.

Magyarságtudomány. — I. évf. 1942. 1. sz. Eckhardt Sándor: *Magyarságtudomány*. „A magyarságtudomány szó újabb szempontot, a nemzeti organizmus szempontját fedi, és nem valami új tudomány jelölésére szolgál.“ Furtó pillantást vet a magyar tudományosság történetére: „senki sem kicsinyelheti le a magyar tudományosság hősi, úttörő korszakát, mert akkor vetették meg a komoly tudományos alapokat, melyekre aztán a magyar épületet is emlíni lehetett... A XX. század elején mindjobban lehetett észlelni, hogy a magyar szellemi tudományok lassan-lassan a nemzeti célok szolgálata felé fordulnak... Az irodalomtörténet kutatói között a germanisták keresték először a magyar és német irodalom kapcsolatait, őket követték a francia, az olasz és a többi nyelvek és művelődéstörténetek művelői... Érezzük ma is, hogy kellenének emberek, akik a régi vonalban folytatnák a munkát, hogy ismereteink ne csak a partikuláris nemzeti szempontok irányában fejlődjenek, hogy megtartsuk azt a széles egyetemes távlatot, mely minden emberi tudásnak feltétele... A Magyarságtudományi Intézet egyik főfeladatának tekinti, hogy a közönséget nevelje, friss, eleven kontaktusban tartsa a tudomány eredményeivel... Külön feladatok várnak az intézetre a magyar irodalomtörténeti kutatás terén: így

különösen a régibb magyar irodalom hozzáférhetővé tétele körül van sok tenni-való.“ — Győry János: *P. mester franciaországi olvasmányai*. A források megállapítása és filológiai összevetése. — Posonyi Erzsébet: *A Tar Lőrinc-monda és a Szent Patrik purgatóriumi víziók keletkezése*. A Tinódi-féle Tar Lőrinc pokoljárásáról és Zsigmond király bűnhődéséről szóló hegedősének kapcsolata Szent Patrik purgatóriumi víziójával. E töredék történeti alapját az újabb kutatás is igazolta. A purgatóriumi víziók eredete feltehetőleg a történelemelőtti idők pogány hagyományaira nyúlik vissza és ennek a legenda-ciklusnak egyik láncszeme a Tar Lőrinc-monda. — Csorba Tibor: *Turcica a magyar régrák lengyel poétájának költészetében*. A költő neve: Czahrowski z Czahrowa (kb. 1560 — kb. 1599.) — Kardos Tibor: *Adatok a magyar irodalmi barokk keletkezéséhez*. A magyar irodalmi renaissance és barokk közötti átmenet folyamatosan alakult ki a magyarországi latin történetírásban Bouffinitől kezdve Forgách Ferencen, Istvánffi Miklóson, Szamosközy Istvánon át egészen addig, amíg a költő Zrínyi Miklós művében klasszikus megfogalmazást talált. A magyar barokk lényeges eleme a „hit és fegyelem“, valamint XVI. századi történetírásunk sajátos történetiszemlélete, mellyel a „világszínpad“ gondolatát készítete elő. — Ifj. Vayer Lajos: *Széchenyi képe*. A legnagyobb magyar képmásait, mint a kortársak és az utókor Széchenyi-fogalmának fejlődését szemléltető ikonográfiai emlékeket tárgyalja. E szempontból a hiteles és művészi képeken kívül a népszerű ábrázolások is jellemző dokumentumok a magyar mult közvélemény-kutatása számára. A tanulmányt a képek értékes katalógusa egészíti ki. — Vajkai Aurél: *Népi orvoslás a dunántúli búcsújáróhelyeken*. — Bierbauer Virgil: *A székelýföld templomairól*. — Tikári beszámoló a Magyarságtudományi Intézetben folyó munkákról.

Nevelésügyi Szemle. — 1942. 3—4. sz. Vándor Gyula: *Móra Ferenc pedagógiai művésze*. „Magyarságunk és emberségünk ama legnagyobb értékei. igazi humanista nevelői és tanítómesterei közé tartozik, akinek varázserejét még nem használták ki eléggé, s akít mindig újból és újból közkinccsé kell tenniünk magunk és a világ javára.“

Országos Középiszkolai Tanáregyesületi Közlöny. — 1942. 7. sz. Hajdu János: *Arany János elmaradt tanári kitüntetésé*. A nagykörösi gimnázium 1858-ban kiváló tanárát, munkásságának jutalmazásául kitüntetésre terjeszti fel, de a helytartótanács a kérvényt az iratesomók tengerébe süllyeszti.

Soproni Szemle. — 1942. 1. sz. Östör József: *Széchenyi István és Sopron*. „Széchenyi veszesületett s az atyai házban táplált magyarságát Erdély és Debrecen acélozta meg. Nemzeti érzése az egekig lobogott, ma is világító fényoszlop, de politikai cselekedeteiben határozottan felismerhető a Dunántúl és ebben Sopron megyének, tehát Sopronnak is higgadt szemlélete. Innen az ellentétek is, amelyek a legnagyobb magyar egyéniségében, úgy, mint annyi sok más jó magyaróban is, egymással küzdenek.“ — Csatkai Endre: *Az első soproni magyar színielőadás* (1792) szereplőinek levélváltásából.

Kézírtos gyűjteményeink bibliográfiájához.

Soraink megírására ösztönzést Otrókoci Nagy Gábor műve adott: *Református kollégiumi diákirodalom a felvilágosodás korában.* (Debrecen, 1941.) — Nagy Gábor e kis kötetének egyik jelentősége az, hogy a kézírtos gyűjteményirodalomnak regisztrálását szépszájú kötet leírásával gazdagította. E fontos kézírtos anyag számbavételét Szabó T. Attila művében (*Kézírtos énekeskönyveink és verses kézirataink a XVI—XIX. században.* Zilah, 1934.) nagy szorgalommal és gondossággal kezdte meg; és mindazok, akik e téren továbbdolgoznak, Szabó Attila könyvét veszik alapul. Mivel ez az első (újabb) összeállítás irodalomtörténeti kézikönyvvé lett, Nagy Gábor művének ismertetése előtt szükségesnek tartom itt röviden jelezni azt a megszerzést, amelyet maga Szabó Attila az *Erdélyi Múzeum* 1941. évf.-ának 51—70. lapjain adott. Könyvének beosztását megtartva, a következő gyűjteményekről szól:

1. Bethlen Gábor graduálja. (Elpusztult.) Geleji Katona hivatkozása alapján.
2. Cationale Catholicum todaléka az EM. 1676-os kiadásában. (R. M. Kt. 5818. sz.)
3. Csikfalvi T. János ima- és énekeskönyve. (1690.) Sz. N. M.
4. Dőri énekeskönyv. (1763—69.) Pannonhalma.
5. Halotti énekek. (1768.) Sz. R. K.
6. Herchl Antal énekeskönyve. (1765—67.) Pannonhalma.
7. Idvességes énekek. (XVIII. sz. vége.) Sz. R. K.
8. Kajári énekeskönyv. (XIX. sz. első fele.) Pannonhalma.
9. Kapuvári énekeskönyv. (1831.) Lappang.
10. Katolikus énekeskönyv. (1758.) Lappang.
11. Nagy Mihály: A zsoldároknak bassusa. (1753.) V. ö. Szabó A. 91. l., 114. sz. Sz. R. K.
12. Nagy Mihály zsoldárkönyve. (1753.) V. ö. Szabó A. 91. l., 114. sz. Sz. R. K.
13. Nagyöcsi énekeskönyv. (1725.) Pannonhalma.
14. Orbán Zsigmond énekeskönyve. (1766.) Sz. R. K. v. ö. Szabó A. 94. l., 123. sz.
15. Padalik Ferenc énekeskönyve. (1750 körül.) Lappang.
16. Pannonhalmi katolikus énekeskönyv. (XVIII. sz. vége v. a XIX. sz. eleje.) Pannonhalma.
17. Varsányi énekeskönyv. (XVIII. sz. vége.) Pannonhalma.
18. Vas János kézirata. (XVII. sz. közepe.) E. M.

Ezekhez kapcsolhatjuk (19.-nek) a Domokos Pál Péter ismertetett kéziratot: *Zemlény János énekeskönyvét* (Erdélyi Tudományos Füzetek, 1939.

113. sz.) a XVII. századból; bár van benne néhány világi ének is, alapjában vallásos gyűjtemény.

- II. 1. Abafi-kézirat. (XVIII. sz. első fele.) V. ö. Figyelő XIV. és XV. k. Lappang.
2. Akadémiai verseskönyv. V. ö. Szabó A. 113. l. 8. sz. és I. K. 1935. 388—402.
3. Alkalmi versek. (Kora?) Sz. R. K.
4. Alkalmi versek. (XIX. sz. legeleje.) Sz. R. K.
5. Alkalmi versek. (XIX. sz. eleje.) Sz. R. K. (Lejegyző: Szigethy Mihály.)
6. Amadé László versei. V. ö. Figyelő XV. és XVI. Lappang. (Gálos Rezső közleményei után is?)
7. Aradi kézirat. (XIX. első fele.) Vásárhelyi János másolatai. V. ö. Figyelő, XV : 358. Arad.
8. Aranyosrákosi Székely Sándor kéziratai. V. ö. Figyelő XIII. Lappang.
9. Balassa-kézirat. V. ö. Figyelő I. Lappang.
10. Bálint Mihály énekeskönyve. (1814.) Sz. N. M.
11. Baróti Szabó Dávid verseinek kéziratai. V. ö. Figyelő XIII. Lappang. (NB. Baróti Szabó-kéziratok vannak Kozoesa Sándor birtokában.)
12. Bettfalvi János énekfüzete. (1686.) Akad. V. ö. It. 1915.
13. Consolationes Versuum. (1790.) Pannonhalma.
14. Diákversek, mondókák. (Kora?) Sz. R. K.
15. Egervári Justina kézirata. (XVIII. eleje.) M. N. M. V. ö. Figyelő IV. 151.
16. Érdekes verses apróságok. (Kora?) Sz. R. K. — Szigethi Sz. Mihály kéziratai között.
17. Esterházy-kézirat. V. ö. Erd. Múz. 1903 : 173—5. Lappang.
18. Fáy-kézirat. V. ö. Figyelő XIX : 74. Lappang.
19. Griszl Gábor versei. (XVIII.) Pannonhalma.
20. Gúnyvers. (1790.) V. ö. Hazánk III : 397—98. Lappang.
21. Gyürky Ödön kézirata. V. ö. Hazánk IX : 150—1. l. Lappang.
22. Hollósi Egyed verse. Pannonhalma.
23. P. Horváth Adám kézirata. V. ö. Figyelő XIX : 193. Lappang.
24. P. Horváth Adám Ötödfélszáz éneke. Akadémia. V. ö. Szabó A. 140. l. 116. sz.
25. Horváth Pál énekgyűjteménye. (XVIII.) Pannonhalma.
26. Jakubovich-kézirat. A gr. Zichy-család pélyi lvt.-ban. V. ö. Erd. Múz. 1936 : 62—69.
27. Kaszás Sándor kézirata. V. ö. Figyelő X : 229, XI : 69. Lappang.
28. Kornis-kézirat. (XVIII. sz. közepe.) E. M.
29. Kovács András énekeskönyve. (1767.) V. ö. Szabó A. 154. l. 163. sz.
30. Kovács Ferenc énekeskönyve. V. ö. Szabó A. 154. l. 164. sz.
31. Kulcsár melodiarium. S. P. V. ö. Bartha Dénes: Énekeft versek, 31—34. l.
32. Különböző panaszok. (XVIII.) Sz. R. K. Szigethi Sz. Mihály kézirata.

33. Meleg Dániel melodiariuma. (1797.) Debr. r. koll.
34. Miksa László gyűjteménye. (XIX. sz. eleje?) Sz. R. K.
35. Nagvági kézirat. (XIX. sz. eleje.) V. ö. Erd. Múz. 1904 : 477—8. Lappang.
36. Nemes Júlia imádságos- és énekeskönyve. (Kora?) Sz. R. K.
37. Novák-melodiarium. (1791.) S. P. F. V. ö. Bartha Dénes 44—46. l.
38. Nyitrai kézirat. (Kora?) V. ö. Figyelő XVIII : 233.
39. Országgyűlési gúnyvers kézírata. (1838.) Kolozsv. r. koll. V. ö. Genealogiai Füz. 1903 : 103.
40. Pataki-melodiarium. (1798.) S. P. F. V. ö. Bartha D.: 51—55.
41. Radványi-verseköt. V. ö. Figyelő V : 58
42. Rákóczi Borbála búcsúztatója. M. N. M. V. ö. Genealogiai Füz. 1905 : 50.
43. Rótey-kódex. Keesk. r. koll. V. ö. Szabó A. 181. l. 264. és 266. sz.
44. Sándor-énekeskönyv. (XVIII. sz. közepe.) V. ö. Erdély XVII : 21. és 58. l.
45. Sárospataki kézirat. (Kora?) S. P. F. V. ö. Figyelő IX : 77.
46. Sebes agynak késő sisak. V. ö. Szabó A. 183. l. 277. sz.
47. Sepsiszentgyörgyi énekeskönyv. (XIX. sz. eleje.) Sz. N. M.
48. Somogyi Kovács József versei. V. ö. Figyelő XIX : 392. Lappang.
49. Sovadi Péter toldaléka. (XVII. sz.) Kolozsv. r. koll. V. ö. Erd. Múz. 1901 : 119.
50. Szarka János melodiariuma. (1791.) S. P. F. V. ö. Bartha Dénes 46—48.
51. Szigethi Mihály jegyzetei a pocsisról. (XIX. sz. fordulója.) Sz. R. K.
52. Szigethi Gy. Mihály jegyzetkönyve. Sz. R. K.
53. Szkárosi—Járdánházi melodiarium. (1787—92.) S. P. F. V. ö. Bartha Dénes 40—43.
54. Szoszna Demeter énekgyűjteménye. (XVIII. sz. eleje.) V. ö. Szabó A. 94. l. 125. sz. (NB. vallásos jellegű!)
55. Thesaurus Hungaricum. (1710.) Pannonhalma. V. ö. Szabó A. 196. l. 329. sz.
56. Tolvaj István jegyzetkönyve. M. N. M. V. ö. Szabó A. 197. l. 333. sz.
57. Tomori-kézirat. (XVIII. sz. vége?) V. ö. M. Nyr. VI : 408. Lappang.
58. Tóth Ferenc kézírata. M. N. M. V. ö. Erd. Múz. 1901 : 178.
59. Véghelyi Dezső kézírata. V. ö. Figyelő III : 148. Lappang.
60. Veress Márton daloskönyve. (1793.) M. N. M. V. ö. Bartha Dénes: 48—50.
61. Verseggy-kézirat. Pauer szfvári ppk. tulajdona volt. V. ö. Figyelő X : 155—6. Lappang.
62. Vutskits-énekeskönyv. (1798.) E. M. V. ö. Szabó A. 209. l. 373. sz.
63. Wathay Ferenc énekeskönyve. (1604.) M. T. A. V. ö. Szabó A. 209. l. 371. sz.
64. Zemplényi daloskönyv. (1775 körül.) V. ö. Szabó A. 210. l. 376. sz.
65. Zilahi kéziratok. M. Nagy Ottó tulajdona.
66. Zsoldos Xavér verseskönyve. Pannonhalma.

Szabó Attilának ezt a második, kiegészítő jegyzékét Otrókocsi Nagy Gábor a következőkkel gazdagítja:

1. Kovács Ferenc és Simon Pál gyűjteménye. M. T. A. V. ö. Szabó A. 154. l. 164. sz. és Erd. Múz. 30. sz.
2. Nagy István gyűjteménye. (XVIII. sz. vége.) Debr. koll. (V. ö. Szabó A. 127. l. 65. sz.)
3. Tolvaj István gyűjteménye. (XVIII. sz. vége.) M. N. M. (V. ö. Szabó A. 197. l. 333. sz. és Erd. Múz. II. 56.)
4. Voress Márton gyűjteménye. (XVIII. sz. vége.) M. N. M. (V. ö. Szabó A. az Erd. Múz. II. 60.)
5. Zilahy János gyűjteménye. (XIX. sz. eleje.) Debr. koll.
6. Alkalmi versek gyűjteménye. (XVIII. sz. vége.) Debr. koll.
7. Kovács József-gyűjtemény. (XIX. sz. eleje.) S. P. F. (V. ö. I. K. 1937 : 306.)
8. Battha Bálint gyűjteménye. (XIX. sz. eleje.) S. P. F. (V. ö. Szabó A. 117. l. 26. sz.)
9. Kiss Pál gyűjteménye. (1807.) Hódmezőv. r. koll.
10. Somosi Mihály gyűjteménye. (1808.) Debr. koll. (V. ö. I. K. 1906 : 103. l.)
11. Wass Benjamin gyűjteménye. (1809.) Debr. koll.
12. Sebestyén Gábor gyűjteménye. (XIX. sz. eleje.) M. N. M. (V. ö. Szabó A. 184. l. 280. sz.)
13. Hódmezővásárhelyi gyűjtemény. (XIX. sz. 2. tizede.) Hódmezőv. r. koll.
14. Rácz József gyűjteménye. (1813.) S. P. F.
15. Farkas Károly gyűjteménye. (1814.) M. N. M. (V. ö. Szabó A. 134. l. 91. sz.)
16. Méhes István gyűjteménye. (1814.) Debr. Csokonai-kör. (V. ö. Szabó A. 126. l. 61. sz.)
17. Csokonai-gyűjtemény. (XIX. sz. első fele.) Bertók L. tulajd. Debr.
18. Steck János gyűjteménye (1820.) S. P. F.
19. Barla Szabó János gyűjteménye. (1824.) Lappang. (V. ö. Szabó A. 117. l. 25. sz.)
20. Győri Lajos gyűjteménye. (1824.) Bertók L. tulajd. Debr.
21. Jurátus-gyűjtemény. (1830-as évek?) Déri Múz.
22. Tömöri Pál gyűjteménye. Szeremley Béla tulajd. (Nem azonos a Szabó: Erd. Múz. II. 57. sz. alatt eml. Tomori-kézirattal?)
23. Váczy József gyűjteménye. (1826.) Debr. koll.
24. Tóth Dániel gyűjteménye. (1826.) Hódmezőv. r. koll.
25. Sárváry József gyűjteménye. (1831.) Debr. koll.
26. Baksai Dániel gyűjteménye. (1832 előtt.) S. P. F.
27. Debreceni gyűjtemény. (1833 előtt.) Debr. koll.
28. Túri Dániel gyűjteménye. (1834—37?) M. N. M. (V. ö. Szabó A. 200. l. 343. sz.)
29. Hatvani-gyűjtemény. (XIX. sz. első harmada.) Déri Múz.
30. Bódog István gyűjteménye. (1836.) Déri Múz.
31. Hajdunánási töredék. (V. ö. Debr. Szle 1939 : 276.)

32. Debreceni diákok verseskönyve. (1728—1840?) (Szabó A. 127. 1. 62. sz.)
33. Ágoston János gyűjteménye. (1820.) Lappang. (V. ö. Szabó A. 115. 1. 16. sz.)
34. Beregszászi Pál hagyatéka. (XVIII. sz. második harmada.) Debr. koll.
35. Idézetek gyűjteménye. (XVIII. sz. vége.) Debr. koll.
36. Cantiones funobres. (XVIII. sz. vége.) Debr. koll.
37. Halotti énekek. (1789.) Debr. koll.
38. Sárvári Pál kéziratos könyve. (XVIII. sz. vége.) Debr. koll.
39. Szatirikus versek. (1790.) Debr. koll.
40. Halotti búcsúztatók és sírfeliratok. Debr. koll.
41. Tasy Ferenc diariuma. (XIX. sz. második tizede.) Déri Múz.
42. Sárospataki melodiariumok. (1821—48.) S. P. F.
43. Beke János kézirata. (1833.) Déri Múz.
44. Doromb. (1834.) Debr. koll.
45. Barati János kézirata. (1831—32.) S. P. F.
46. Kiválogatott mondások. (1834.) S. P. F.
47. Sütő Károly kézirata. (1837.) S. P. F.
48. Nótáskönyvek. (1839—64.) Déri Múz.

Szabó Attila első összefoglaló jegyzőke tehát gazdag anyaggal gyarapodott. Az új, itt közölt felsorolásban a Szabó I. 11., 12., 14., II. 2., 24., 29., 30., 43., 46., 54., 55., 56., 62., 63., 64. száma, Otrókocsi Nagy Gábor jegyzékének pedig 1., 2., 3., 4., 8., 12., 15., 16., 19., 28. 32., 33. száma — tehát 27 címszó — már Szabó Attila zilahi egybeállításában is szerepel, a gazdagodást mégis nagyon örvendetesnek ítéelhetjük. De éppen azért, mivel a számontartott kéziratok száma egyre növekszik, az anyag regisztrálásában bizonyos szempontok szerint elkülönítéssel kellene élnünk. A vallásos és a világi anyag szétválasztása helyeselhető, bár itt is nagyobb következetességre kellene törekednünk, — a Szoszna-énekgyűjteménynek pl. feltétlenül a vallásos tartalmúak között lenne a helye. De el kellene választanunk az egyes költők-írók kéziratait a verses gyűjteményektől. Nem ártana a felsorolásban bizonyos korhatárokhoz alkalmazkodni. A legfontosabb azonban az anyag számbavétele lenne: mi van a kéziratban, mikorra lehet tenni a keletkezését, mit tudnak rendelkezéséről?

Otrókocsi Nagy Gábor nagyon helyes érzéssel érezte meg, hogy ma már a jegyzékbecsorgalásán túl lehet haladni; ezt a gazdag anyagot tehát, amelyet értekezése számbavesz, fel is dolgozza. Megállapítja, hogy a gyűjteményekben fontosabb az összeírónak, mint az egyes darabok szerzőjének a szerepe; észreveszi az indítékot, ami a másolót a bejegyzésre bírta. Zárt időközt vesz fel (1780—1835), és ennek az időköznek a természetben világosan látja két, egymástól merőben különböző stílus életét. Megfigyelései egy öntudatlan népiesség jelentkezését kísérik nyomon; és tudós lelkiismeretességét és józan ítéletét az mutatja a legjobban, hogy nem téveszti össze a hagyományt a mondával, a népdal-hangú verset a népdallal. Az anyagismertetés kapcsán a századforduló diáktársadalmának ízlése formálódik élénk. Horváth János útjelző tanulmánya (*A magyar irodalmi népiesség*) után itt találunk először a holt-anyagban is

életet látó vizsgálódást. Legrészletesebben a Hatvani-hagyományt és a csökei-sárkányhúzást dolgozza fel, de nagyon érdekes és bő az asszonycsúfoló versek típusainak és szokincseinek áttekintése is. A kis munkának éppen az a jelentősége, hogy ösztönzést ad az egy-típusú kéziratok tudományos feldolgozására. Sok és hasznos eredményt várhatunk ez irányú további munkásságától.

A. Zs.

Tóth Béla levele Kalmár Endréhez.

A költőszülő, Tóth Kálmán és Majthényi Flóra fia, Tóth Béla író hét évig volt annakidején, 1868—1876 között, a pesti piarista gimnázium tanulója és a piarista rendház konviktusának növendéke. Az ötödik osztálytól kezdve tanára volt Kalmár Endre. Az ötödik osztályban magyar nyelvre és történelemre, később csak történelemre tanította. Kalmár Endre (1823—1910) kétízben működött a pesti gimnáziumban, először 1853—1858, másodszer 1861—1876 között. Komoly, méltóságos egyéniségével, erős nemzeti érzésével és vonzó, színes előadásával, főleg mint történelemtanán, igen nagy hatást tett tanítványaira. Költő és nagyhatású szónok is volt. Hírre jutott, előkelő szerepeket betöltő tanítványai, mint Berzeviczy Albert, Bereczik Árpád, Eötvös Loránd, Láng Lajos, Mihalovics Ödön, Meszlényi Pál, br. Müller Kálmán, Popovics Sándor, Tallián Béla, Wlassics Gyula, Rákosi Viktor, Tóth Béla és mások mindig a legnagyobb tisztelettel emlegették egykori tanárukat. Berzeviczy Albert *Régi emlékek* c. munkájában nagyon szépen emlékezik meg történelemtanáráról, Kalmár Endréről (267., 277. és 284. l.).

Veszi többnyire a Nagy Ignác IIőlyfutárában jelentek meg. Közölt költeményeket Arany János Koszorújában, a Mátyás Diákban, a Kath. Néplapban és a Veszprém c. lapban is. 30 évi tanári működés után 1876-ban rendfőnöki titkár, majd 1879-ben rendfőnök lett és ezt a tisztét 12 évig viselte. Nyugalmi éveiben kereste fel Tóth Béla alább közölt levelével, amikor 1895-ben megjelent „Szájru-l-szájra“ c. könyvöt küldte meg neki. Mint látható, két dolgot emel ki Kalmár Endrében. Nagyra értékeli benne a költőt. Mint tizennégyéves fiú elsősorban ezt látta benne mint tanárban is, és még 24 évvel később is eleven benne a költő iránt érzett tisztelete. Világosan utal másfelől arra, hogy Kalmár Endre nyitotta meg szemét annak meglátására, hogy milyen érték rejlik az anekdótákban, kuriózumokban. Ő nyitotta meg előtte, mint mondja, először „a magyarság fényes világát“.

Ezt a tanítványi ragaszkodásról és háláról tanuskodó, másfelől egy nagy tanári egyéniség hatásáról beszámoló, és egy neves író fejlődésére is jellemző levelet a kegyesrendi központi levéltárból adjuk nyilvánosságra, hogy ne lépje tovább a feledés pora.

Nagyságos és Főtisztelendő Uram! Fogadja, kérem, kegyesen régi tanítványának e művét. Megvallom, sokáig gondolkoztam, míg végre elhatároztam magamat arra, hogy Nagyságodnak könyvemmel tisztelkedjem. Rossz időket élünk. Mikor az irodalomnak egy csekély, névtelen munkása művet ajánl egy előkelő állású férfúnak, önkéntelenül megszólal napjaink — talán jogos — logikája: „Ez az ember valamit akar“. De bennem a szívem hangja győzött. Kalmár Endre poéta. Nem illeti ilyen gyanúval a másik poéta fiát. És ime

én nagy tisztelettel, szeretettel és megilletődve küldöm könyvemet az Isten kegyelméből való professzornak, aki önelőttem először nyitotta meg a magyarság fényes világát. Tizennégyéves voltam. Az iskolai év elején egy méltóságos, komoly ember lépett a katedrára. Méltóságos, komoly, aminő a nemes magyar faj. És előadta nekünk, gyermekeknek, a poézist. Soha semmit sem hallgattam olyan nagy gyönyörűséggel, mint az ő beszédét. Először hallottam poétát beszélni. Az apám, poeta szintén, irtózott a gondolattól, hogy én valaha tollforgató legyek; mintegy titkolta előttem boldogtalan művészetét. Valami szép, csöndes, biztos carrièret szánt nekem. Hanem hát „naturam expellas furca...“ Kalmár Endre egy délután — úgy emlékszem rá, mintha tegnap lett volna, pedig huszonnégy éve annak — gyakorlatainkat vette sorra. Remegve lestem. Az enyimet hagyta legutolsóinak és azt mondta: „Legszöbben dolgozott Tóth Béla. Derék magyar ember. Az Isten éltesse.“ Voltak sikereim az életben. De a legédesebb ez volt. És a legfontosabb is. Hiába ellenezte apám: író lettem. Sajnos, ez írói velleitásaim okozták, hogy a felsőbb osztályokban már nem voltam a régi jó diák. De mikor benőtt a fejemlágya, tanulni kezdtem és talán sikerült pótolnom egynémely mulasztást. Bocsánat a merész állításért, de én azt mondom, hogy e könyvemben, ha nem is mindenütt, a Kalmár Endre lelke van. Ő, a história nagy előadója, szakítva rideg hagyományokkal, nem ítélte a tudomány méltóságán alul valónak igen sűrűn anekdótákkal illusztrálni tárgyát. Mert nem német lélek. Ime, a franciák is mind élnek az anekdóták, kuriózumok eleven erejével; és igazuk van, mert egy-egy ilyen apróság mint fény sugar világít be a korba és kidomborítja az alakokat. Többet tesz a mai örökös succus-szűrésnél, mely már igazi alkímiai műveletté vált némely historikusok műhelyében. „Colligite fragmenta, ut ne percant.“ Nem tudom, elvállal-e az én mesterem tanítványának, — de sok, sok minden van e könyvben, amit tőle tanultam s ami Istenadta jó memóriám segedelmével megmaradt elmémben. Az újságírók dicsérete undorít. Főképen azért, mert olvasatlanul magasztalják e könyvet. (Mutatja kiválogatott citátumaik ügyetlensége, ostobasága.) Nekem az lenne a legnagyobb sikerem, ha az a férfiú, ki életem legmélyebb hatását tette rám, most is azt mondaná, amit arra a régi dolgozatra: „Derék magyar ember.“ Még arra is emlékszem, mit jegyzett ceruzával ama füzetbe: „Mindig ilyen szépen kell írni!“ Ó, soha vissza nem térő boldog napok, mikor az embernek a kalligráfiáját is dicsérik! Ez édes emlékek nagy szeretetével ajánlom Nagyságos Uramnak csekély könyvemet. És bocsánatot kérnék levelem könnyed hangjáért, ha eleve nem tudnám, hogy a költő úgysis megbocsátja, mikor a toll munkása — ünnepnapja lévén — igaz szíve szerint beszél és gyönyörűségét loli saját őszinteségében. — Nagyságos és Főtisztelendő Uramnak Budapesten, 1895. februárius 17-én, háládatos régi tanítványa, alázatos szolgája:

Tóth Béla.

A boríték címezése:

Nagyságos és Főtisztelendő

Kalmár Endre

kir. tanácsos, kegyes-tanítórendi t. rendfőnök úrnak

Budapesten.

Közlő: *Biró Imre.*

Hírek.

Oberle József halálával régi munkatársunkat és hűséges barátunkat veszítettük el. Évekig kezelte a Társaság vagyonát, mint pénztáros (1925—1935), majd az ellenőri teendőket látta el haláláig (1938—1942). Mindkét felősségteljes tisztségét kiváló gondnal és lelkiismeretességgel töltötte be. Emlékét kegyelettel őrizzük!

Pintér Jenő emlékét idézte fel Halmi Bódog a Magyar Írók Egyesületében tartott előadásában. Pintér Jenő pályája legjellemzőbb vonásaként élet és mű kölcsönhatásának páratlanul álló összhangját emelte ki.

Beöthy Zsolt halálának húszadik évfordulóján a tiszteletadás kegyeletével fordulunk társaságunk első elnökének (1911—1921) halhatatlan emléke felé. Beöthy Zsolt sokat tett a Magyar Irodalomtörténeti Társaság felvirágoztatása érdekében, amikor tekintélyével és tudásával megkönnyítette az indulás nehézségeit. Tanulmányai közül is nem egy folyóiratunkban látott napvilágot (*A Zrínyiász magyarázatához*, 1913).

Julius Petersen a kiváló német irodalomtörténész, a berlini egyetem professzora elhunyt. Ő képviselte a német irodalomtudományban a legbiztosabban a haladó pozitívizmus hagyományát. Jelentősége túlnőtt szaktudománya keretén, hiszen mint pedagógusnak is hatása igen mély és ösztönző volt. Az irodalomtörténetről, mint tudományról (1914), a német romantikáról (1926), az irodalmi nemzedékekről (a *Philosophie der Literaturwissenschaft* ban, 1930), majd legutóbb a történeti dráma és nemzeti mítosz kapcsolatáról (1940) írt művei, hogy csak a legkiválóbbakat említsük, korszakalkotó jelentőségűek.

Tömörkény Istvánnak, az elbeszélő-rajz egyik magyar klasszikusának emlékére halálának negyedszázados évfordulója alkalmából szobrot emel a Dugonics Társaság, melynek főtársa, majd elnöke volt. Az emlékművet Tömörkény szülővárosában, Szegeden, a Tisza partján akarják felállítani.

Petőfi ismeretlen arcképe címen számol be a Petőfi Társaság folyóiratában, a Koszorúban *Lázár Béla* a költő „Barabás 848” jelzésű képéről. Feltételezi, hogy a szóbanforgó rajz, mely Agai Adolf gyűjteményéből került a Petőfi-Ház régóta modern múzeumi rendezésre váró múzeumába és mely, mint az 1875-i *Újabb magyar lantosok* címképe jelent meg, Barabás Miklós 1848-i közismert eszményítő körrajzának előkészítő vázlata. Várkonyi Nándor tavalyelőtti tanulmányának és könyvének (*Petőfi arca*) anyagát más új adattal nem egészíti ki. Talál megállapítása, mely a múlt század első felében élt nagy íróinkra kivétel nélkül vonatkozatható, hogy Petőfi kortársai között nem volt hozzá méltó magyar képmáskészítő művész. Petőfi ikonográfiája az évente elkövetkező felfedezések helyett megérdemelné a módszeres feldolgozást és a kérdéses rajz ellenére sem „lefokozott” értékű még lappangó, egyetlen természet után készült daguerreotypia felkutatását.

Pintér Jenő nagy *Magyar Irodalomtörténetének* befejező nyolcadik kötetéről — mely jelentőségéhez mért visszhangot keltett — eddig a következő helyeken jelentek meg ismertetések: Brisits Frigyes, Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közöny. 75. évf. 1942. 199—201. l. — Keményfy János. Budapesti Szemle. 262. köt. 1942. 180—184. l. — Kozersa Sándor. Irodalom-

történet. 1942. 31—34. l. — Ilvas István. Országos Polgáriiskolai Tanár-egyesületi Közlöny. 1942. 3. sz. — Bánkúti Dezső. Protestáns Tanügyi Szemle. 1942. 45—46. l. — Ilkőy Sándor. Magyar Iparoktatás Tanárainak Közlönye. 1942. 2. sz. — Kristóf György. Keleti Ujság. 1941. XII. 30. sz. — Bodor Aladár. Magyar Nemzet. 1942. I. 9. sz. — Sebestyén Károly. Pester Lloyd. 1941. XII. 20. sz. — Földi Mihály. Ujság. 1942. II. 15. sz. — Kemény István. Magyar Nemzet. 1942. I. 29. sz. — Pusztai Sándor. Nemzeti Ujság. 1942. III. 6. sz. — Halmi Bódog. Budai Krónika. 1942. I. 21. sz. — Baráth Ferenc. Magyarország. 1941. XII. 27. sz.

Elhunytak.

AROKHÁTY BELLA, ref. vallásoktatási szakfelügyelő, szül. Győrén (Szabolcs vm.) 1890-ben, megh. Budapesten 1942. március 28-án. — 1918 óta írt irod. és zenei cikkeket kül. napi, egyh. és ped. lapokba. — Minket érdeklő munkája: *Szezezi Molnár Albert és a geoffi zsoltárok zenei ritmusa*. Kecske-mél, 1934.

BECSKY IDA (nagylonyai özv. Lónyay Sándorné, tasnádszántói és kömlödtótfalusi), főispán özvegye, szül. Erdengelen 1869. június 24-én, megh. Budapesten 1942. március 6-án, hosszas szenvedés után. — R. kat. Szülők: B. Emil, alispán; bölsei Buday Erzsébet. 1894-ben ment férjhez Lónyay Sándorhoz s 1911-ben lett özvegyé. Később újból férjhez ment Agai Bélához, az *Ujs.* v. fel. szerkesztőjéhez, akitől az 1930-as években elvált. Nagylányán tanított el. — Fiatal korában megjelentek tárcái vidéki, 1898-tól pedig fővárosi hírlapokban. 1904-től b. munkatársa volt a bpi *Az Ujs.*-nak, mint az *Asszonyok* rovat vezetője. — Szépirod. munkái: *Röghöz kötöttek*. Bp., 1904. — *Egy árva leány története*. U. o., 1906. — *1 sörös ház titka*. Írta Mrs. Hungerford. Ford. (Koronás Regények. 41.) U. o., [1923]. — *Turmalin úr idősekkjei*. Írta F. Austley. Ford. (Milliók Könyve. 115.) U. o., (1923). — Wohl Janka halála után néhány évig szerkesztette a *M. Bazár*-t. — Álnevei és betűjegyei: Erzsébet; Éva; Gamma; Irisz; Jeanne; Jessy; Joséphine; L. Lilly; I. s.; Malvin; Marie; Marie-Anne; Marietta; Theresz; Yvette.

BEKE (BENJAMIN) BOLDIZSÁR (csíkszentsimoni), premontrei kánonok, szül. Csíkszentsimonban 1868. szeptember 7-én, megh. Nagyváradon 1942. január 24-én. — Előbb gimn. tanár volt Nagyváradon, majd rendi alkalmazó Kassán. — Cikke: *magyarádi r. k. főgimn. értes.* (1911. Petőfi hazafias lírája.)

BOZZAY MARGIT, l. *Horráth Margit*.

CSOMAY GYÖZŐ (egri és esomai), gyorsíróai osztálytanácsos, megh. Budapesten 1942. március 27-én 59 éves korában. — R. kat. (?). A jogot Budapesten elvégezvén, Szatmárt hírlapíróskodott s ott szerkesztette 1909-ben az *Északkelet*. 1910-ben a *Szatmári Közl.* c. lapokat. Az 1920-as évek elején Bpre, a nemzetgyűlés, később országgyűlés gyorsíródjába került. — Szépirod. munkái: *Sabri Jóska*. Vígj. 1. fev. Szatmár, 1912. — *A szent ügy*. Reg. U. o., [1913]. — *Csupi beszéd . . . a koronázás emlékeztére*. U. o., 1917.

CZEKE MARIANNE (szentgyörgyi) dr. phil. e. m. n. múz. igazgató, ny. m. n. múz. főkönyvtáros, szül. Sopronban 1873. október 18-án, megh. Budapesten 1942. január 4-én. — R. k. 1906—27. a bpi Egyetemi Könyvtár tisztviselője volt. Ekkor áthelyezték az Orsz. Ped. Könyvtárba s pályája végén kinevezték a M. N. Múzeum főkönyvtárosának, de anélkül, hogy a múzeumi könyvtárban valaha is dolgozott volna. A m. irodalomtörténetet érdeklő dolgozatai: *M. Shakespeare-Tár* (1911. Lemouton Emilia; 1919. Kazinczy Ferenc Macbeth-fordítása Bürger után). — Szerk. és bev. tanulmányval ellátta: Brunsvik Teréz *Naplói és feljegyzései-t* (Bp., 1938). — Regényfordítása: *Tarzan visszatér*. Írta Edgar Rice Burroughs. Bp., [1924]. (Új kiadások: U. o., [1933. és 1941.]).

FALUDI (1886-ig Wattersdorf) MIKLÓS (előbb Mór, recte Mózes), volt színiigazgató, szül. Dövényesen (Veszprém vm.) 1870. február 3-án, megh. Budapesten 1942. február 4-én (tem. napja), hosszú szenvedés után. — R. k. konvertita. Atyja: F. Gábor, előbb kereskedő, utóbb a Vígszính. társigazgatója. Középiskoláit elvégezvén, mint banktisztviselő évekig Francia- és Angolországban tartózkodott. Hazatérve Budapestre, 1896/901. a Népszính. titkára, 1901/26. a Vígszính. dramaturgja, illetve művezető-igazgatója volt. — Néhány színházi dolgozról szóló cikke: *B. Napló* (1900), *P. Napló* (1904), *Az Ujs.* (1905, 08). — Munkája: *Pillangó kisasszony*. Dráma 1 felv. Írta Belasco Dávid. Ford. (Föv. Szính. Műsora. 105.) Bp., [1901]. (Bemut. Vígszính. 1901. okt. 15.)

FARKAS EDITH (győri), alapítványi hölgy, a Szociális Missziótársulat általános főnöknője, szül. Budapesten 1877. február 16-án, megh. u. o. 1912. március 24-én. — R. k. Atyja: F. Jenő, min. tan.; Kunze Mária. 1902-ben kapcsolódott be az Orsz. Kath. Növendő Egyesület szervező munkáiba. 1908. megalapította a Szociális Misszió Társulatot, 1912-ben megindította a Társulat hiv. lapját, az *Ertestő-t*, mely később fölvette a *Keresztény Nő* címet, s melynek ő volt a fel. kiadója. — Munkái közül irodalmi jellegű: *Szentlélek hárfája*. Prohászka-imakönyv. Összeállította Brits Frigyes és Jovanovich Lea közreműködésével. 1—2. kiad. Bp., 1927. (3—4. kiad. U. o., 1928; a 4. kiad. kétféle, az egyik a megszállt területek részére rövidítve.)

FORRÓ (1899-ig Fischer) PÁL, dr. jur., ügyvéd, szül. Bécsben 1884. február 22-én, megh. Budapesten 1942. február 1-én (tem. n.), hosszú szenvedés után. — Izs. Szülők: F. Lázár; Glaser Regina. A jogot Budapesten elvégezvén, 1909-ben u. o. ügyvédi irodát nyitott. Egy ideig mint f. keresk. iskolai tanár is működött. Alelnöke volt az Orsz. M. Filmegyesületnek s titkára a M. Pen-Clubnak. — Szíznál több regényt, közel száz filmet s közel ezer tárcát és ekket írt. — Munkái: *Egy diákkor története*. Reg. Bp., 1917. (Schöpllin Aladár előszavával. 3. kiad. (U. o., 1921). — *Huszonhatérese*. Reg. U. o., 1918. — *Biborhullám*. Reg. U. o., 1920. — *Kurtizán*. Reg. U. o., 1920. (2. kiad. U. o., 1923). — *Különös tüzek*. Reg. U. o., 1921. — *A gyönyörű város*. Reg. U. o., 1921. — *Szerelem*. (Pán-Ktár. 14.) Temesv., [1922]. — *A szenvedély*. Reg. Bp., [1922]. — *Abrándkergetők*. Reg. U. o., (1923). — *Az erkölcstelen Omár*. Reg. U. o., 1923. — *Halkuló vágyak*. U. o., (1923) (és Brassó, é. n.) — *Királyi szeretők*. Reg. U. o., (1924). — *Kegyetlen asszonyok*. 3. elb. U. o., 1925. (Mint a *Nora Őti Ktára* 4/6. sz.-a is!) — *Heptameron*.

[Margit] navarrai királyné elbeszélései. (Szerelmes Századok. 3.) (U. o., 1925). — *Borsos történetek*. Irta Honoré de Balzac. (U. o. 4.) (U. o., 1925). — *Don Juan emlékiratai*. (U. o. 5.) (U. o., 1925). — *Faublas*. Irta Louvet de Couvray. (U. o. 6.) (U. o., 1925). (Mind a négyet ford. Szini Gyulával.) — *Egy asszony, aki szeretni akar*. Reg. U. o., [1926]. — *Hugo Bettauer modern társadalmi regényei*. I. sor. 1. *Asszonyfaló*. 3. *Lelkiismeret nélkül*. 4. *A fekete hétfő*. 6. *A kalandor*. Ford. [U. o., 1926]. — *Lohengrin kisasszony*. Reg. U. o., 1926. — *Szerelmes századok*. I. *Ezeregy éjszaka*. II. *Boccaccio: Dekameron*. (U. o., 1926). (2 köt. Szerk. és ford. Szini Gyulával.) — *A pénz nagykorú lett*. Reg. U. o., [1927]. — *A három testőr*. Irta Dumas père. II. köt. Ford. U. o., 1927. — *A fekete papagáj*. Irta Hervey Harry. Ford. (P. Hírl. Kvek. 1.) U. o., (1927). — *Az ópiumbarlang*. Irta Hermann Drexler. Ford. (Világhírű detektívek. (U. o.) [1927]. — *Ketten a napsütésben*. Irta F. v. Zobelitz. (P. Hírl. Kvek. 5.) U. o. (1928). — *Az égbolt lovagjai*. Irta Paul Féval. Ford. (U. o. 37.) U. o. (1928). — *X. Y. Z. Bonyodalom egy apróhirdetés körül*. Irta John G. Brandon. Ford. (U. o., 39/40.) U. o. (1928). (2 köt.) — *Ha mindenki megszépülne*. (U. o. 49.) U. o. (1929). — *Munkái*. Gyűjteményes díszkiad. U. o. [1928]. (1. *Egy diákkor története*. 2. *Az asszony, aki szeretni akart*. 3. *Archibald Rice éjszakai*. 4. *Giuliano megkísértetése*. Különös tüzek. 5. *A szállott férfi*. Aki mindig csak vendég. 6. *Lohengrin kisasszony*. 7. *A szenvedély*. A megölt szerelm. 8. *A kurtizán*. Iluszonhatévesek. 9. *Biborhullám*. Halkuló vágyak. 10. *Kegyetlen asszonyok*.) — *Páris mélységei*. Irta Eugène Sue. Ford. (Regények Regényei.) (U. o., 1928.) (3 köt.) — *A harmincéves asszony*. Irta H. de Balzac. Ford. (A P. Hírl. Díszktára.) U. o. (1928). — *A talizmán*. Irta Walter Scott. Ford. (U. o.) U. o., [1929]. (2 köt.) — *Titkos házasság*. <Kenilworth.> Irta U. az. Ford. (P. Hírl. Kvek. 79/80.) U. o. (1929.) (2 köt.) — *Lord Hunter, a hazárdjátékos*. Irta Gösta Segercrantz. Ford. (U. o. 101.) U. o. (1929). — *Eletem és szerelmeim*. Irta Zoubkoff Sándor. Ford. U. o. [1929]. (100.000 példány!) — *Holttesteken át*. <Katalin cárnő regénye.> (Tolnai Regtára.) U. o. [1929]. — *Elátkozott asszony*. (U. o.) U. o., [1930]. — *Ha mindenki megszépülne*. Reg. U. o., 1930. — *A lord titkárnője*. (P. Hírl. Kvek. 155.) U. o. (1930). — *Selyemmámor*. Irta P. Heath. Ford. (U. o. 208.) U. o., (1931). (Valójában eredeti műve!) — *Aranypárhaj*. U. o., 1931. — *Eletrehalálra*. (Ragyogó Regénytár.) U. o. [1931]. — *A herceg két asszonya*. Reg. U. o., 1931. — *A kínos botrány*. (Világvárosi Regények. 11.) U. o. (1932). — *Leszámolás*. (U. o. 15.) U. o., [1932]. — *Nizzai kaland*. (U. o. 23.) U. o., [1932.] — *Silvia két táncosa*. (U. o. 32.) U. o. [1932.] — *Önagysága, a betörő*. (U. o. 40.) U. o., [1932]. — *Sem egymással, sem egymás nélkül*. (A Szính. Élet Regényei.) U. o., 1932. — *Vakmerő játék*. Irta P. Heath. Ford. (Milliók Kve. 268.) U. o. (1933.) (Valójában eredeti műve!) — *Krittek rogyunk...* (Világ. Regények. 46.) U. o. [1933.] — *A mókusbunda*. (U. o. 79.) U. o., [1933]. — *Két nő, egy férfi*. (U. o. 91.) U. o., [1933]. — *Társasutazás*. Reg. U. o., [1933]. — *Sakk-matt a nőnek*. Irta P. Heath álnéven. (Hellas Kiadás. 1.) U. o., 1934. (Új kiad. *Szivarvány* c. gyűjt.-ben. U. o., [1937]). — *A szörnyű felfedezés*. (Világ. Regények. 112.) U. o., [1934]. — *Trópusi történet*. (U. o. 121.) U. o., [1934]. — *Két asszony álarcaiban*. (U. o. 133.) U. o., [1934]. — *Fizet a múlt*. (U. o. 142.) U. o., [1934]. — *Párhaj a szerelemmel*. (U. o. 153.) U. o., [1935]. — *Fogat fogért*. U. o. 164.) U. o.,

[1935]. — *Gyilkosság a Youkon mellett.* (U. o. 170.) U. o., [1935]. — *Péter két asszonya.* (U. o. 183.) U. o., [1935]. — *A szélhámós.* (U. o. 202.) U. o., [1935]. — *A végrendelet.* (U. o. 220.) U. o., [1935]. — *Öfensége nősul.* (U. o. 231.) U. o., [1935]. — *Kamaszlányok.* Reg. U. o., [1935]. — *Az agglegény.* Reg. U. o., [1935]. — *Te... és a szerelem.* U. o., 1935. — *Erzsébet cárnő rejtélyes lovagja.* — (Gong. 2.) U. o., [1936]. — *Urilány a zongoránál.* (Világ. Regények. 245.) U. o., [1936]. — *Asszonyom, fizessené* (U. o. 258.) U. o., [1936]. — *Tisztítottúz.* U. o. 289.) U. o., [1936]. — *Egy asszony megszökik.* (U. o. 305.) U. o., [1936]. — *Unlak angyalom!* (U. o. 316.) U. o., [1936]. — *Férficsere.* (U. o. 325.) U. o., [1936]. — *A próbakisasszony.* (U. o. 331.) U. o., [1936]. — *Borotvadlen.* (U. o. 340.) U. o., [1936]. — *Egy asszony lemond.* (U. o. 347.) U. o., [1936]. — *Ostoba férfiak.* (U. o. 355.) U. o., [1936]. — *Lulut zálogba csapják.* (U. o. 364.) U. o., [1937]. — *Akos két menyasszonya.* (U. o. 371.) U. o., [1937]. — *Csak tréfa rólt!* (U. o. 385.) U. o., [1937]. — *A férfiak összetartanak.* (U. o. 400.) U. o., [1937]. — *Matildből démon lesz.* (U. o. 407.) U. o., [1937]. — *Talált pénz.* (U. o. 415.) U. o., [1937]. — *Az a buta szerelem.* (U. o. 422.) U. o., [1937]. — *A cinkosok.* (U. o. 431.) U. o., [1937]. — *Agglegényadó.* (U. o. 436.) U. o., [1937]. — *Asszonyfurfang.* (U. o. 446.) U. o., [1937]. — *Az érabolt örökség.* (U. o. 454.) U. o., [1937]. — *Sok baj van a férfikkal.* (U. o. 474.) U. o., [1937]. — *Az akt-modell.* (U. o. 510.) U. o., [1937]. — *Játék a harason.* Reg. [U. o., 1937]. — *Edda megírja harcát.* Irta Franz Naver Kappus. Ford. (Világktár. 25.) U. o., [1937]. — *Vihar Patricia körül.* Irta Polzer András. Ford. (U. o. 35.) U. o., [1937]. — *Az üldözött asszony.* (U. o. 38.) U. o., [1938]. — *Amíg az návarlóból rölegény lesz.* (Világ. Regények. 484.) U. o., [1938]. — *Amíg a rölegényből férj lesz.* (U. o. 493.) U. o., [1938]. — *Egy asszony, aki bosszút áll.* (U. o. 504.) U. o., [1938]. — *Muszáj hazudni.* (U. o. 517.) U. o., [1938]. — *Hat lázas óra.* (U. o. 529.) U. o., [1938]. — *Az 500 pengős csók.* (U. o. 538.) U. o., [1938]. — *Körtánc.* (U. o. 547.) U. o., [1938]. — *Csak fütttyentek neki!* (U. o. 557.) U. o., [1938]. — *Szerelem hat öldozattal.* (U. o. 565.) U. o., [1938]. — *Klári rossz útra tér.* (U. o. 573.) U. o., [1938]. — *Lázadás.* (U. o. 586.) U. o., [1938]. — *Kényszerházasság.* Irta (t. P. Heath. Ford. (Világktár 50 és Világhírű Regények. 42.) U. o., [1939]. (Eredeti munkája!) — *A boldog házasság tudománya.* Irta u. azon az álnéven. U. o., [1939]. — *A férjhezmenés művészete.* Irta u. azon az álnéven. U. o., [1939]. — *Ha elfogy a pénz.* (Világ. Regények. 595.) U. o., [1939]. — *Dráma Hollywoodban.* (U. o. 604.) U. o., [1939]. — *A magányos férfi.* (U. o. 610.) U. o., [1939]. — *A szakítás magasiskolája.* (U. o. 624.) U. o., [1939]. — *A tanár úr szerelmes.* (U. o. 657.) U. o., [1939]. — *Elefántkisasszony.* (U. o. 668.) U. o., [1939]. — *Kis egér macskát fog.* (U. o. 675.) U. o., [1939]. — *Nehéz ma lánynak lenni!* (U. o. 634.) U. o., [1939]. — *Pezsgős vacsora.* (U. o. 689.) U. o., [1939]. — *Megmentem Jucit.* (U. o. 699.) U. o., [1940]. — *A csodálatos ajándék.* (U. o. 720.) U. o., [1940]. — *Laci új életet kezd.* U. o. 730.) U. o., [1940]. — *16 éven felülieknek.* (U. o., 740.) U. o., [1940]. — *Lámpaláz.* (U. o. 748.) U. o., [1940]. — *Zsuzsít megnevelik.* (U. o. 754.) U. o., [1940]. — *Nusit kirakatha teszik.* (U. o. 764.) U. o., [1940]. — *Amy ért a szerelemhez.* (U. o. 772.) U. o., [1940]. — *A lányok jobban értik.* (U. o. 781.) U. o., [1940]. —

Mindenható szerelm. Irta P. Heath álnéven. U. o., [1940]. — *Nők a riharban.* Reg. Irta u. azon álnéven. U. o., [1940]. — *Királyok szállodája.* Reg. U. o. azon álnéven. U. o., [1941]. — *A féltékenység iskolája.* (Világ. Regények. 792). U. o., [1941]. — *A férfit ismerni kell!* (U. o. 833). U. o., [1941]. — *Játék a szerelemmel.* (U. o. 849). U. o., [1941]. — *Az irigyelt férj.* Reg. [U. o., 1941]. — „*A férfi mind gazember!*” Reg. [U. o., 1941]. — *Nizzai éjszakák.* Reg. [U. o., 1941]. — *Szeretni nem szűgyen.* [Csillaghegy, 1941]. — *Veszélyes szemek.* [U. o., 1941]. — Előszava: Szirt Ferenc: *Miértek éjszakáin.* (Bp., [1925]) c. versgyűjteményhez. — Számos kabarédarabot és kuplé-szöveget is írt. Színművei: *A város.* Dráma 3 felv. Békeffi Lászlóval (bemut. Várszính. 1920. XI. 16); *Legénykérés.* Vígj. 3 felv. Villányi Andorral (Belv. Szính. 1921. IX. 3); *A láva.* Dráma 3 felv. Szim Gyulával (Forgács Rózsi Kamaraszínya. 1924. XII. 14). Előtte ismert filmjei: *Fejedelmi nap.* Filmvígj. (Corso 1919. I. 27); *A hosszú.* Filmdr. (u. o. 1919. III. 3); *A betörő.* Filmvígj. Peterdy Sándor ötlete nyomán (u. o. 1919. IV. 15).

HANAUER A(RPAD) ISTVÁN, r. k. püspök. szül. Pápán 1869. december 28-án, megh. Vácott 1942. január 15-én reggeli 7-kor. — 1892-ben pappá szenteltetvén, a veszprémi kieszeminárium lelkigazgatója, majd 1904-ben a bpi közp. papneveldő lelkigazgatója, 1911-ben a Sz. Imre Kollégium igazgatója. 1918-ban a veszprémi püspök oldalkanonokja és irodai igazgatója, 1919-ben váci püspök s mint ilyen a felsőház tagja lett. 1935-ben megkapta az I. o. M. érdemrendet. — Erkölcstani és dogmatikai cikkeket és könyveket írt. — Előszava Székely Nándor: *Krisztus apródjai* (Bp., [1927] c. ifj. regényéhez.

HORVATH MARGIT (bozzai Bozzay Boldizsárné, jobbalázi és dőri), hírlapíró. szül. Kemenesszentpéteren 1893. január 3-án, megh. Budapesten 1942. március 17-én délután. — R. k. Szülők: H. Antal, Moller Hermin. Előbb Szombathelyen. 1924-től, más források szerint az 1919. é. kommun bukása óta Budapesten élt. 1939-ig a *P. Napló* asszony-rovatának vezetője, azontúl a *Reggeli Morsz.* b. munkatársa és a *Kücses Ujs.* főmunkatársa volt. Halála előtt egy hónappal operálták meg. — Munkái: *Tavaszi könyv.* Vasvm. költők antol. Szombathely, 1920. (Szerk. Ósz Ivánnal). — *Alarc nélkül.* (Tolnai Regénytára) Bp., [1929]. — *M. asszonyok lezikona.* Szerk. U. o., 1931. (Saját életrajza nélkül!) — *Gigli. egy leány a sok közül.* U. o., [1934]. — *A hadifogoly.* (Világ. Regények. 167). U. o., (1935). — *A tizenöt éves feleség...* Reg. U. o., [1939]. — *Kenyer és szerelm.* (Reg.) U. o., [1937]. — *Az árnyék.* (Világktár. [34]). U. o., [1937]. — *Vörös köd.* (Reg.) U. o., [1938]. — *A lecke vége.* (Reg.) U. o., [1939]. — *Egy pár selyemharisnya.* Reg. U. o., [1940]. — Bozzay Margit néven írt.

KEZDI-KOVACS LASZLÓ, l. *Karác László.*

KOVACS HERMIN (kadiasfalvi Török Mihály Miklósné), okl. tanítónő, szül. Kaposvárt 1882-ben, megh. Budapesten 1942. március 27-én. — R. kat. Szülők: K. Mihály, Nagy Anna. 1909 tavaszáig Dárdán volt r. k. tanítónő. Ekkor férjhezment Török Miklóshoz, az *Alkotmány* s.-szerkesztőjéhez, később a *Nemz. Ujs.* belmunkatársához. Azóta Budapesten élt. 1920-ban, mint a IX. ker. Ker. Szocialista Párt elnökét beválasztották a szfv. that. bizottságba. — Első novelláját 14 éves korában közölte a *Somogy.* Később sokat dolgozott

a Pécsi Napló-ba és a Budapest-be. Férjhezmenetelkor az *Alkotmány*, 1919-ben a *Nemz. Ujs.* belső munkatársa lett. — Regényei: *Orsz.-Vil.* (1912. A harmadik), *Alkotmány* (1912: 62/154. sz. Nehéz utakon; 1916: 287.—1917: 18. sz. A szivárvány.) — Munkái: *A Baárd-lányok*. Reg. Bp., [1911]. (Előszőr: *Alkotm.* 1910: 119/213. sz.) — *A harang és egyéb elbek.* (Családi Kvtár. 10.) Győr, 1916. — *A tüzes hajnal*. Reg. Bp., 1916. (2 köt. Előszőr: *Alkotm.* 1914: 1—114. sz.) — *Az aranykapu*. Reg. U. o., 1919 [1918]. (Előszőr: *Alkotm.* 1918: 149—255. sz. 2. kiad. Bp., [1920]). — *Az ezüst létra*. (Ifj. Színjátékok 25). U. o., [1920]. — *A fehér asszony*. Reg. U. o., 1924. (Elnyerte az Érdekes Ujs. regénypályázatát.) — *Varjútanya*. Reg. (M. Irások). U. o., 1927. (2 köt. Előszőr: *B. Hirl.*) — *Galamkisasszony*. (Reg.) U. o., (1931). — *Margitirágok*. U. o., (1933). — *A halálutó*. Irta Sidney Frank. (P. Hirl. Kvek. 287). U. o., (1933). — *A sárga kastély*. (Félp. Regények. [149]). U. o., [1938]. — *A régi falóra*. (U. o., [167]). U. o., [1939]. — *Timár-u. 17.* (Ifj. reg.) U. o., [1939]. — *A zöld selyemruha*. Reg. U. o., [1940]. — *A várkastély vendége*. (Félp. Regények. [204]). U. o., [1940]. — *A szilvai birtok*. (Reg.) (Nemz. Kvtár. 49). U. o. 1941.

KOVÁCS LÁSZLÓ (kézdi-polyáni), festő és hírlapíró, szül. Pusztalásócsikolán (Fejér vm.) 1864. január 11-én, megh. Budapesten 1942. január 9-én. (tem. n.) — Szülők: K. Vilmos, gazdatiszt, gaádi Pálffy Ernesztin. Mint autodidakta festőművészettel foglalkozott s 1886 óta számos tájképet állított ki a bpi Műcsarnokban és a Nemz. Szalonban. Az 1900. é. párizsi világkiállításon ezüst-, az 1909. londoni magyar kiállításon *Erdőrésztlet* c. olajfestményével aranyérmel nyert s utóbbi képét megvásárolta a veneziai modern képtár. E mellett hírlapíróskodással is foglalkozott. 1890/92. a *Torontól* s. szerkesztője, 1893-tól a *P. Hirl.* képzőműv. kritikusa volt. Első elbeszélései 1882-ben jelentek meg a *Morsz* és a *Nagyvilágban*, majd az *Orsz.-Vil.*-ban, *Kép. Csak. Lapokban*, *M. Szalonban* és a *M. Gímniumban*. — *Halálmadár* c. vígjátékát 1892. mutatták be Nagybeeskereken. — Munkái: *A fájdalom könyve*. Versek. Bp., 1925. — *Isteni művészet*. U. o., 1935. — Kiadta Barabás Miklós *emlékiratát*-t. (Bp., 1902). — Irói és művészneve: Kézdi-Kovács László.

NÁDAS (eredetileg Neumann) SANDOR, hírlapíró, szül. Budapesten 1883-ban, meghalt New-Yorkban 1942 márciusában (?) — Izs. Szülők: Neumann József, Herczog Berta. Feleség: Róth Margit női kalapkereskedő. Irodalmi pályáját versírással kezdette, majd riportokat írogatott kül. lapokba. 1908-ban megalapította a *P. Futár* c. hetilapot, melyben, mint maga írja, „emberekért verkedett, írt, ordított, másokat pedig kikezdett, letört, eltiport, de mindig önzetlenül, igazán meggyőzőkésből”. Cikkeiért többször bíróság elé került, br. Sztéryni József pedig keresk. min. államtitkár korában egyszer haragjában kitiltotta lapját az államvasutak pályaudvarairól. A zsidótörvény hatása alatt vándorolt ki néhány évvel halála előtt Észak-Amerikába. — Munkái: *Egy év crogniskban*. Bp., 1901. — *Ejjeli muzsika*. Elbek. U. o., 1914 [1913]. — *Kávéház*. Vigj. 3 felv. U. o., 1916. (Bemut. Vígyszính. 1916. III 24). — *Operai anyagok*. U. o., 1921. — *A bolondok örökké élnek*. Reg. u. o., [1922]. — *Parfám és halszag*. Úti notesz. U. o., 1926. — *Költelki muzsika*. Pesti tört. 3 felv. U. o., (1932). (Bemut. Vígyszính. 1932). — *A ludikos és a*

barátja. U. o., (1933). — *Legújabb párisi novellái.* (U. o., 1934). — *Negyedszer féljénél.* (Novellák). (U. o., 1934). — *A redakció leánya.* Reg. U. o., 1934. — 369. Reg. (U. o., 1935). — *4000 nője volt.* (Reg.) (Új Magazin Könyvek. 5.) (U. o., 1937) és [1938]. — *Január bácsi és társai.* (N. S. könyvek. 1.) U. o., [1938]. — *Öt tányér hajnali korhelylevés és egyéb történetek.* (U. o., 1939).

NOVAK ERNŐ, dr. jur., ny. kir. ügyészégi alelnök, szül. Budapesten 1878-ban, megh. u. o. 1942. márc. 28 án (tem. n.) — R. k. Szülők: N. Sándor, Eichberg Eugénia. — Fiataltalabban verseket is írt vidéki lapokba. Pl. *Miskolci Napló* (1909).

PAPAY (1900-ig Papanek) FERENC, c. püépost, ny. plébános, szül. Laksárújfalu (Pozsony vm.) 1861 szeptember 1-én, megh. Budapesten 1942. március 18 án. — 1885-ben pappá szenteltetvén, előbb s. lelkész, 1915-től plébános volt a bpi Terézvárosban. 1917-ben garábi c. prépost lett. — Ima-könyve: *Üdvösség útja.* Bp., 1899. (Zelliger Vilmossal).

SARANDY ISTVAN, volt újságíró, szül. Nagykárolyban 1876-ban, megh. Pestújhelyen 1942. február 7-én (tem. n.). — Iskoláit szülővárosában és Debrecenben elvégezvén, fiatalon a bpi *Egyetértés* b. munkatársa s ennek melléklapja, a *Kuruc Ujs.* szerk. lett. 1917-ben *Szegénykék Jézuskája* c. elbeszélésével a *P. Hirl.* tárcapályázatának győztese lett. Ványi szerint első verse még diákkorában jelent meg a *Vas. Ujs.*-ban. Írásai a legkülönbözőbb pártállású és irányú lapokban láttak napvilágot. Az *Egyenlőség*-be, *B. Napló*-ba, *Népszarvabá* csakúgy dolgozott, mint az *Alkotmány*-ba, *M. Szépe*, *Eletbe* és a *Zászlónk*-ba. — Munkái: *A kétfejű ember és egyéb elbek.* (M.-Zsidó Ktár 8.) Bp., (1906). — *Az aranyország.* (Koszorú 131). U. o., 1907. — *A nagykárolyi templom.* (U. o. 142). U. o., 1908. (Új kiad. U. o., [1916]). — *Elpusztult birodalom.* (Kis Ktár. 13). U. o., 1908. — *Régmult idők.* (U. o. 114). U. o., 1908. — *A pálinka ördöge.* (Koszorú. 153). U. o., 1908. (és más szöveggel: *Legjobb Olvasmányok.* 20. U. o., é. n.) — *A város kabátja.* (Mozgó Ktár 59). U. o., 1910. — *A mesék országában.* (Kis Ktár. 125). U. o., 1911. — *Persenczky vitéz kalandjai.* (Benedek Elek Kis Ktára. 145). U. o., 1911. — *Titokzatos vizeken.* Ifj. reg. U. o., 1911. — *Enek a szeretetről.* (Koszorú. 222). U. o., 1916. — *A m. aviatika története.* (A Zászlónk Diákkháza. 7). U. o., 1921. — *Don Quichotte kalandjai.* [Miguel Cervantes nyomán] az ifj. sz. [és egy csokor ered. elb.] U. o., [1924]. — *A perenyei rejtély.* (Tolnai Regénytára.) U. o., [1927]. — *Kaszás Péter története.* (Legjobb Olvasm. 12). U. o., é. n. — *Tíz éves főbíró.* Hol, mikor? G. P.

Felelős szerkesztő és kiadó : Kozocsa Sándor, Budapest, VIII. Rákóczi-út 19 40.464. — K. M. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1942. (F.: Thiering Richárd.)

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

I. Tisztviselők.

Elnök: Alszeghy Zsolt. — Alelnökök: Gulyás Pál, Sik Sándor, Szász Károly, Szinnyei Ferenc. — Titkár: Brisits Frigyes. — Szerkesztő: Kozocsa Sándor. — Jegyző: Kerecsényi Dezső. — Pénztáros: Regényi Sándor. — Ellenőr: Batizi László.

II. Választmányi tagok.

Agárdi László. — Angyal Dávid. — Ágner Lajos. — Baranyai Zoltán. — Baránszky-Jób László. — Barta János. — Bán Aladár. — Bánhegyi Jób. — Bencze István. — Berczik Árpád. — Biczó Ferenc. — Birkás Géza. — Biró Imre. — Bodor Aladár. — Clauser Mihály. — Császárné Ernő. — Dénes Tibor. — Édes Jenő. — Fábíán István. — Farkas Gyula. — Fest Sándor. — Fóris Miklós. Galamb Sándor. — Gálos Rezső. — Gulyás József. — Gyomlay László. — György Lajos. — Gyulay Ágost. — Hajnóczy Iván. — Halász László. — Hankiss János. — Havas István. — Helle Ferenc. — Horváth Béla. — Horváth János. — Imre Sándor. — Kardeván Károly. — Kardos Albert. — Kardos Tibor. — Keményfy János. — Kéky Lajos. — Klemm Antal. — Kocsis Lénárd. — Korpás Ferenc. — Kovács Kálmán. — Kömives Kolos. — Kristóf György. — Kürti Menyhért. — Lám Frigyes. — Lengyel Miklós. — Madzsar Imre. — Marczinkó Ferenc. — Melich János. — Merényi Oszkár. — Mitrovics Gyula. — Mixics Lajos. — Nagy Sándor. — Nedeczey Jenő. — Pais Dezső. — Pap Károly. — Papp Ferenc. — Petri Mór. — Pitroff Pál. — Prónai Lajos. — Radó Antal. — Radványi Kálmán. — Solt Andor. — Solymossy Sándor. — Staud Géza. — Szabó István Andor. — Szabó Richard. — Szemkő Aladár. — Szira Béla. — Szomolányi József. — Thienemann Tivadar. — Timár Kálmán. — Vajthó László. — Vargha Damján. — Varjas Béla. — Ványi Ferenc. — Várdai Béla. — Várkonyi Nándor. — Vikár Béla. — Voinovich Géza. — Zolnai Béla. — Zsigmond Ferenc.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Kozocsa Sándor szerkesztő címére küldendők (Budapest VIII, Rákóczi út 19).

A folyóirat szétküldésére vonatkozó kérelmek és panaszok Regényi Sándor pénztárosnál jelentendők. (Bp. VII, Barcsay-utca 5.)

Az Irodalomtörténet Füzetei.

Szerkeszti: Kozocsa Sándor.

	P.
1. Fábíán István: Az irodalomtörténetírás módszereiről..	2—
2. Varjas Béla: Ferenczfi Lőrinc és az első Balassa-kiadás	2—
3. Lovass Gyula: Török Gyula	2—
4. Dezsényi Béla: Kovacsóczy Mihály és az első magyar napilap terve	2—
5. Brisits Frigyes: Babits Mihály	2—
6. Alszeghy Zsolt: Nemzetietlen-e irodalmunknak ú. n. „nemzetietlen kora“?	2—
7. Agárdi László: Bartóky József az elbeszélő	2—
8. Birkás Géza: Az ember tragédiája és a franciák	2—
9. Pap Károly: Adalékok a Debreceni Csokonai Kör történetéhez	2—
10. Cs. Gárdonyi Klára: Farsangi játék a XVIII. századból	2—

A füzetek a szerkesztőségben kaphatók!

Felelős szerkesztő és kiadó: Kozocsa Sándor, Budapest, VIII, Rákóczi-út 19. 40.464. — K. M. Egyetemi Nyomda. Budapest 1941. (F.: Thiering Richárd.)